

عبدالله

دخوشال خان خټک د مریزین
د درې سوم تلین په مناسبت د زیری
د جریدي سوغات

سوات نامه

د
خوشال خان خټک

۱۳۵۸

سولت نامه

خوشال خان خٹک

دیوہاند عبدالحی حبیبی
در سری او شری گند و نو

بسم الله حقمل

مجاور احمد مومند، نصر اللہ ناصر اولطیف بہ اہتمام

د افغانستان د علومو د اکا دیمس د ژبو او ادبیاتو لوستیو

د توري او قلم خاوند خوشحال خان خټک

دخو شحال خان خټک

سوا تنامه

- ۱- سر یزه : د عبدالحي حبيبي .
- ۲- سواتنا مه : متن دخوشحال خان خټک .

يادونه : د متن په حاشيو کې (مر) د تاريخ مرصع چاپ شوي نسخې ته اشاره ده ، چې د ښاغلي دوست محمد کامل په اهتمام په ۱۹۷۴ م کال په پيښور کې ، يونيورسټي بک ايجنسي چاپ کړې ده .

(ار) دارمغان خوشحال په نامه دده داشعارو هغه مجموعه ده ، چې د پيښور دغې ايجنسي په ۱۹۶۳ م کال د ښاغلي سيد رسول رسا په اهتمام چاپ کړې ده :

دغه دواړه کتابونه د سواتنامې د متن په تصحيح او تحشيه کې زما تر نظر لاندې وو (حبيبي) ۵۸-۶-۲۳

سريزه

۱- سوات

د هندو کش د جگړو او په واورو پټوڅو کو او سردرو سلسله د افغانستان په زړه کې تیره شوې او د شمال ختیځ هلوته، د پښتونخوا د شمالي غرونو هغه سیمې او لوري ژورې جوړوي، چې د قره قروم او درهستان له ښکلو دروسره نښلي. اوله دغو غرونو څخه ځواند سهندونه لکه کابل، کونړ، پنج کوره، ابا سین، پنجشیر، غوربند او نور راوړي، چې په ختیځه شمالي هلوته کې د پښتونخوا ختیځ شمالي اړخ ته د پکله د سیمې د یوه اړخ د کاشان له درې څخه د کونار روني او ځواند سهند راوړي، او دا کرده ژوند پخپلو نځي رودونه، نه یوازې د پښتونخوا شمالي برخې بلکه د پنجاب سیمې هم خړوبوي.

په دغو بهاندو او غورځندو سهندونو کې یو سوات نومېږي، چې د درهستان او بلور له لورو سیمو څخه را بهیږي، او له اشوکالامه بیا تر هغه ځایه چې په نسته کې د کابل د سهند سره نښلي، او د دوالي یې (۶۰) میلونه رسي. دا یوه داسې ښکله او د لید وړ سیمه ده، چې د شمالي پښتونخوا په غرنیو برخو کې یې ښکلا او خلا هیڅوک نه شي هېرولای.

د سوات نوم د تاریخ له هلوته هم خورا لرغونی دی. کله چې آریایي قومونه

له باختړه او د هندو کش له شنو او بڼا ستو لمنو څخه درې زره کاله د مېخه، خټیځ
پلو ته و خوځېدل، نو د دوي د لرغوني کتاب رېگ وید د سیندونو په منډرو کې
کله چې د کابل، کورم، گومل، ابامین نومونه ستایل کیږي، د سوات رود د
سویتی Sueti په نامه یادېږي، او په یوه بله سندره کې هم دغه سیند
Soustu بلل شوی دی (۱) او د دغو دواړو یادونو څخه دا بڼه ښکاري
چې د آریانو د لېږد په وخت کې دغه مسوره سیند و دانه وه. او دغو لېږدو
ونکو خلکو پورته له او پکې میشته شوي وو.

*

*

*

د رېگ وید تر عصر را وروسته چې آریایي قومونه د هند په شمالی خوا کې
خپاره او ودان شول، د سنسکريت د ژبې لوی پوهاند او کرار لیکونکی پانی نی
PANINI چې د ۳۰۰ ق، م شاوخوا کې د اټک په څاره اوسیده، دی هم وایی
چې د سواستو Suvastu رود د خپله معنا ونه سره GAURI (پنج کوره) د
گندهارا په شمالي خوا کې له اډه یانه UDDIYANA څخه را بهېږي. چې د پنډ و
کې بله PANDU—KAMBALA (= پنډ + کمباله) په نامه یې شپږ مشهورې وې (۲).
د هند یو مشهور پوهاند اکره والا لیکي: چې د پانی نی په وختو کې دغه دواړه
رود ونه سوات او پنج کوره مشهور وو. چې د گندهارا په لور ځنډه اډه یانه کې
پهېدل. (۳) د سوات دغه بڼه د اوقیاض رود په مها بهارته کې د بهیشمه BHISHMA
په نامه یاد شوی و (فصل ۹) چې آریان ARRIAN یو نایي مؤرخ د ۱۷۵ م
په شاوخوا کې سواستوس SUASTOS بللی دی، چې د بودایي لیکوالو په قول دا
د مملکت یوه سیند وه او لرغونی پایتخت یې دارشته پوره ARISHTHA—PURA په
نامه د سوات اوسنی چار باغ و. (۴)

(۱) د رېگ وید انگریزي ترجمه ۲۲۱۰-۲۲۰۵ سندره ۵-۶-۱۰ د سوات د کلمې یو

حد سي او تخمیني تحلیل د دې مریزې په لسمه برخه کې ولولای.

(۲) د پانی نی کتاب: اشتاد هیایي (اته ویناوې) پنجم ۲، ۷۷

۳- V.S. Agravala India as Known to Panini. Lucknow 42. 1953

۴- Nundo Lal: The Geographical Dictionary of Ancient India. 199. Delhi 1971.

د سوات جغرافي موقعيت داسې و چې د پښتونخوا د شمالي خنلې د غرونو په لمنو کې د هند لو هو لارو ته نږدې په يوه زرخونده او ډېره بېکلي سيمه کې پروت و، او آريايي خلکو دريگوند د زماني راپدې خوا، د دغو غرو او رودو سره مينه درلوده، او پکې مېشه کيدل به. دغه خلک چې دخپلو اجتماعي پړاوونو تېرېدلو په سلسله کې له کوچي ژوند زراعتي او کليوالي ژواک ته رسېدل، نودوي لپاره د سوات غرونه او سمسوري سيمې ترکردونورو ځايو خوا بڼه هوسا تون گڼل کېده، د کر پتي، اورشو پراخه وه، او په او هوايي هم خورا په زړه پورې او دسېلو ورو، د لاسه کوي چې د جهانگيرانو او پير غلگرانو لاسه و او آزاره به لاهم خوندي وو.

د ۳۲۶ ق. م کال ژمی و چې اسکندر مقدوني فاتح د کونې په سيمو کې د اسپهزي (يو سقزيو) سره وجنگېد او له دغه ځايه پرېا جوړ او چکړه ووتېر شو، سوات يې تر مساکې پورې ونيو. وروسته داتک له لارې پرېا باسين ورواوښت او تېکسيلا يې ونيوله. د سکندر پرم ېردي سيمو اندې تشه يو تېرېدونکې وړا وه. خو ترده ورس وسته د ده پاته هوي جنرالان په باخترا او پښتونخوا کې پېړۍ پېړۍ د اقتدار ملونې په لاس حکمرانان وو. اوله ختيځه پلوه د هند د سوريان کورنۍ غښتلې پاچهي د چندرا گوپتا په مخکې جوړه شوه (۳۲۳ ق. م) او د هندي کلتور اغيزې يې په پښتو-نخوا کې د يونانيو رشو او دودونو سره گډې کړې، چې وروسته په ۲۶۰ ق. م مهاراجه اشوکا د بودا دين هم ورسره خپور کړ. او په دې تهذيبې اختلاط کې د سوات سيمې د گريکوبودېک مدنيت اغيزې مومي او بيا چې د ميلادي کلونو په پيل کې د کوشاني قومونو اقتدار او مدنيت خپرېد، او د کښيکاد ژمي پاي تهخت پېښور، سوات ته ورځرېد، نو د کوشاني کلتور د پراختيا تر اوسه لاهم د سوات له هره گوته څخه راوړي.

*

*

*

د ميلادي لومړيو درو غلورو پېړيو په ترڅ کې د سوات سيمه د بودايي کلتور د سمسورتا په او غورېدلو لخوا و. او کله چې به له نوروليرو هيوادو څخه بودايي پيچني (راهبان) د زيارت لپاره راتلل، نو به دوی د سوات بودايي مقدس مقامات

هر و سړو لیدل. لکه چې درې تنه چيني بودايي راهبان په لاندې ډول سوات ته راغلي او پخپلو یون لیکونو (سفرنامو) کې په دسوات یا د وې داسې کړي دي .
 په ... کال م د چین بودايي زاهد راهبان ، لږچا نکان څخه د بودايي مقلدو سیمود زیارت اوده چيني نایابو کتابو د ټولو په لپاره په یون پیل وکړ. او تر ۱۰۰۰ کالو سفر وروسته په ۱۰۰۰ م کال ناکن ته ورستون شو .

راهبان له کاشغره د اباسین سیمو او گندهارا ته راغی . بنون ، هله ، جلال آبا د بهشور په ترسو ته ولیدل ، دی وایی : چې اوچینگک (اودیان) دهند د شمالي برخې پیل دی او ټول خلک د منځني هند په ژبه وڅیړي ، جاسې او کړه وړه په هم د منځني هند خلکو ته ورته دي ، د بودادین د لته پوره وده کړې ده او د راهبانو د هستوګنې لپاره دیرې سنگها راټیټه ، چې همیر په پنځو سوو ته رسېږي ، او د کوچني یون (هینا یا نه) په مذ هب اړه لري او خلک وایي چې بودا د خپلې پښې په پیل (منډ) د لته پرېوولی و. چې د لیدونکي د عقیدې سره سم په کله اوږد او کله لته پورته د لته یوه جگه او خورا ښو په تیره هم وه . چې بودا خپلې جا مې پر غوړو لې وې ، او په هم دغه سو- هو- تو کن بودا د کو ترې د نجات لپاره خپله یوه ټو ته غوښه باز ته ورکړې وه او خلکو پر دغه ځای باندې یوه زر نگاره ستو په جوړه کړې وه . (۱)

بل چيني زاهد چې په ۱۷۰۰ کال يې دې سیمو ته سفرو کړ سوټک بن دی . دی وایي چې داو د یانه او بلور په درو کې يې د اوسپنې دوانه او غټ څنډیران د پلو نو په تو که استعما لول او د دې ځای حکمران غوښې نه خوړي . د یو- ټو غذا يې خوړه ، د بودا ټینگک دروږي و .
 سوټک بن د سوات بودايي متبر کات هوو پښي او د بودا د هغو پلونو (منډ و نو) زیارت ته ځي ، چې د معبد يې د راهبان په سفر نا مه کې هم د کر شوي و. هر

لځای معابد، بون تو نونه اید بجهوتیا تو هی وهنی او به سوات کې دېودایي دنیا
عجایب بهانوي . (۱)

تر سونگ - بن یوه پیری را وروسته دچین یو بل بودایي مسا فر هیون -
څنگ دی . چې په ۲۹ کال دلو بد یخو هیوادونو په لیدند کتنه را ووت . او په
۳۵ کال بیرته خپل وطن ته ستون شو . ده بودایي غتیون (مهایانه) ۲۲ ټوکه کتاب -
بونه په دې سفر کې میندلی و . چې پر ۲۲ آمو یې چین ته ورسول او خپل ما دداشتونه یې
په یوه کتاب کې ولیکل ، چې سی - یو - کې نو میری یعنی د «لوه یخې نری یادونې» .

هیون - څنگ د ۳۱ م (۹۵) دجنوري په لومړۍ ورځ په اودیا نه کې و . او له
دې ځایه چې اوس یې مردان بولي سواستو Su—FA—SA—TO ته دمارچ په اولمورځ
ووسیده او بیا په اپرېل ۳۱ م (۱۰۵) اکسیلا ته ولاړ .

دهیون - څنگ دسروخت په پښتو لخوا کې هغه زمانه ده ، چې داسلام ددین رڼا
لا دې سیمو ته نه وه رارسېدلې . دهجرت نهم کال و ، اودلته د بوداددین کوچنی او
ښت مذهب خلکو مانه . گندهارا او دپانه (مردان) اوسواسو (سوات) دېودایي
دین مراکز وو . او په سوو سوو بودانو نه دبودایي راهبانو اوستانونو غځه و .

هیون - څنگ چې کا پسا ته راغی ددې لځای حکمران یو کشته په (له لېکري دلې)
څخه بهر هونیار سړی و ، ده د هیواد قلمرو ۱۲۰۰ میلوه ، پر لسو نورو هیوادو یې
حکم جاري و هر کال به یې دېودایو سیمه ۱۸ ټکه جکه دجسمه جوړوله ، او د
بودامذھبي لویدجرکه (موکشامها پریشاد) به یې هم سره راغونډوله . سل بودونونه
په شپږو زرو بجهوتو ډک وو . تر پېښوره او اټکه یې حکم چلیده . هیون څنگ دسوات
دسیند پردواړو څنډو یوزو او څلورسوه سنگهارامې بهیې ، چې دده په وخت کې
لځمې ورا نې شوي وې او پخوا اتلس زره راهبان پکې اوسېدل . دې سیمې څلور
پنځه ټیټک څارونه لرل او دحکمران ناستون یې منگالا نومیده ، چې او سنی

مېنگوره، ېدوي . ددې ېاړ شمال ختيښې خواته داپالافاګا ډنډسوات دسېندرچينه
وه ، او ېيايي لوېدېزې خواته دېودا دېله (سټل) زهار تګاه او ډچېني دوچولو
تيزه اودسهاوانا بودتون اود بودا د لرغونو ژوند ونوونستعد د ېاډگارونه اوستويي
دهيون - څنگك دسفر نامه كې يادشوي دي . چې دسېمي د خلكو عقيدوي لوېدلي حالت
او د خرافا تو كې غوټې وهل ېه څرګندوي . (۱)

دهيون - څنگك د ېد قول سوات ۶۰۰ لي (۱۰۰ ميله) له ېېنوره شمال ته پروت
و چې اوچنگك - اود ېاند ېې باله او دادسنگريت كلمه او جاندده چې معنا ېې لوی
باغ يا خورا زرغونه اود سيزه سيمه ده . اوچا ېير ېې ۵۰۰ لي (۸۳۳ ميله) وه چې
ترسوات رود كرده لاندې سيمې ېې شمېر ېې كوي : لكه پنج كوره - ېاجور - سوات
بونور . او ېه همدغه سيمه كې دېودا ېوه د لرګي غټه مجسمه ۱۰۰ فټه چكه ولاړه
وه چې د اشوكا د سلطنت د ۳۳۳ ق م كې درول شوي وه . (۲)

* * *

تر اسلام دمخه دسوات شهرت او وداني او فرهنگ ېد لوړ ډول د هندي او
نورو مقامي توکو غځېد يوګډ او مخلوط ژواک و، چې د پښتونخوا تېر تاريخ او
فرهنگ كړه وړه هم كې مې دڅې و . دلته د كوشان له كورنيو څخه مختلفې
د لي او له پټلوا نو څخه ېا ته كور نې د پښتونخوا د كوټ كوټ كې
د حكمران ېه توګه ېا تې وي . لكه چې د كا بلشا ها نو كور نې له
كا ېله ترا بامين پورې د اقتدار خاوند وه ، او شمالا هم ددوي اقتدار تر سواته
خپور و . اوددې مقصد لپاره اوس يوژوندی سند هم شته ، ځكه چې د سوات ېه
بريكوټ كې يو ډبرليك د سېنسكرېت اوسره داناګري خط ېه ۱۸۹۷ م ېدا شو، چې
اوس د لاهور ېه موزيم كې دی . ېر دې ډبره داسې كتلي دي .

(۱) وګوري دسې - ېو - كې پښتو ترجمه . درېم كتاب ۱۸۵

(2) Cunningham: Ancient Geography of Oudia 83. Condon 1871

«دستر حکمدار او تر گردو شاهان و غټ، لوی پاچا مري جيه پاله دوه په پاچهي

کې . « (۱)

دغه جيه پاله (جيپال) هغه کا پاشاه دی ، چې د پلار نوم يې بهيم دوه و .
 اود ۳۰۰ په شاخوا کې يې پاچهي کوله . جيه پاله په ۳۹۳-۳۹۶ م پاچا
 شو ، او دالعتبي په قول په ۳۹۳ ق يې خپل پخوان و سوا خد (۲) دغې کورنۍ
 دا مير سبکتگن د غزني د پاچاهۍ په غري ووهلې ، او کله چې له کابله يې توره شو
 او يې بيا دا باسين پر غاړه په ويهنه (هنگ) کې دوهم پایتخت جوړ کړ ، اوله لغمانه
 تر پکھلي پورې د سوات په شمول د دوی مملکت و ، (۳) خود سلطان محمود
 په غلوند دوی نوښت کړه ، خو چې ددې کورنۍ پنځم پاچا بهيم پاله د الپيروني
 په قول په ۱۸۸۱ م ق (۱۰۲۶ م) ووژل شو . (۴)

دا خبره هم دهرو او نوده چې د اسلامي عصر په شروع کې يو کا پاشاه
 (يا و هم مردان شاه) له زاوله تر ابا سينده (حدود ۶۰۰ م) حکومت لاره ، چې هر
 سک . يې : « بکت خوتای و هم مردان شاه » په پهلوي رسم الخط کښلی دی (۵) او
 بيا يې چې ددې کا پاشاه هيواد په هرو مرو تر ابا سينده پورې اوږد و ، او د سوات
 جنوبی سيمه په مردان په نامه دده په هيواد کې شامله وه . نو لکه د ده خان
 (مردان شاه) کا زده ، اودغه داوسني مردان نوم بهيم له هغه وخته پاته وي . چې
 د سوات بهاند رود هم په دغه سيمه کې د کابل په رود کله پري .

(۱) سرافلف کيرو: پتهان ۱۱۲ د لندن طبع ۱۹۵۸ م

(۲) تاريخ بهمني ۱۵۹ د لاهور چاپ ۱۳۰۰ ق .

(۳) وگورۍ . افغانستان بعد از اسلام ۷۱ تر ۱۰۷۱ ، ۱۰۸۲

د کابل چاپ ۱۳۵۷ ش .

(۴) کتاب الهند ۱۸۲۲ انگليسي ترجمه د لاهور چاپ ۱۹۶۲ م .

(۵) افغانستان بعد از اسلام ۱۰۰۰

دغه سيمه چې اوس يې د يوسفزو سيمه يعنې اواره دڅکه بولي ، عربو (الاهوار) بللې وې ، او د اسلام پناهغه وخت دلته خپره شوې وه چې د کابل اسلامي تاريخ عبدالرحمن بل سمره په مهم ق خول موه سالار سهايب بن ابي صفره (فارس الفرسا) دې سيمې ته راواستاوه ، او د کابل او سلطان په منځ کې پناه و الاهوار و نيول او يوه عربي شاعر وويل :

الم تر ان الازد ليلتيهوا بينه کابوا خير جيش المهاب (۶)

که څه هم د پناه و الاهوار املا په خطي نسخو کې درغې نه شوې او په خود و له راغلې ده ، خو زه دلته د يوسفزو ي افغان ليکوال سره متفق يم ، چې د البلاذري پناه باړه اوسنۍ پناه دهيري وي ، چې د سردان په توغالي کې د نهر گوما تي څخه دوه ميله ليري يوه د خاورو غونډۍ ده ، چې د لرغون پياوړان کنډرونه هلته تر اوسه لاهم ليدل کېږي . امدعربي الاهوار خوه پشکاره دغه پښتو نوم (هواره) د چې اوس يې د يوسفزو سيمه بولي .

اوس خونودا پشکاره شوه چې د اسلام رڼا د لومړۍ هجري پېړۍ په منځ کې دغې سيمې ته رارسيدلې وه . چې د سوات او د کابل د رودود په وېستونځای دی . اوله دې څخه هم سړۍ ويلای شي ، چې په دريمه اوڅلورمه هجري پېړۍ کې په دغونو يا نو د يرغلونو سره سم د اسلام دين په سواب کې هم خپور شوی وي چې لاندې خبرې هم دغه رايې دي :

(۶) البلاذري : فتوح البلدان ۵۳۱

(۷) الله بخش يوسفزي : افغان ۲۵۹ د کراچۍ چاپ ، ۱۹۶۰ م .

حدود العالم ۳۷۲ ق :

به اسلامي دوره کې تر لورې ذکر شوو همدونو وروسته دوه جوزجاني ليکوال
ليکندهم شته . ددې ليکوال نوم نه دی معلوم ، خو خپل کتاب حدود العالم
من المشرق الى المغرب يې په ۳۷۲ کال په دري ژبه کښلی دی . چې يوه
خطي نسخه يې په شوروي اتحاد کې په ۱۹۳۰ م په عکسي توگه چاپ شوه .

په دې کتاب کې د سوات ذکر ، نيغ نه دی راغلی . خود شاه خواسمو نوه ونه
يې راوړي دي مثلاً : اسمي سوات دشمالې غرو سوات د بلور په څرگندونه ئې وايي :
« بلور ، ناحيتيست عظيم و اين ناحيت را ملکهست و چنون کويند که ما فرزند
آفتابيم و تا آفتاب بر نمايد از خواب بر نخيزد و گويد که فرزند نيابد که پيش
از پدر خيزد و آنرا بلورين شاه خوانند و اندرين ناحيت نمک نبود ، مگر
آنکه از کشمير آرند . »

(حدود العالم ، د با وتولد عکسي چاپ - لنين گراد ۱۹۳۰ م)

محمد حيدردوغلالت ، بلوردشرق له خوا دکاشغر او بار دنداو له شماله دبلدحشانه
سره نښلوي . لويديځ ته يې لغمان او کابل او جنوب يې دکشمير سيمه يې گڼي . (۱)
له دې څخه ښکاري چې د بلور سيمه ډېره پراخه وه . دکشمير د غرو له لمنو څخه
شروع ياد او سمي نورستان تر کښتو درو پورې رارسېده . او او سمي سوات گرده پکې
رالغښتی و . دا چې ددې غرنۍ سيمې حکمدارانو خپله کورنۍ به لمر پورې نښلوه
هيون شنک تر حدود العالم درې سوه کاله دمخه دا قصه اړوندې او ليکلې ده . چې
دچين يوه شهزادو (پيغله) د يوه - له - سو (هارس) يوه پاچا نه و د و له (همد خود - د - زه
اړودور په سبب ، دلته د يوه غره پر څو کوو ساتل شوه چې څوک لاس ورواچوي
مگر ما پښين له لمره يو څو لک راشيو د هوا ودا يې برالېده کړه ، او له زمښه يې دغه کورنۍ

(۱) دوغلالت : د تاريخ رشيدې انگليسي ترجمه د لندن چاپ ۳۸۵ د سفير سکی هواشی

په حدود العالم دکابل چاپ ۲۱۶

را پیدا شوه . (۱) چې سراوریل ستین دغه ځای د پامیر اوسنی قزقرغان (قلمه دختر)

کښي . (۲)

په همدغه کتاب کې په دغدرخت کې دغه جوزجاني مؤلف د پوره باب لیکي:

« پنهان: جایست پادشاه از مسلمانان اما بدو زن بسیار دارد از مسلمانان و از

افغانان و از هندوان . » (۳)

بل ځای د سمرقندیان په بیان کې وايي چې دالوی کلی د ماوراءالنهر سرحد دی

او هندوان، وخیان، تبتیان او مسلمانان پکې اوسي . (۴)

لنډې ټولې شهادتونو څخه ښکاري چې د اسلام ویا له لومړي پیري څخه پیاوړ

. ۳۰۰ پورې د سوات د غرو شمالي ختیځو او جنوبی سیمو ته رسېدلې وه .

د (. . هق) په شاوخوا کې د سوات سیمې په کشمیر پورې نښتې وې ، او هماغه

هو د سیمې حکومت و ، چې عناصر یې د همدې هندي د اسلامي فرهنگ په ګډون وو .

د کشمیر مورخ کلنېد پخپل کتاب راجه نرنګینی کې د هغه ځای د هندو حکمرانانو

کورنۍ او احوال راښيي . شلار شه د پوه (۱۰۸۶ - ۱۱۰۱ م) سیمه د پوه (۱۲۸۶)

وغیره چې ددوی په حکمداري کې مسلمانانو کشمیر ته راغلې وې ، اوله شاوخوا

څخه هجر تونه ورشروع شول په (۱۳۲۰ - ۷۲۱ ق) د د سوات خلک د کشمیر په

حکومتی چارو او اسلامي فرهنگ خپرولو کې لګه اښکاري . پوله د غوسو نیا نوڅخه

« شامیر » نومېده ، چې د کشمیر د حکمدار ریتجن صدرالدین (۱۳۲۰ - ۲۳)

وزیر و او وروسته یې له اودا ښه د پوه (۱۳۲۳ - ۳۹ م) او ملکي کوته رانی (۱۳۳۹ م)

څخه قدرت بدلاؤ کې ونيو . اړه (۷۳۵ - ۱۳۳۳ م) یې د سلطان شمس الدین په

لقب (ظاهر میرزا) په کشمیر کې د سواتي کورنۍ د سلطنت سیمه ټینګه کړه او د

عدالت او مساوات پر لارو چارو یې حکومت چلاوه . د کورنو څخه یې یوه شپږمه

(۱) می - ۱۹۰۰ - کی د بیل ترجمه ۲ - ۲۹۶

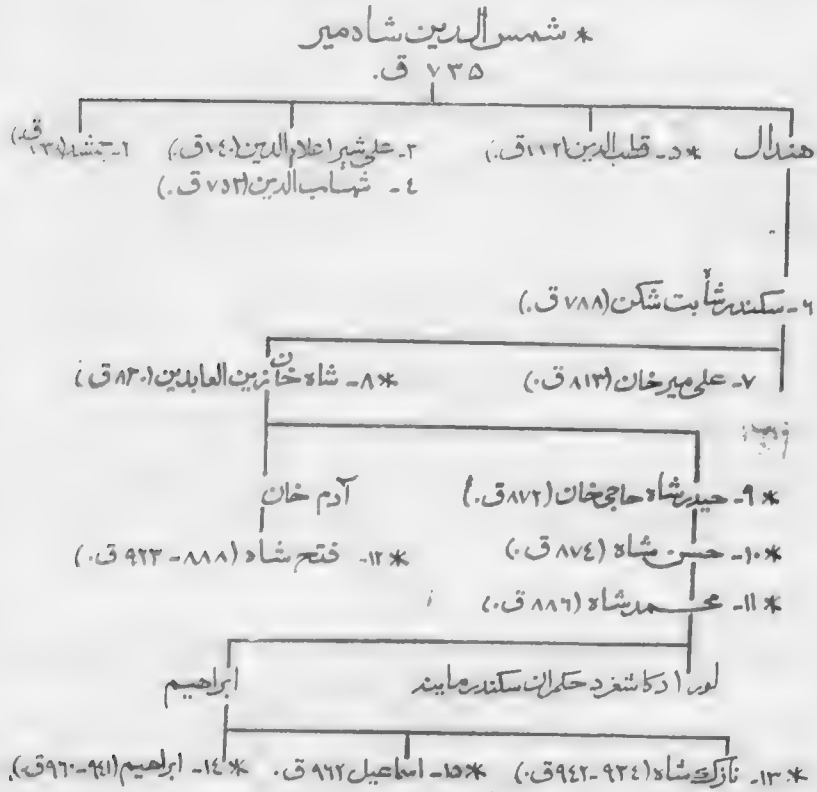
(۲) میثاق مسکي : حدود العالم حواشی ۲۱۷

(۳) حدود العالم ۴۴ د تهران چاپ ۱۹۳۲ م .

(۴) حدود ۷۳ د

مالیه الحیستہ (وفات اگست ۱۳۳۲ م) (۱)

دشاه میرواتی کورنی ایترایه دوی پیری اوتول کشمیر پاچھی و کپہ
زماور ددغي حکمرانی کورنی شجره داسی راوړې د :

(۱) دهند بشوې تاریخ ۵ - ۷۳۰ (انگلیسی) ددملی چاپ ۱۹۷۰ م.

* زماور : معجم الانساب والامرات الحاكمة في التاريخ الاسلامي ۳۲ م د

قاهري چاپ ۱۹۵۱ م.

* دغه متوری چې دهر حکمران د نامه سره وي ، داسی چې دهند سکند شته .

لکه چې تاسې ولیدل دشاه سیرسواتي داخلا نو حکمراني په کشمیر کې تر هغه وخته د چې جلال الدین اکبر په لویه پاچهۍ د کشمیر سیمې هم تر کډې شوې خوداسې ښکاري چې دسوات او بلور، چیلان، چترال، باجوړ، کونړ او کافر-ستان سیمې به دځینو محلي سلطانانو او ملکونو تر فېودالي نظام لاندې وې. لکه چې ددغو سیمو خلکو ورس له کوچي توبه، د کلو او بانډو ژوند هم شروع کړی، اولومړني زراعتي ژوند ته ور داخل شوي وو.

دغه سلطانان د کونړ دپېچ په دوه کې اوسیدل. اود اخوندرویزه په قول درې خپل اسلاف د سکندر ذوالقرنین توکم ته منسوبول. او د حکمراني خندې د کشمیر تر څنډو پورې رسید، او یوله دغو هغه سلطان پکهل بن کهجا بن هندو (۸۰۰ ق شاوخوا) و. چې نوم یې تراشه د پکهل پر سیمه بانډې د پښتوخوا په شرقي شمالي څنډ، (ضلع هزاره) کې یادېږي. او د کونړ په درې کې یې پر سره یوډیر لکه هم پاته دی. وایي چې تر پکهل وروسته دده زامن په سوات کې سره ونښتل او ډېر جنگونه یې سره وکړل، خوسلطان بهرام د کهجا بن بلزوی لغمان او ننگرهار و نیول او دسپین غره په لمن (پا پښ) کې یې خان ته ناستیخ (پا تخت، جوړ کړ او تر کشمیر یې پرکړد. دوز او سوات نغاره یغید. تردورو سده سلطان تومنا هم د بهرام په توگه ددغو سیمو حکومت کاوه (د ۸۱۵ ق شاوخوا). (۱)

(۲)

د ځینو پښتونو قبا یلو وروستی هجر تسو نه او د دوی سره

شریک اجتماعی نظام

کڅه هم پښتانه په زرو کلونه د سیک، د آمو او سیند تر منځ سیمو کې میشته وو، خو

په میلادي پنځلسمه پېړۍ کې د منځنۍ آسیا او خراسان او ایران او هند اجتماعي او فرهنګي خبره ډېر دسره ورته وه. په دې اړته جهاني سیمه کې اقتصاد، کړنه، سوداګري، اداره، حکمداري او هنر او ګرد، نور اجتماعي توکي، تر خپلو لومړیو پوړونو تر شوی او د فیودالیزم د پوځوالي پټې ته وختلي وو. لکه نوموړه په دې سیمو کې خورا غښتلي او متمرکزې شاهنشاهی وینو. چې شاهزادگان او غټ

(۱) وګوری: تذکرة الأبرار والاشرا د بهرور چاپ ۱۳۰۸ ق او تاریخ مختصر

افغانستان ۲۲۲ د کابل چاپ ۱۳۳۶ ش.

زمینداران اوپانگه والان (سرمايه داران) اوځینې ستانه (وچانون) هم شپې غټې
برخې بکې لري، اوپه ملیونو ملیونو بزگران او فلاحان، ددوی په خدمت لگه ادي.
په دې وخت کې تیموري شاهزادگان په ماوراالنهر او خراسان کې دخپلې
کورنۍ داقتدار څوکۍ ته رسېدلي وو. په ایران کې د آق قویونلو پټې د سپینو
رمووالو ترکمانو مشرانو پاچهي کوله، او په هند کې د افغاني لودیانو د پټې
ستره شاهنشاهي په لاس کې وه.

په دغو پېړیو کې دا باسین او هلمند ترمنځ سیمې د افغانستان په نامه بللې
شوې دي لکه چې سوېد د سیمې هرلوي په لیکونو کې د (۷۰۰ ق) په شاوخوا کې د غه
نوم مکرور دی. (۱) اوداسې ښکاري چې دهند مؤرخانو هم دغه سیمې په همدغه
نامه بللې، لکه چې ضیاءالدین ارنی په لیکنو کې هم د (۷۳۵ ق) د پېښو کې د انود
راغلی دی (۲)

دغه افغانستان (لر غونې پښتونخوا) خو پخپله شوې موده کاله د غزنویانو او غوریانو
په عصر کې د فیودالیزم د نهایی پوړۍ پټې شاهنشاهي د قدرت مرکز او د ختیځ او
لوېدیځ ترمنځ د اقتصادي او تجارتي پوښتون او د فرهنګي او سیاسي نښتون لویه
لاره هم وه. خود... هېڅ به حدودو کې د چنگیزیانو له لرغلو سره دغه اقتصادي او
فرهنګي مرکزیت وړان شو، او د قدرت مراکز هم نورو خواو ته ولېږدېدل.

دهند او ایران او هاردريا غېټو پوځي جهود دې سیمې لویې لارې د اقتصادي
او تجارتي اړتیاو له امله استعمالوي مرکزې پیاوړه لکه پېښور، بلخ، قندهار،
هرات پدې په عسکري زور پخپل لاس کې ساتل.

د پښتونخوا په غرو او رغو کې همدې ستانه قبایل آزاد او سېدل چې دوی کوچي زده
کاو، او د خپلو سیمو پورو او مشرانو سره په داسې د مسوکرا تیکه تړاو

(۱) په تاریخ هرات (طبع کلکته ۱۹۳۳م) کې ۳۶ پلا د افغانستان نوم
راغلی دی اوغانستان.

(۲) تاریخ فیروزخان شاهي (۸۷۳م) د کلکتې چاپ ۱۸۶۲م

د هکومتو او شاهنشاهيو له جوړه څخه ليرې په آزاد وغړو او د پټو کې په لېږد بوخت وو. دغو پښتنو د خپل دود او ژوند ژواک سره سمې جرگې درلودې، او په دغو جرگو کې به ددوی مشران سره راټولېدل، او د ژوندانه مشکلات به يې اما نول. دغه دود نه د پټاکلي دجرگې لارې چارې او د ژوندانه چوچ کرده «پښتو» مله کړه نو دغه ملک لویو د ستم کړ فېو د المزم پولې ته ور نيو دې کيدل. او هغه قبايل چې نه هند ته فرسيده شول دوی د يوه ملک او او يا څه فېو دالي ژوندانه په څپو کې لاهو کيدل. د دغو آزادو قبايلو اقتصادي او معنوي پيوستون دهند وستان له لوديانو سره نرغور زيات وو. ځکه چې هر مال به په ژمي کې دوی دهند تودو او رشوگانو ته ورشو. کيدل. او دهند لوديانو د پهلې امهرا تورا نو به هم دغه قوي عناصر او تکړه غړي و. د غوښتل چې دهند د ياغيانو د اېلولو او ټکولو کې نه دوی څخه کار واخلي. او د دوی گټې ډلې په هند کې پر کړوندو او پر گڼو مېشته کړي. او غټ غټ جاگېرونه وکړي. د لوديانو په دوره کې د هرسوري، فرملی، جلاوې سر واني کا کړ، نيازي او نور قبايل هند ته د مهاجرو په توگه تللي، او هلته د جاگېر دارانو (مقطعاتو) په ډول لوی لوی درباري رجال او غټ با داران ځنې جوړشوي دي (۱) په دغو وختو کې د پښتنو د پهلې د ترنگ او ارغندا او هلمند په ناوو کې ورو ورو د فېو د المزم (پادارې) پورته وړ زده کيدل. ددوی روابط د هرات د تيموريانو او دهند لوديانو او سوريانو له نوله پرتېدو دربارو سره لږ و لږ پېښود. کې وو، (۲) په

-
- (۱) د تفصيل لپاره وگورئ: د ضيا برني تاريخ فيروز شاهي، د احمد بادگار تاريخ شاهي، د دېچي سره ندي تاريخ مبارک شاهي، د محمد کبير السانده شاهان د عصامي فتوح السلاطين او د شير شاه سوري تاريخونه.
- (۲) وگورئ: د عبدالرزاق مهر قندي مطلع سعد بن اودسفي تاريخنامه هرات او دهند لوديانو او سوريانو تاريخونه.

دوی کې سترخانان او ملکان پیدا شول. او د قندهار د ابدالما نولوی مشر ملک بامی پهلزي د سلطان سکندر لودي (۸۵۵ - ۹۰۰ ق) د دربار د قندهار د سرزبان په توګه وپیژندل شو. (۱) او بیا وروسته د بامی پهلزي چې ملک صالح نو میند له سوري شیر شاه سره د غنې پیوستون لاره او خپل اهلچیان یې د سوري دربار ته استولي وو. (۲) د ۸۲۰ ق ۱۳۱۷ م کال د شاهرخ بن تیمور د عصر په وټاکلو کې راوړي: چې د قندهار او ګردسیر او بامین او غزني ترمنځ د قندهار په سویل لوري او ملک محمد او خرشواني (۳) افغانان او سوریان اوسیدل او د هرات د شاهرخ له غټې امپراتورۍ سره یې د غربي وېلي (۴).

دغه افغانی نهې اوقیلمې چې د سیمې هروي په ډول د هلمند له ډاوي او نيري شخړه پیاوړه مستنګ او دوکې اوساچ او تیراه پوري (۵) د سیمې په شرو او د ارغسان او مار-وب او پښین په درواو و شوګانو کې د پوښه وو په نوکې پرې وې، هر ورځ پورې او ونفوس یې زیاتید. د هلمند او ارغنداب او ترنک ناوې د دوی دور شو لپاره نه بسیدې او په او اوسیدو کې یې چې د هرات د کور تیاو او تیموریانو او نورو غټو خانانو تر حکم لاندې وې. هم زراعتي ژوند نشوای کولای نو دغه پښتانه بیا د خوار لسم ډول په پای کې

(۱) راورتي: د پښتو ګرامر سرېزه خطي تذکرة الملوك په حواله.

(۲) راورتي: د خطي تذکرة الملوك په حواله.

(۳) خرشواني Kharsashavani: د افغان دسره بن قیما بلوڅینه وو. چې مؤرخانو

خرشبون لیکلی دی او کند - زبند - کاسی - یې درې فرعي قیلمې دي (سرخون افغاني)

دغه - نوم پښتو دی: پښه + رښه + وان معنی د پښه خوی خاوند - نیکخواه.

(۴) مطلع سعدین ۲ / ۳۵۶ د لاهور چاپ.

(۵) تاریخنامه هرات ۳۰۵ - ۲۰۹ - ۲۲۲ - ۳۰۳.

د کابل د ناري تر غوښو او په زېږون کولو یو او د غرو لمنو ته ور وختل. (۱)
له ۸۱۲ ق هجری تر ۸۵۳ ق (۱۳۰۹ - ۱۳۳۹ م) پورې د تیموري کورنۍ څخه الخ-
بیګ د سلطان ابوسعید کورکان زوی پر کابل حکومت کاوه، دده په عصر کې
د پښتو ګوند اوزمند از نور قیامل چې دارغمان از شو پر تنګه شوې وه، د کومل او
نور و پو ند. کافوسره را په پاخل او دابل ناوې پر از شو کانونه پاندي یې واول
«دزی آباء شول او هغه نور اصلي اوسیدونکي پښتانه یې د نظر کې نه راوړل». (۲)
د دغو قبیلو - مشران ملاد - ملو - عثمان - سلطان شاه نو سیدل چې میرزا الخ بیګ
(۳) (ګرد، سر، و اقول کړل او د کابل په سبازګی کې یې ووژل. هوارې ملک احمد
د سلطان شاه یوسفزي وراره له دغه ناورینه وښته او د یوسفزو سره یوځای د ختیځ
په لوري ولیدل او د پښتو سیمه یې ترسواته ونيوله. دلازک پښتانه یې و شپل
او د کابل اوسوات تر وړاندې دروند یې له جمرود او ګنداره ترا بامین پوري
و نیولې. (م) د سوات سیمه د پښتنو تر یون دمخه د سواتي خلکو په لاس کې وه
حافظ رحمت خان وایي: «د قوم سواتي اگرچه در اصل از قوم افغان نیستند، اما زبان
افغانان و روش افغانان دارند...»

از اول در ملک سوات و باجور سکونت پیدا شتند، اما وقتی مردم یوسفزایي
بعد کمال رسیده همگی ملک سوات تحت الجبل را در تصرف خود آوردند، متوجه
ملک سوات شدند و با اهل سوات جنگها در پیش آورده، آخر الامر آنها را مستعاضل
ماخذه و جلاوطن گردانیدند... و قوم سواتی از آنجا بملک پکلهلی که ما بین
یوسفزئی و کشمیر واقع است آمده و متوطن شدند... و جمیع ایشا ن متفرق
بمسند کس و داند: یک-سی-ګ-ری. دوم-سوات-راوی

- (۱) اخوند دروېزه: تذکرة الأبرار والأشرار ۱۲۴. افضل خان خټک: تاریخ
مرصع ۲۳۱. محمد هوتک: هتد خزانه ۲۱.
- (۲) تاریخ مرصع ۲۳۳
- (۳) اخوند دروېزه: دغه نوم میرزا قلبي بیګ کښلی دی (س ۱۲۶ تذکرة) خود نور و
مؤرخانو په قول الخ بیګ صحیح دی (م ۹۰۷ ق غزنی)
- (م) د دغو مهاجر تونولهاره وګوری: تاریخ مرصع ۲۳۱ تذکرة الأبرار ۱۲
حیات افغانی، تواریخ حافظ رحمت خاني او مخزن افروز.

موم موسیایي . وگویند که مردم کبيري (منسوب به کبر جایی در باجور) از اولاد - سلطان اوس و سلطان هرام و سلطان پکهل و سلطان جهانگیرند و ایشا فراسلاطین جهانگیر به لیز میگویند.

(خلاصه الانساب ۱۴۷ د بهمنور چاپ ۱۹۷۳ م)

به دغو وختو کې دغو پونده او کوچي خلکو دوازي پونده کلوې او کوچي ژوندا - ند له اقتصادي مرحلې مخه به زراعتي پور کې پشه کېنود، و د دغو نوو نیولو سیمو به کلو او بانډو کې پر کروندو او مامتو او خوړو میځو باندي میشته شول، او په کرهڼه او فلاحه یې پیل وکړ او دغه دوی د ژوندانه یوه نوې مرحله وه. ملک احمد یوسفزی د دغو پښتنو لېږدېدونکو قبایلو مشر و، چې به زراعتي ژوندانه کې یې ددوی مشري کوله. ده د شیخ آدم یوسفزي په کومک (چې په شیخ ملي ان - يوسف مشهور و) دغه نوي به کلو او بانډو کې کښېستلي قبایل منظم کړل. او دوی ته یې یو «اجتماعي نظام» ور جوړ کړ. او په انځیت او هوامی یې ترسواته وکړه - ند و میشته کړل. د خوشحال خان زوی د آدم او درخان په مشنوي کې وایي: یوسفزي به هغه دور - د کوچي عالم په طوب - به هرځای کې یې مېشته و - ګاه به سفید ګاه به سېره وه - ګاه به لاره - د غره خواته ګاه به بیا راځله دریا ته - حادثات به حادثات شول - لارل مېشت به سمه ، سوات شول.

شیخ ملي چې یوه اوسانه سړی و، او ګردو پښتنو په درنه سترګه ور ته کتل. د ماښ به توکمه یې د (۸۲۰ ق = ۱۴۱۷ م) کال په شاوخوا کې په پښتو یو د اجتماعي قانون کتاب وکیښ چې خلکو د «شیخ ملي دو، تر» - (د فخر شیخ ملي) باله. ځکه چې له بهمنور بیا تر ایاپن او شمالا ترسواته پوري ګردې د کرهڼې مخکې دغو مهاجرو قبایلو نیولې وې، او په نوي ژوندانه یې شروع کې وه، نو شیخ ملي د کر - وندو او بانډو او اور هوګانو دوی په لاره د عدالت او مساوات پر اساس برابر پخول د فتر کې داسې لارې چارې او قوانین وضع کړل، چې زراعتي مخکې، او په، اور هو او کلي یې د کورنیو د نفوسو د همېر پر سر په مساوي ډول ووېشل. او دغه وېش به د قوم جرګې هم باندې او هر ورو به خلکو خپله ټاکلې شوې کرونده کړله اوله زراعتي درامد مخه به یې هم د شیخ ملي د دور «د قوانینو سره سمه ګټه اخیسته».

لهکله چې د کورنیو د سروشمېر په زیاتیدنه یا په کمېدنه، نو د شیخ ملي په دفتر کې
نامتلي شوي وه چې تر هر ولسو کالو وروسته به کرده کړو ندي او ماسې او ملي او
باندې په «ملکیت عامه» کې داخلې دي، او بیا به د کورنیو د سروشمېر باندې پدې مساوي
توگه وېشلې کېدې. که به د یوې کورنۍ خلک لږ شوي وو، لږ برخه
به یې اخیسته او د پورو به د پورو برخه مو نه ده. د کروندو
په وېش کې به د مخکې زراعتي استعداد او سراب او پان آب تر نظر لاندې و. اوباندې
او ملي او لوړو ته هم د سروشمېر وېشل کېدل چې هر وېش ندي «واو» وایه.
دهیخ ملي په دو ترکې لومړۍ پلا کرده مخکې برهڼو تهو TAPA وېشلې شوې وې

- ۲- محمد زو ته (اشنغر، چارمده)

- م-د داؤد زوځ (کله بهی، بگیاړي...)

- ۶۔ دمومند و تہہ (دہلی پور شمال غربی ہلو تر جنوب غربی پوری)

دغه شهر تهې هره روه ردوتر، برخه، پټي وېشله کېده. او د هر سړي روح پدې ډول پېښې
 دروند او زراعتي ښځه کې ونډه WAND بلله کېده او دڅپر په لځای کې او دوشو URSHO
 و. چې د کلي جرگې په دغه ونډه او او رشود هيسك HISK پېښې پدې وسيله
 ټاټل، او په هره برخه کې به يو څه زراعتي ښځه دسېری SEERY په نامه لږه پشه
 خښه بيله اېښوله کېده. خو په کله به د هغې برخې کړونکو کړله او حاصل به يې د کلي
 دها موکو ته په کار وکې لگول کېده. لکه دمسجد (مزدک) او دکلي د هلمکانو د ملایم
 کارونه، او هم د کلي ددم د کورنۍ خرڅ چې کار يې ډول و هل، خلک خبرول، دلاکي،
 پخلنک او سند و غاړي او نور د کلي عامه خدمتونه وو. او هم به له دغه سېری
 څخه د کلي د هو جري (مېلمستون) او د هلمکانو د خسماني لهار خرڅ کېده.

دشيخ ملي به دفتر کې د هستوگنځيو او کورونو او کليو د وېش لپاره هم لارې چارې ټاکلې وې هرکلی هر محلو وېشلی کيده چې هغه يې هم Cham باله او هر چم به اوز کورونه د کنډر Kandar په نامه درلودل. او هر کنډر به خوني دکوتي په نامه Koota لرلې. چې يوغولي Ghoolay به يې هم لاره. په هر چم کې هوماجت (مسجد) او يوه هوجره Hujra او يو برج به هم وو. چې د دفاعي څارنو لپاره به څار خوا لان پکې ناست وو، او هر کنډر به تر لسو کالو پورې پوې کورنۍ ته سهارل کېده.

په کرونده کې د يوه مړي برخه پکړی ونه Bagray Wand و. او ټوله د لسو کالو برخه به يې موتي Muti بلله.

دشيخ ملي د دفتر وېش په کروند واو او رشواو کورونو کې د هرو لسو کالو لپاره به شپږو تهو کې تطبيق شواو خلکو دشيخ ملي په لارېوونډ ومانه. دا شکد چې هم ملک احمد او هم شيخ ملي دواړه د پښتو منلي رهنمايان وو. لکه هر معلم شاه چې وايي: «روزگار رياست ملک احمد در تصاعد شده، روز برو در ترقی گشت و تمامی خبسی بلکه تما می افغان مطیع او گشتند...» کويند شيخ ملي نهايت متدين و، متقي مړی و. د خړې چارې او د هر مهم غمخوړ و. همکې کلي، ملکونه تهو په تهو کور په کور، دده په دفتر ختلي وو. او دده وېشلي وو. او تر اوسه هم دده هغه تقسيم په يوسف، منډن کې جاري دی...» (۱)

په دې ډول دشيخ ملي د دفتر اجتماعي ريفارم په زراعتي ژوندانه کې تطبيق شو خو وروسته نور افغاني قبایل هم دلته راغال او ځينې نورې کروندې يې بداني کړې. نو دغه نوې خړوې شوې سڅکې يې بانډه Banda بلله. او په دغو نوو بانډو کې هم افغاني لوي را لېږدېدلې قبایل د شپږو اصلي تهو په څنگ کې ميشته کېدل. (۲)

(۱) تواريخ حافظ رحمت خانی ۱۳۵ د پېښور چاپ ۱۹۷۱ م.

(۲) هستنگر او کوهالداس: تاريخ پشاور ۶-۳۳۳ د لاهور چاپ ۱۸۷۳ م.

حېبوی: د پښتو ادبياتو تاريخ پر ۲۳۵ د کابل چاپ.

وايي چې هيڅ ملي «دوانك سالها بعد از ان بعارضه شري از عالم قاني
 په درياقي خراميده و در موضع غوربندي دسوات دويي لارې په څاره چې ورسره ته
 درويي و په سمه همواره مزك مدفون شو. او كړدا كړد قبر يې دچنارو وني
 د لارې ي. اوس ترې چاپېره لوی كمل هم مېشت دی، قبر دده هورته نمايان دی.» (۱)
 د روزه لېكې: «شيخ ملي در مرض موت خود گفته بود كه من در آخر خود
 انصراف بمرام اهل هوايج، گاهي به طمع دنياوي نكردهام، بلكه خاصا الله كرده ام
 پس اكر د: بن سخن را ستگو باشم نصيحتات ملوكها و تعينات حدودها كه فيما بين
 يوسفزي كرده ام تا روز قیامت باقي بادا. و اكر درو شكو باشم از میان ایشان
 مرتفع باد.» (۲)

په دغه ډول شيخ ملي خپل دفتر ازويش بشپړ كړ، او ترده وروسته يو كال
 پس ملك احمد هم تر دنيا تېراوېد سوات كې هغه لځای ته نودېښخ شو چې د شيخ ملي هديره
 هم لويې لارې ته ورځوښه وه. (۳) او د دغو واقعو كلونه په اټكلي نو كه ايد
 ۸۵۰ قري ۹۰۰ ق پورې كېلای شو.

اخلاقې ضوابط:

د شيخ ملي دفتر لکه په اقتصادي چارو کې چې د پښتنو لاروونکی و، دغسې يې
 د يوه جزایي او تعزيري اسلامي قانون په ډول لښې اخلاقي ضوابط هم درلودل
 په هر کلي کې به دغه ضوابط دعالماتو او سړبن وروپه وسيله د هغې سيمې دخلکو
 د اجتماعي دود او دستور سره سم تطبيق کېدل. پور معظم شاه وايي:

«يوسفزي هاله ډېر خوش خو ید، نېک معاش خلق وو. ددې قوا نينو
 مطابق به يې بېلما زانو، جوار گرو، نشه نهزو، زنا کارواو نورو
 فواحش کو نکو ته سزا گا نې ورکيدې. په تو له قېلمه کې په دې قسم

(۱) توار يخ حافظ رحمت خانی ۱۳۵

(۲) تذکرة الابرار والاشرار ۱۳۶

(۳) توار يخ ۱۳۶

عادات و سخت بندیزو. دې ضابطې ته به يې «شيخ ملي» وې دې به ذريعه به
به کال کې يوځل به زبرگه مياشت کې د تړل اولس، اخلاقي تظهير کېد،...»

(د توار يخ رحمت خاني مقدمه ۲۹)

دغه سزاگانې د شرعي تعزير او تشهير پر اساس داسې وې لکه: پر خره سپرول، مخ
وړتورول او به کوڅو کوزول، د بد کاري ښځې سرور خړېل به شرعي ډول به ورووړل
هاسنگسارول.

باب «۳»

ظهيرالدين محمد بابر د عمر شيخ زوی د سلطان ابو سعيد ميرزا لمسی و، چې
دامرتيمور کورگان څخه به بښت کې شهم پاچا و (۸۸۸-۹۳۷ ق) د ۸۹۹ ق ۳۱۴م
دروژې پنځمه به فرغانه کې دولس کلن پر تخت کېناست. او ولس کاله يې به ماورا-
النهر کې به جنگ و او غورځو پر ځو تير کړل څو چې د ۹۱۰ ق ۱۵۰۳ م به لوېدی مياشت
خراسان ته راو تښتيد او د دوهمې خور به پای کې يې له محمد مقيم او غوټی څخه
کابل ونيو.

بابر د لته به افغانستان کې د خپل مور قېيانو شاهزادگانو وېښتنوسره به غورځو
پر ځو لگياو څو چې به دوشنبې غره د ۹۲۵ ق ۳ جنوي ۱۵۱۹ م د کونړ او
جنرول له خوا پر باجوړ ورواښت او هلته يې د باجوړ د سلطان دلاز نهر له (۱) چې د بښتنو
دلازا کو څخه و په جنگ کې يې د بېزړه بښتانه ووژل او د دري له ککړيو څخه به
باجوړ کې يو (کله سنار) جوړ شو.

به دغه وخت کې سلطان وېس سواتی دهگان د سلطان بکهل زوی د منگور به
کلا کې نامت و او د د عظم شاه به قول: حصار منگور نخت گاه سلاهن سواتست و
د ر عهد سلاطين سوات آنجا نهايت آبادان بود پيرون و اندرون اماکن غريبه
و ستازل عجيبه و قصور رفيعه و آنهار نادره و اسواق و دکا کين پيوسته ميداشتند
و جمله سلاطين سوات از اولاد سلطان جهانگيراند. (۲)

(۱) بابر نامه ۱۳۷ د بهې چاپ ۱۳۰۸ ف.

(۲) توار يخ رحمت خاني ۳۲

دېا رد پر غل په وخت کې سلطان علاءالدین سواتي، فرخزاد میر هندا شاه منصور د سلیخان شاهزوی اود ملک احمد تر بور او ملک قره بن بهزاد منډن او ملک موسی بن الیسکو پایزي او ملک موسی بن ابوبکر منډن او ملک بازید بن محمود خلیل او ملک محمد - خان بن سلطان گگیانی او طاووس خان د شاه منصور کشر وروود سوات او یوسفزویه سمه کې مشران وو. دوی که څه هم د شیخ لمي دفتر چلاو، مگر په گردو پښتنو کې ځینې داسې سازشگران خانان او ملکان هم پیدا شوي وو، چې د هرات او هند له سپراتو، انوسره په ملگري وو او له دېکا نانو او پوښو و او وکړ و - نکوڅڅه په یې در اړي کلنگونه او مالیات ټولول او د بارو نوبته په یې رسول دغه ډله ملکان او فیوډال شمع خانان، د «مرزبان» یا «سلطان» یا «ملک» یا «خان» په لقبو یادیدل او بابر پخپله وایي چې له یو مشروڅڅه ملک شاه منصور و طاووس - خان د ملک سلمان شاه زامن «در مقام دولت خواهي بودند» (۱) او د سلطان ویس سواتي په وسیله د کهراج پر کلیو څلور زره خرواره شالی حواله شوې، چې هڅونه شوې وړ کولای. او په داسې تجمیلاتو نه وواوخته نوڅکه وړان شول (۲)

بابر پخپله یوشا هزاد وو، اود سمنانی آسیا د پاچهي په کومي کې روزل شوی و نو دده راتګ او اقتدار د لڼه پردغو آزادو کوچیانو او پوښو او د یو په زراعتي ژوند کښېو ټلو پښتنو باندې هر ورو وائر کاوه. ځکه چې ده به دغسې سازشکاره خانان، ملکان، خان کول او په نظامي قوت به یې پردیګا نانو باندې تجمیلات ورتپول. او پر ښارو او د هندوستان پر لوېو لارو باندې به یې خپل اقتدار د همدغو خانانو په وسیله ټینګاوه. نوڅکه به یې دوی ته د قبیلو ټول وال په لاس کې وړ کاوه او کروندې او کښتې یې هم دوی ته ورکولې. لکه: معظمه شابه ټول وروسته خان کجیو:

(۱) بابر نامه ۱۳۹،

(۲) بابر نامه ۱۳۸،

« بر مسند ریاست و اموات متمکن شد در محافل فطرت ملک مأخوذه

و حرارت بلاد مفتوحه و انتظام امور مملکتی و بندوبست الوسی از

ملک احمد نایق ترکشت و جمیع مکنه دیار انغانستان ، دهگان

و کوجره هندی و نیلا بی و سواتی و کیبری و تینولی و کفره کوهی

مطیع او شدند. یعنی او داخیره خود تمام عالم کی غر کند و

چی د خان کجوبه و قتل یولک نیزی دیو سفز یو وی .

یعنی یو ملک سواره ، پیاده او نیزه بازو و اوچی کرد او ری

به بی دلشکر له نور و الوسی نوهم کی له ، تر دابه هم زیات شو .

(تواریخ رحمت خانی ۱۸۳)

به دی دول به د خان کجی کرد : سر در اتول کپی لشکر یو ملک خلوی بنه و زرتی و سید و

(تواریخ ۱۳۹)

د لته نود غتو غتو ملکات و خانان و اود فیو دالی - زم د تشکیل اپاره د -

روزی نکی سیمه و او با بر اردد : اخلا فود غسی شینلی او غتی شتی کورنی و روزانی

او ورو و رود شیخ ملی د فتر له سیمی خیره غر و ته پنا شو . او ورو سته

چی د انگریز استعمار پر دی سیمه را خور شو . نو به ۱۸۶۹ م کال بی د

« بندوست » به نامه د شیخ ملی د دفتر اجتماعی نظام کوریت سده و نغاره او

کروندی بی د غسی شتو شتو خانان و ته و رتملیک کپی او مالیات بی برو تل

چی د انود فیو دالی نظام یوه ار ته خورونه و .

د شیخ ملی د دفتر خطی نسخی اوس نشته ، کله چی د کورنی مخکی خانان و

او بدایا نو خپلې کپی ، اود ملکیت به دول بی واخیستی ، نو به بی د دفتر نسخی

هم له منځه وایستی . لکه د غده کتاب د اجتماعی ملکیت پر اساس د کلیز و ندانه

لاری چاری نیو و بی .

د غده کتاب خو اوس نشته او کوریت وړندی خو تراوسه لا هم د باجوړ

اوسوات اومهانی به غروا و سرد و کی سیمین و یری اوزار ه خلک د فتر پوښی او

مثلاً داسې وایي : « د غده هاغه واقع د فتر او د کلو نه د منځه یووړو سته پېښه شوې و »

کله چی انگریزانو خپل نوی بندوبست به ۱۸۶۹ م کال جاري کړ او د فتر پاتد اصول بی بیخی

له رښتور او کښل ، خلك ډير خوا بدي شول ، او دغه کار يې وځانده او د ویر
سندرې يې وويلې . لکه د هوسنزو د تېې د باجا کلي عزيز خان چې د هېندو يو وگړنی
شاعرو ، داسې ویر پروکې چې ډیر اوږد دی او دلته يې يو څو بندونه راوړو :

راځه چې دې خبر کړم تا پوهه زير وزو ر کړم

تاوان او مالیه په ملک کې زور شوه دسر کار

ډېر تنگ شوز ميندار

خاطر دې کړه خوشحاله رو مېښه ز ما لاله

لکړی ، بهیلي را ځله شروع کړه په « بند وېس »

منشیا نو په هوس

غصه هر چا ته ډېره کوي له حده تېره

چې ورکړي لس ، اته اې ، هله د سپي هار شي

بيا بل ته امېد وار شي

خپل نه دی ، دیو کس خدمت يې دی دا بس

چې پېښ دچا څه کار شي وايي راوړه روڼی روکې

تا نه پېژنم څو کې ؟

په خلقو ډیر يووت باج او اس يې که تاراج

منت او عريضه د هېچا ناوړې تحصيلدار

ډېر تنگ شو زميندار ..

عز وړوا بي ظالم دی افسر يې مهم دی

هله و نه ما توي په خلکو هېڅ نه لري کار

ډېر تنگ شو زميندار

(بند وېس د پښتور چاپ . ۱۹۵۰م)

بی بی مبارکه :

با بر بود هر هوشیار اود به تنو به روحیا تو پوه شا هزاده و . ده د کابل او
افغانستان پر پاچهی مکتبه نه کوله ، اوت اوودان هندوستان ته بی نینگلی و . دی
واهی چې دهند مشکه « قلمی » د . خو کابل او افغانستان « سیفی » دی (۱) یعنی
به هندوستان کې دامتتار فیو دالی سیستماتیک نظام تر قلم اوحسابی دیوان
لاندې چلیری ، اوله کرو نکواوز ممدار انو از سوداگره غځه قاکلی مالیات د « قلم »
ترسیو ری لاندې ، بهر وغه بېله جنگه را ټولیری ، خوپه نورو خایو (کابل) کې
داسې نه و . باید توره بی وهلی وای از به جگړه از چا و (چا پون) اوزور بی له
خاکو غځه بود کړی وای .

با بر خوپلا دهند پر اوری یرغلونه وکړل . به لومړی یرغل کې د کونړ او
با جور له لارې تر سواته ولاړ اود اجمهر او کا تلنگ پر لار د ۹۲۵ ق ۱۵۱۹ م به
صفره کې د باسن تر نیلاب ورواوبت . ده ولیدل چې له کا بېله تردې خا به دهند
پر لوی ولاړ دغه پښتانه پراته دي ، چې هم زړه لري هم توره . اود دوی له ملگری
پرته دهند نول او پرې لار تیرید نه هم گران کاودی .

با بر د تلنگانو به کالو کې د لوی اختر به ورځ به به یو کي شاه منصور
یوسفزي پای تخت ته ولاړ ، او هلته بی شاه منصور لور بی بی مبارکه چې « نهایت
بناسته ، عاقله هوشیاره وه ولیدله ... نهایت پرې مون شو او ملک احمد اوها ، منصور
ته بی فرمان وکښه ، چې د بی بی مبارکه د دوستی راسره وکانی ، نور نوزه غرض
در باندې نکړه ... شاه منصور چې فرمان ولیده نور منکر شو ، چې موږ مطلقاً لوړ
له رو . او بر تقدیری که لور مو هم در للی ، هم زموږ د مغزو سر د چیرې نسبت
نهدی شوی دا به له موږ نه شي . » (۲)

به پای کې د با بر به اصرار دغه خبیثي وشوه اود با بر به قول :

(۱) با بر نامه ۹۲

(۲) تواربخ رحمت خالي ۹۷

«روز جمعه ۲۶ محرم ۹۲۵ ق در ولایت مازندران... بجهت مصالحت اوس
يوسفزي دختر او (شاه منصور) طليعه شده بود، درين منزل خبر رسيد، که دختر
شاه منصور را با مال يوسفزي مي آرند.» (۱)

دسوات به يوسفزو کي داي بي مبارکي کيسې تراوسه سپين پوري کوي، او
داغده پښتنه د، چې د مغولو مؤرخان يې «افغاني آغاچه» بولي. د بابر لور
کلمېدن بيگم داسې ليکي:

«بابر» در سنه ۹۲۵ ق بجور را بجنګ کړاښتند و سر دم بجور
را قتل عام کړدند و در روز مذکور ملک منصور يوسفزي
که پدر افغاني آغاچه باشد آمده حضرت را ملازمت کرد، حضرت پادشاه
دخترش افغاني آغاچه را گرفته در عقد خود د آوردند...» (۲)

د بابر او يوسفزو او باجور يا نو خوهل ما تي سره شوی و، کله چې د غه
خېښتي وشوه، نو يې بي مبارکې د بابر لام ته بوتللې شوه، او تر هغو له خپل سره،
سره له کښېنمېنځه او ويل يې چې «زه خپل قام له پادشاهه به جولي غواړم. که
د پادشاه مهرباني وي زما قام دې زما جولي ته واچاوه شي.»

پادشاه ورته وويل چې «ښه پښتني! ستا قام مې ستا جولي ته و اچاوه،
تقصير مې يې معاف کړ، خاطر جمع لره!!» (۳)

وايي چې بابر د ملنگانو په کالو کې د شاه منصور نخت ته تللی و. هلته د
کلا ساتنو السوونيو او بندي شو. خود شاه منصور لور يې بي مبارکې ته د خپلو

(۱) بابرنامه ۲۳۹، ابوالفضل اوخوند درويزه هم د دغې پښتني نوم
بي بي مبارکې کښلی دی (داؤد کيرو پټانان ۱۵۹ او د يوسفزي يوسفزاي افغان
۳۱۷) د دې پښتني ورور مير جمال د بابر سره دهند په نيو لو کې ملگری و، دی او خور يې
دا کبر شاه په زمانه کې په هندوستان کې مړه دي (د بابرنامه انگرېزي ترجمه ۸۷۲)

(۲) همايون نامه ۱۰ د پهلې چاپ ۹۷۲ م.

(۳) توارېخ رحمت خاني ۱۰۱

سهیلو سره دېاندي گرزېده او دا بندي يې وليد ، او پوښتنه يې خښې و کړه :
چې څوک يې او دلته دې څه کول ؟

باړ ور ته وويل : که ماله دغه بنده خلا صوي ، نوژمنه را سره وکړه ، زه به
هم ځان دروېښم . بي بي مبار کې ورته وويل : ځوانه ! ځان راوبښه ، زما وعدۀ
ده ، چې ايله به دې کړم .

باړ وويل : زه د فرغاني شاهزاده ، دکابل باړشاه يم ، چې لښکر يې لاندې
پروت دی او دلته ستاسې دا حوال ليدو ته راغلی وم .

مبار که : نو ته دلته دېوه پتمن غا هزاده پد تو که زما بللېد يې ! که څه هم مېا
پير ته د جنگ پر ميدان سره درېږو . خواوس دهر افغان په کاله کې د رو ند او
بنلې بللېد يې ، او هرو مرو به تا پير ته خپل لښکر گاه ته رسوي . ځکه پښتانه
خپل پتمن پر مېدان په وچ زور ما توي ، او داسې ډول يو بللېد ، په خپل کور
کې درو ند ساتي او عزت يې کوي . ما پتم چې د المي جرگه جوړه شي ، هرو مرو به
ستا پت وساتي .

وايي چې باړ به در ناوي او احترام خپلو لښکرو ته د پښتنو بدو کې ورساوه .
اوبه وروستو جگړو کې چې د باړ لښکر بر يا لى شو . نو «مبار که» د يو جنگ
پر ميدان وسلې په غاړه د باړ د لښکرو په لاس کې ولوبده ، او چې باړ ته يې بوتله
نو باړ پښو ته ور ولوبد او ور ته وپي ويل : پښتني ! هغه څه چې ناماته راو-
ښوول ، اوس به زه هغسې در سره کړم .

باړ خپلو لښکرو ته اړ وکړ چې دغه پښتنه بي بي به په خورا احترام کور
ته رسوي ځکه چې ما پر دې پيغلې زړه با لملی دی ، او دهره اېاندي گرانده ده .
مبار که : زموږ قام دخپل پت لهاره ستاسره جفکيري ، او باړ د فرغاني شاهزاده
اوس زموږ غلام دی . نو زما په زړه کې د پښتني او دوستي نه سره يوځای کوږی
که زما دگر انښت خيال لرې ، نو زموږ د قام پت را خوندي کد . موږ آزاد
هريدو !

تردي وروسته بابلله یوسفزوسره روغه وکړه ، اولکه چې وویل شول، بي بي مبارکه يې د بابر په لشکر گاه کې ورواده کړه . اوس نو بابر د پښتنو «زوم» شو . وايي . چې یوه شهه بابلله خپلو جنگي ملگرو سره سلامشوره کوله ، چې څنگه دسمې پړو سفزو باندې يرغل (چاپقون) وکاندي . دوی داسره وپتېيله چې په نیمه شهه کې به را کښېني ، او پریږدو پښتنو له ناږو پر ورځتاي ،

او دوی به ژوندي ژراندنسي . کله چې بي بي مبارکه د بابر او ملگرو په دې چم خبره شوه ، دغه خبره يې د بابلله وعدوسره سمه نه وگڼله . نو د شپې ترهغه د څخه چې بابر اوین شي ، اوځان (چاپقون) ته تیار کاندې ، مبارکه له کوټې راووتله ، اووربې د بالدي له خوا خوراکهنگک پسې وتاړه .

کله چې بابر په نیمه شهه دیرشل په نیت له خوبه پاڅېد ، مبارکه نه وه . او ورې پر مخ بډو . هرڅه چې يې له دنده وټکاوه ، مبارکې روغ نه کاوه ، او بابر وپوهېده ، چې دمنصور لور خپل کار کړی دی .

کله چې سهار شونو مبارکه راغله ، دکوټې ورې وېرا نیت اوپا د شاه ته يې سلام وچاوه ، اود سپړه احترام يې وکړ او وې ويل : « تازما قام زما جولی ته را اچولی و ، نو بادوی دپادشاه له چاپقون څخه وساتل ، اوپا د شاه مې د دوی له نورې دښمنۍ څخه وژغوره » (۱)

* * *

تر ملک گجورا وروسته او کله چې بابر د پسر سفزو ترسمې نرووت و بيا يې د دهلي سلطنت ددغو پښتنو په مرسته په ۹۳۲ ق کال له سلطان ابراهيم لودي څخه ونیو ، نو پسر سفزو او سوات والو د خپلو سلطانانو او ملکانوسره آزاد ژوند کاوه ځای ځای ملکانو اوځانا نوځینې ملکې او کروندې خائنه اخیستې وې ، خواکثرو خلکو نشيخ ملي ددفترسره سم کړ او مشرک ژوند درلود ، او هرڅوڅو کاله وروسته به يې خپلې

(۱) دغه قصه ماديستاني له سيد جبار شاه څخه اړوبلې وه ، چې د سوات دامير سيد اکبر شاه له قبره څخه يو دروند او خبر لوڅ پښتون وه ، څه سوده يې د سوات امارت هم کړی و ، اود ۱۹۵۶م په نومبر په ستانه کې وفات شو .

کړوندي او کونډه د شېخ ملي پر دفتر باندې هم ، بيا سره وېشل ، او دا قانون د خوشحال خان تر وخته هم لا جاري و. لکه چې په ۱۰۸۶ کال خوشحال خان سوات ته ولاړ او اوده مياشتې يې هلته تېرې کړې ، په سوات نامه کې دغه اجتماعي دودونه اشاره کوي. خوځېد چې پخپله خوشحال خان دخټکود وېي خانۍ په کومې کې لوی شوی و ، او پخپله هم لوی خان اود نغلو دامېرا توری یوړ کړ و ، نو دغه دفتري دودونه په بڼه سترګه نه کړي او داسې وايي :

د سوات ملک چې درست لایق دی د باغونو
پوسفزو برا بر کړ ، له راغونو
کال په کال د ملک په هېسک کاندې باختونه
بې لېکرو و پخپل خان کاندې تاخونه (۱)

سوري خان

بابر په ۹۳۷ هـ ق کال په دهلي کې مراود جمنا درغاره په زرافشان باغ کې ښخ شو ، اوزوی يې همايون پر تخت کېښاست ، چې لس کاله دخپلو وروڼو او نوروسمیلانو سره په جنگو بوخت و. خو چې شیر شاه سوري افغان پرده بری وموند ، دی د سنداو جنوبی قندهار له 'وري ايران ته وتښتېد ، او شیر شاه په ۱۰ محرم ۹۴۸ هـ ق په قنوج کې د هند پاچا شو .

(۱) سوات نامه نه ویشتم بیت. داسې ښکاري چې د نو نسم قرن تر پایه لادغه «وېشونه» په سوات کې وو ، عنوان الدین کا کاخیل په ۱۸ مارچ ۱۸۸۲ م د سوات په احوال کې وايي : د سوات زمکه ده زرخیزه - خو مخلوق يې دی دروېزه دوی مدام کوي «وېشونه» - یو دېل سره جنگوند - لکه ښه نه ابادېږي ... (د پښتونخوا د شعر هارو بهار (۳۲)

تر با برد مخه په هندوستان کې د لودیانو پښتنو شاهي کورنۍ (۸۵۵-۹۳۲ ق) سلطنت کاوه. اوددوی سیاسي کړنلاره داسې وه، چې پښتانه له روهه، هند ته ورجذب کاندې او هلته یې د لویو لویو پټو او جاگیرونو او منصبونوخوا وټوان کېږي (۱). له افغانستانه چې بهر افغان دشیرشاه دربار ته ورشي، دومره نغدې پیسې به یې ورکولې چې د تصویر په وتلې وې. ده به ورته وویل: په هند کې چې زما لاس ته څومره شتمني راغلې ده، په دې کې راسره ته شریک یې، دغه ستا معاش شو. کال په کال خپل معاش اخله (۲).

شیرشاه سوري خوپه هندوستان اودبارر هرزوی همایون پادشاه باندې بهرالي شو، او په هند کې یې یو منظم سلطنت جوړ کړ، او دمدنیت اساسونه یې کېښول. مگرده د هندوستان او کابل سرحد هم وټاکه او پر دغه سرحد یې درهما س کلا جوړه کړه، (۳) خو پښتانه یې آزاد پرېښول. او کله چې خان کجور د یوسفزو مشر شو، نو به دده مشر شاه سیهالي کوله، (۴) خو شیرشاه دخپل قوم آزادي نه و ورانوله. تر خان کجور وروسته د یوسفزو له سالارز یوسفه ملک مسري خان دجلال خان زوی دپښتنو مشر شو، دله مواته بیا داباسین نرلوې غاړې او هزاره ضلع اومهالې او پکله یې پورې دخپل قدرت سمه پراخه کړه او هرځای یې د اوبو ډنډونه (ډبونډه) جوړ کړل. چې تر اوسه هم د نوگرام اودچچ د غرغهو ډنډونه دده په نامه دمسري خان ډنډه بلل کېږي، اود یوسفزو او غوریا خیلو ترمنځ یې دجنوبي سرحد د غاړنې لپاره د کابل یررود مسری بانډه جوړه کړه، چې د یوسفزو سمه وساتي. دمسري خان دوخت قوي مشران ملک هندال اکازی اومته خان اکوزی او ملا ابراهیم الواسزی

(۱) عباس سروالي: شهرشاهي تاریخ پښتو ترجمه د کابل چاپ ۳۵۵ ش

(۲) همدغه کتاب ص ۲۷۰.

(۳) نعمت الله هروي: مخزن افغاني ۱۳۱۳ ددها کې طبع ۰ ۱۹۹۰ م.

(۴) همدغه کتاب ص ۵۷۸۲.

اوسلك تر كمال منهن اوسلك بابلي وو . (۱) دوی دخپل اولس چاري په آزاده
 وگه پخپله چلولې او دسراولف كيرو په قول : « باړاو هماغه وون او كادران د بختنو
 هر څه اوسمه باندي حكومت نشوای كولاى ، خو تش دوي و ، چې لويي لاري بديي
 سا ايلي ياد په يې دخپلو كورنيو جگړو لپاره قبايلي خلك په خپله ننگه كې درول .
 او په دغه ډول نو تيراه ، وزيرستان ، موات ، دهر ، باجوړ دها پرېه وختو كې نه ده
 د پاچهي تربيه دې ندي وو . او شير شاه د لته پرمخ نه ولاړ ، او دده د سلطنت
 غراي پرېدونه د بنو په سمه كې تراباسين پوري رارسېدل . » (۲)

(۱) يوسفی : يوسفزی افغان ۶۵۲

(۲) بقا از ۱۹۶

« ۴ »

روښانيان او پير بابا

بازيد د قاضي عبدالله اورمرزوي چې پلا واليکه يې دوزيستان په کاني کورم کې اوسېدل. په ۱۳۹۳م د پنجاب په جالندهر کې وزېږيد چې موږ يې پين امينه د حاجي ابو بکر لور وه، د دوی کورنۍ «انصاري» بلله کېده او د بازيد لقب «مسيکن» و. لکه چې تا مې ولوستل، په دغه زمانه کې پښتانه د ژوندانه د اقتصادي پورونو يوې نوې مرحلې ته داخلېدل او په زراعتي ژوندانه لگيا کېدل او د خان خاڼي زړې هم مخ پر قوت وړه چې په دغسې ژوندانه کې د غټو غټو خانانو تر څنگ ځينې روحاني وشمه خلک هم راپيدا کېدل او د تصوف او طريقت پر غولي باندي وکړي پده سره راټولېدل. د دغه عصر اجتماعي تحليل و دوا قعا تو د علت او معلول هر گندونه اوږد، څېړنه غواړي چې تر دې دمخه زمانه ليکنو کې شوې ده، که څوک غواړي چې په تفصيل يې ولولي، تاريخ افغانستان در عصر کور کاني هند (د کابل چاپ ۱۳۸۱ ش) او باز شاه (د کابل چاپ ۱۳۵۱) او د خيرالبيان سر زېږي (د کابل چاپ ۱۳۵۳ ش) او دروېشان يا دکتاب (د کابل چاپ ۱۳۵۵ ش) دي وگوري.

بازيد د خپلو مريدانو (روښان پير) او مخالفانو (پيرتاريک) باند، د دې په پښتو (خيرالبيان) او په عربي (مقصود المؤمنين) او په پارسي (صراط التوحيد) او ځينې نورې رسالې کښلي دي او د خپل طريقت اساس يې د پير کامل پر لاس نيوي او اتونورو مقاماتو باندې اېښو: ۱- شريعت ۲- طريقت ۳- حقيقت ۴- معرات ۵- قربت ۶- مصلحت

۷- وحدت ۸- سکونت. (۱)

داخوتوله هغه مقامات دي ، چې دنورو صوفيا نو په طريقو او نه او کي هم وو ،
خوموړ کوروچي صوفيا نول دغه مقامات په انزوا او نرمي ، صفا او صلاح کل کي
تيرول . اود سهر اولوک نتيجه ده يې هم داوه ، چې سالک به د صلاح او صفا خاوندو ، له
جنگه او مادي تلاشه په نښتيد ، وانسان شه ، چې بچ او ميري به يې هم نه ازارول .

خود پښتو جغرافي او سياسي د پيځ دهندو مغولي اودايران د صفوي غنډليو
شا همدا هيو ترمنځ داسي وه ، چې دوی به خپل موجوديت او آزادوڼد ساتي ، اود دواړو
خواوو له ظلمونو او ناغيږوڅخه به خاوند نه ژغوري . نوڅکه د ((روښان پير)) طريقه
او تصوف هم د دغه جغرافي او سياسي چاپيره سره سم وه ، کوله ، او دده د تلقين او
خاوت او پرا تو مقاماتو تلنگ نتيجه داوه ، چې په زرهاوو سر فروش او ندا کار
ريديان ، توره په لاس د سياسي مبارزې ډگر ته راوباسي . روښان پيڅ له خا قاهره راووت
اود چکي يې پر ډگر ، توره په لاس ودرېده . دده سرمدانو اوزامه او نورو اخلافو هم
دغه نامه سره سياست درلود ، اود طريقه ترچوخې لاندې يې تېره توره هم ملکري وه .

دروښان پير د تلقين او غورځنگ سره له کابله تراپاسين پورې اولورې خوا ته
تړسواته وه ، دده عمومي تېليغ د صراط التوحيد له ليکنې سره په ۹۷۸ ق ۱۰۵۷ ميل
شوه . په کال پس يې داشنغراي آغاز پور جنگونه کول ، خوچې په ۹۸۰ ق ۱۰۵۷ م
دتور راغه په جنگ کي ووژل شو ، او ترده وروسته يې زلمنواو کورنۍ اوسريدانوده
پاړزد ترډيره وخته تود ، وساتله .

دروښان پير غورځنگ د پهلوي کورگانو او ته يو غټ خطرو ، ځکه چې دکابل او
اپاسين لارې د پښتنو په لاس کي وې ، اود دغه پښتانه دروښان په تلقين دخپلې آزادۍ
لپاره د پهلوي د حکمرانانو سره توره په لاس په ميدان کي درېدل ، اود پاچهانو
د لښکرووس بدنه په رسيد .

د پهلوي د دربار سياست داسي و ، چې د پير جو ابد پير به خوله ووايي ، نو يې سيدعلي
ترمېذي (پير بابا) چې په هند کي روزل شوی د امير تيمور خويي زوی و (۹۱۱ ق)
د پښتو نځوا دې ځنډوته را وليږده ، چې په تولاو هوسوزو او سوات او باجوړ کي يې
پښتانه سرمدان لول ، اودده شاگردانو دروښان پير په تورونه او تکفير لاس پورې کړ

چې مشهور اخوند دروېزه د کله اې زوی (م. ۸۰۴. ۱۰۰) د دې ډلې په سر کې ولاړ و، او پخپله مخزن اسلام يې دروېزان د خير البيان په مقال کې وکړی، از دې کتاب د سوات په پښتو کې د نوې شهرت وموند. چې خوشحال خان هم پخپل عصر کې هلمه په سوات کې فقط دوه شپه ليدل:

په سوات کې د دې دوه څيزه، که خفي دي که جلي

((مخزن)) د دروېزه دی، يا ((داتر)) د شيخ ملي (۱)

دروېزان هم کورنۍ خود خوشحال خان تر عصره دنه لې له حکمرانانو سره پغري وهلې، او په ۱۰۷۷. ۱۰۰ کې کره د د جلال الدين زوی د نغرتو غور څنگ وروسته ونېول هو، او د شاه جهان په امر وژل شو. (۲)

مگر خوشحال خان په سوات نامه کې هم پر دروېزان او هم پر دروېزه باندې انتقادونه کړي دي او د دواړو کتابونه خير البيان او مخزن يې هم د ادبي او هم معنوي پلو، سټک ملي دي (۳) دروېزان او دروېزه په دغه جگړه کې يوه نوي گره بوخت و او اخوند دروېزه په تذکره الابرار کې د سر کاري سيني بابر جنګونه يا دوي، چې قايده يې لا مېرود روښان پير پوه شو رڼر په دمنه نيو لسه امان زوځ و، او د څو کورنيو جنګي کرده پوه شوي په سمه او غرو کې سره ځلي وو، او دا هندوخت و چې په هند کې د جلال الدين اکبر په جې و، د ۹۹۰ ق حدود.

(۱) مخزن اسلام په ښکاره خلکو لوست او لکه د سوات ناسې په ۳۰۸ امت کې چې وايي خلکو د اسماني معجزو په غير ازانه او د جلي و، اما د شيخ ملي داتر خلکو پټ کړی و. او خفي و.

(۲) عبد الحميد لاهوري: پادشاه نامه ۲۲۰۰ د کلکتې چاپ ۱۸۷۲ م. محمد صالح کنېو: عمل صالح ۲۶۷۲ د کلکتې چاپ ۱۹۱۲ م.

(۳) وگورۍ د سوات ناسې (۳۵۱-۳۶۰-۳۶۱-۳۶۶-۳۷۱-۳۷۷) پتونه.

کالو خان اما نزی

کالو دعلي خان زوی دسپارک خان لمسی دپوسفز و له رځې و شغه و ، کله چې دروښانیا نو او ددرو پزه دمریدانو جنگو نه په پوسفزو کې ساره شول ، نو کالو- خان د قوم دشران په جرکه راز بلل او ملک ایوب او ملک با و اباخیل یې دمل- میرودزوی میر و یس خان سره په یوه جرگتون کې کښېنول او ورته و یې ویل : چې دروښان او درو پزه جنگ په خو په مو پاره نلري ، هغه د اخوندانو خپل منځني اختلا فو نه دي ، زموږ د قومي جرگې داکړدی ، چې خپله قومي آزادي او درنښت له هر دیو څخه ، وژ غور و (۱)

کالو خان په دې توگه یو سفزي سرد پوځای او د خپلو قومي چارو سمیت ته متوجه کړل . کړننې یې دداني کړې او هرځای یې داو وځنډ و نه دو چو مخکو د اوو لولپار ، جوړ کړل . چې تر اوسه هم د پښتو ولس دده په نامه پاتې دي . او هغه کلي چې ده جوړ کړي دي دکابل څخه کالو- کالو پری په نو موښهور دي (۲)

(۵)

د اکبر او یوسفز وډغري

د د هلي د دربار سیاست داو ، « چې خلک په جنگه سره واچود او حکومت پر کوه » دهنر نښتمانی پاچا اکبر خو تش په کابل کې خپل ورور شاهزاده محمد حکیم سیال با له او هغه یې دای دحکمران په توگه وټاکل و ، خودی د ۹۳۹ ق د شعبان په دو- لسمه دکابل په للاحصار کې مړه دبا پر ه باج کې دخپل ښکته دڅنگه ښخ شو . نو اکبر پاچا دکابل دنیوولپاره کتورمان ښکته له پړولنیکروسره راوا ستاوه چې « کرده ښتانه او روڼا نهان قتل عام کاږي » . (۳)

(۱) یوسفی : یوسفزئی افغان ۲۹۵

(۲) دغه کتاب ۲۹۸

(۳) شیخ ارمه ټکري : ذخیره الطوائین ۱۸۳۱ د کراچی چاپ ۱۹۹۱ م

داتک او کابل ترمنځ خوتش دغه لویه لار او د پښو وښار د ډهلي د حکمرانا نو
په لاس کې، نور پښتانه آزاد وو. او د چا حکم یې نه مانه، خپل و قوم یې جرگو ددوی
اجتماعي چارې چلولې. خو کورمان سنگه لته یې له ظلمه بل څه ونکړل، نو په
۹۹۵ هـ ق د اکبر له درباره زین خان کوکه د کابل، رزبان شو، او د شاه بیګ
د بگرام (پېښور) او داتک ترمنځ د لارو د ساتلو لپاره وگوماره. (۱)

بلې خواته کابل خان د سیمې پښتانه سره ټول او د اکبر د لښکرو سقا یې ته تیار کړل.
په ۹۷۷ هـ ق کال د ډهلي خوا د پېرې لښکرې د زین خان کوکه د ملاتړ لپاره تراباسین
را اوښتې وې، چې د دوی لخوا یې پر یوسفزو ربار نه کول؛ او پېرې لښکر د چکدو یې
پرسیمه. دوهم پرسوم. دریم پرسوا یې.

د یوسفزو ته کتیک داو، چې وروڼو پر شاه و لار شي، او اکبر شاهي غښتلی
لښکر د غرو احو او جگوسیمو ته ور وخیژوي، او هلته یې پوښا کاندې. په دې
ډول نو د پښتنو او شاهي لښکرو جگړې. د باجوړ او سوات غرونه رسیدلې وې چې
د اکبر د دربار نه غټ سر لښکران د لټه د پښتنو، د جنګي چلونو او پر څلونو کې اړیان
د ریان پاته وو، اوزارې، بوغاري یې د ډهلي اړاګې سر وکلاو ته رسېدې!

اکبر پاچا په دې پوهیده، چې که د دغو خپلو لښکرو ملاتړ نه شي، او دوی د جنګ
پر ډګر پرېښو ونه کوي، نو به دده پرسوا یې نغاره پر نغښت هندوستان و ډنګیږي.
ده د سمدستي مرستې لپاره د دربار دوه تنه غښتلي ښان لکراچند مهیش دس بیرل
(دده اوی وزیر) او ل حکیم ابوالفتح یې دخوا پیرو لښکرو په قیادت راواستول
چې یوسفزي تمس نس کا.

زین خان هم له دې سړیو ځای شواړد، کله پر غاښي وروختل، به چکدو کې
یې یوه جنګي جرګه وکړه، چې خپل لښکر تر ټولو ښه ازلوړسواته د یوسفزو د ساتلو
اړاړولو لپاره خپاره کاندې. دلته، نیاس د یو سفزو جنګره خوا نا نو، ښه غوره

(۱) ابوالفضل علامي: اکبر نامه ۲، ۱۹۵۵ د کابل کتبي چاپ ۱۸۸۶ م.

اوڅووه کوله خولې ته ورغلې وه ، دا کبر د غداي او په تن پټ او په وسله بار لښکر
د ډېرو پيسو او اسبا بوسه لکه ښکلي او غوښه ښځه کوټره ، د غره د بازانو منگولو
ته ورغلې وه . تر برېکوت چې و تر شول ؛ نو د يوسفزو پر اوډانگل . خود اکبر پاچا
لښکر و په جنگ جنگ کې ځانونه د نوښر پر لور توپک ته ورسول ، او هلته يې
دو همه جنگي جرگه جوړه کړه ، او دا يې ورسره چې د کره يې له لوري تگ د کره کر تر
جنگ کېدو ختلو اسان دی . مگر يوسفزو ځا نو نه په لور غور او درو کې ساتل
سمې او هواري سيمې ته نه راشيړه کېدل . خو جنگي بهر يې کړی په کړی زړه تيد
او کله چې په دېلی کې دا کبر دا تيارو لښکر و سره د خامخ شول ، دا سې يې سره
وختيرل ، چې دوه ژوند يې پاتې نه شول د راجه اير پل د هندوستان لوی و زیر
اوسن خان بيټنی سر لښکر و وژل شول ، او شاعر مزاجه ا بوالفتح (چې ترهوه بوتې
لاندې پټ شوی و) د زین خان سره يې د يې پټ شول کې و تېرېدل . او درې ورځې
وروسته اټک ته ورسېدل .

د يوسفزو په دغه غورځنگ او د شاهي لښکرو په پوښه کېدو چې اکبر خبر شو په
اټک کې يې زین خان او بوالفتح سپک سپاند کړل ، چې ولې يې دده داوی و زير
بیرل لاندې پرېښی او دوی را تېرېد لي دي ؟ پاچا خپل زوی شاهزاده سرا د
اوزن خان وگومارل ، چې د دغې ماتې کسات د سمې د يوسفزو غم واخلې . نو يې
په کلمو کې ناسته ابلوه ا بې وسلې خلکو باندې د غلوانه پيل کړل . او د سر دان په سمه
کې يې دخپلو لښکرو لپاره بد کړې کړې د اولنگر نو پټ او هند کې د ابا سن پر شاړه
جنگي کلا وې جوړې کړې ، او خپل جنگي د غلوانه يې د يوسفزو اړو ځا نيا نو
باندې له دغو جنگي ښکرو نو د خدجاري و سابل (ربيع الاول ۹۹۴ ق فبروري ۱۵۸۸ م)
د زین خان جنگونه د سوات او باجوړ پر پوښوله يوسفزو سره او په سمه کې تر توره
پورې له جلال الدين روښاني (جلال له دروېښان زوی) سره تر ۱۰۰۱ ق ۱۵۹۲ م جاري وو .
خو سوات ، پوښ ، باجوړ دا کبر جوړ د غلوانه نه وه اېښې ، او دراورتي په قول :
کله هم دا کبر گومارلو سر لښکرا نو او جگړه مارو د يوسفزو د غرو او سمه کې

دهرې وهنې توی او لمي يې وران لږل، خو تر پايه يې هلته پشې ټينکې نکرې او پښتانه يې داسا رت په زو لنو نه کښې پستل شوي. (۱) نو اکبر چې خپل م تر ه زره سپارديې په دغو خونړيو جنگو کې له لاسه استلي وو، خپل يو بل معتمد او غښتلی قوما ندان راجه تودرمل يې دلارې پر ساتنه وگو ماره، او ده د محمد قاسم کابلي په مرسته، دکابل لار خلاصه کړه، او زين خان کوکد يې کابل ته ورساوه. (۲)

په دغو جنگو کې چې د پښتنو مشران ومړل د تحينو نومونه دادي: (۱) مرداد خان دجلال خان زوی د امان زو مشر چې قبر يې په پنجتار کې د شاه مردان څلي، بولي (۳) دوه ران خان د مردان ورور (م) قبول خان (م) زلي خان (ه) سليمان خان د ماما خان خضر زوی چې په پنجتار کې د «سليمان پا يا چلي» تر اوسه هم دده په نامه ياد يږي (۳)

دجلال الدين محمد اکبر او د، پاچهي (۹۶۳-۱۰۱۳ ق) د پښتنو سره په دغه اړه دور کې تېر شوه، ددور په دده زوی نور الدين جهان نگر (۱۰۱۳-۱۰۳۷ ق) هم په دغه ډول درو جانيانو پښتنو سره په غورځوږځو کې و، او دده واره کابل ته راغی، بيا چې يې زوی شاهزاده خرم (شاه جهان) د ۱۰۳۷ ق کال په دريمه خورداکري پراخت کښېناست، دشمال لهخوا داوړېکو شاهانو لښکر ورته وکښه رارسېدلی و، او دهمدغه کال بدشوال کې يې کابل هم درې مياشتې کلا بند کړ، شاه جهان لښکر خان مومند او مهايت خان د ۳۵ زرو سړو سره د افغانستان پر لوري راوځوړل. اود ۱۰۳۸ ق د اوږدې مياشتې په شپاړمه يې کابل ونیو او نذر محمد خان دغوري له لارې بلخ ته ولاړ. په دغه وخت کې کمال الدين درکن الدين افغان زوی

(۱) سرواف کيرو: پتاندان ۲۱۸.

(۲) نظام الدين احمد هروي: طبقات اکبري ۲، ۳۹۸ د کالکتي چاپ ۱۹۳۱ م. خالين - خان: منتخب المباب ۱، ۱۹۰ د کالکتي چاپ ۱۸۹۶ م.

(۳) دوسني: دوسني افغان ۳۰۰.

له اټكه تر كاله پښتانه سره راوړاځول او د ۱۰۳۸ ق د لوی اختر په لسمه يې پېښور محاصره كړ، مگر سعید خان د پېښور او كابل حكمران د كمال لښكري له پېښور نه وایستلې، (۱) څرڅو كاله پر له پسې د پښتونخوا پر سمود پيرو وېشان له لسو سره په اړه دوو كې نښتي وو، او پخپله شاه جهان لوسړی پلاد ۱۰۴۰ ق په مجرمه كې او د ۱۰۴۰ ق په دوهمه خور كې، اردريمه پلاد ۱۰۵۷ ق په لوسړی خور، او څلرمه پلاد ۱۰۵۰ ق په دريمه خور، او پنځمه پلاد ۱۰۶۱ ق د دريمې خور په څلرمه كابل ته راغی، اوله اټكه تر كاله لار يې په لاس كې وه، خودده جگړه د ابا سين له غاړو څخه تر كابل وځنډه او بلخه له پښتنو، ايز بكو، صفو يا نوسره جاري وو.

(۶)

سلطان محمود گدون او باگو خان (۲) او اخوند خالاک (۳)

گدون د پښتنو له كاكړو څخه يو قوم دی، چې دا سمين او مهاڼي د شرو ترمنځ د پښتونخوا اضلاع هزاره په پامه شمالي خنډه كې ايسي (م) د ۸۰۰ ق كال په شاوخوا كې د گدون لخوا په لوی آزادي خوا د مشر سلطان محمود گدون راووت، چې هم

(۱) پادشاه نامه ۱۰۳۱۶.

(۲) د شه نوم د هندو مورخانو په هندي ډول بها كولايملی دی. مگر يو مغزي او د يو نير خلك يې اكو بولي، چې د تاريخ مريض په خطي نسخو كې هم بها كودي. په قندهار او پښتنو كې هم د انوم (بگي = بگو) و. ارداحمد شاه ابدلي د لوی وزير شاه لي خان اصلي نوم بگي خان و. د انومونه د بگت (خدا، عظيم) لرغوني نوم ته منسوب دي. چې د كوشانيانو په عصر كې د خدای يا پاچا نو و. يا يې معنا عظيم او سترو. او په منسكريت او بهلوي او باختري ژبو كې په ډېره مروجه كلمه وه (د تفصيل له پاره وگورئ، زما كتاب مادر زبان دي (ص ۳۳، ۱۰۷) د كابل چاپ ۱۳۳۲ ش)

(۳) د انوم هم هندوستاني مورخانو مسخ كړی او اخوند خالاک يې خنې جوړ كړی دی. مگر په پښتو معاصرو او وروستيو كتابو كې خالاک = چالاک دی (پښتو سلاو د الغزات د كابل خطي نسخه)

(م) حيات خان حيات افغاني ۲۳۶ د لا هور چاپ ۱۸۶۷ م

پوهنځی او هم د څو اخلاقو خاوندو. او ډیر شاگردان او دروېریان یې د تقوا او جهاد
 او آزادی په فکر له سواته تر مهاښ اوچې هزاره او پکله پورې وړ وزل .
 د سوات له شمالي غرونه خه را نیولې د کونړ تر نورستانه (چې پخوا کافرستان و)
 داسې خلک هرا ندووه چې د اسلام دین هلمته ندومتل شوی او خلکو یې زاړه عقاید او
 بوتان او دیني دودونه او دژوندانه لارې چارې درلودې . د سلطان محمود گدوڼ
 غورځنگ هم د دغو جگړو په ورسره نښتو لمنو کې د اسلام د خپرونې لپاره یو
 ((جهاد)) و ، چې دیني رنگ یې درلود ، او د ضلع هزاره اوسوات په شمالي هرونو او
 لمنو کې مچلیدي . د دغو ځایو خلک د بابر تر تیریدو ۳۳۹۹۳۳ ق را وروسته آزاد
 او میدل له میا مته او دراري شخړه او د بابر د زامنو او لمسوله کرږنیو جگړو او
 د څو سړو یې د هر اړه بدمتن لارډه و خپله توله سعید او وسه یې د دغو کافرانو
 نو مسلمانانو ته ټاکلې او د جهاد پرې کړولار غاږیان و . افضل خان خټک
 د دغه مکتب فکر دیوه تکړه شاگرد او خوند خالاشترین احوال داسې کاري :
 «اخواند په سبب د حانات یوسفز یو ته ولاړ ، هور ته یې له غاږه نوسره جهاد
 کاوه ... په رملکونه ، ډیر کوټونه دده له برکته خالي له کفارو شول . اوس
 واره اهل اسلام پرې میشته دي . نقل کاچې شاه جهان پادشاه فرمان واستاوه ،
 دا آیت یې پکې و کړی : اطیعوا الله و اطیعوا الرسول و اولی الامر منکم . مطلب دا چې
 دغه عالم با شې دی ، ته پکې استوگنه مکه ، د پادشاه ملک لره راځه .
 مطلب دا چې هغه ملک دیوسفز یو دی یوسفزي زور و اولس دی ، مبادا دی په
 پادشاهي ونیسي . ده په خواب ورته و کښل چې دا خلق که له تا باغي دي ،
 له خدایه باغي نه دي زده و دوی شب و روز په غزا د کفار و مشغول یو . ته
 پادشاه یې . کد سندر اړسي ، گنجایش لري . که ند ! ما څه لره له دې بیه کاره
 خان لره بولي ! » (تابه ص ۹۲)
 د سلطان محمود د دغه پاڅون خو په خپله سیمه کې محدود پاتې و . نو ځکه مورخان دده
 نوم او کار نامې نه څرگندوي ، خود ده د شاگردانو له کړو وړو و څخه دده
 عالي مقام او دیني شور ځنگ په ټکا ري .

د د هلي د رېارشاد جهان ته پښتنو د غړي د اکبر له غيبتلي شاهشا هی سره ښکاره وي ، او هم هغه نوانو نه چې اړه د پښتنو له لاسه ور سید- لي وو. نوی ځکه دا کوښښ کاوه چې ایا دشا ابوزو په بنور لاس ونه وهي او پخپله د پښتنو مشران په جا د اود منصب او پېسو وغواړي او هم د دوی په منځ کې نفاق و اچوي ، چې هروخت د خپلو میا لانز د وېلو لپاره د پاچا ملا ته اړي . نو د شاه جهان پدا وړد د پاچهي (۱۰۳۷-۱۰۷۶ ق) چې دده سرامت په کلمه چلید په یوسفز و کې دل خانان اړه کوزد خزا کې د لاري د ساتنې لپاره د ملک اکوري خنک په کورنی کې لکه خوشحال خان خټک داسې غزبان وروزل شول ، چې په خپل منځ کې به تل نوره په لاس وېنو ته اړي سره ولاړي و خور د هلي دربار ته به کړده ایل وو .

د یوسفز په سیمه کې د سید زو د اتمان خیلو د سدوز و له قبیلې څخه خدوخیل یو ، شته او غيبتلي پښه وه . چې یو مشهور ملک یې ماسوخان دوزم هجري کال په شاو خوا کې ژوندی و. او د دوزی یا کو خان خدوخیل د شاه جهان معاصر د یوسفز و مشرو . چې له پنجنه او نه یې د یوسفزو ملکي چلو له (۱)

یا کو خان د خپل د له ییز خاصیت سره سم له دربار سره لاس یو کړ ، اوله بلې خوا یې د سیمې د سلا مې غازیانو سره چې مشر یې اخوند خان ترین و ملگري وکړ ، او په دې توګه یې ځان په دربار هم وپېژاند . خو چې د شاه جهان یو فرمان د د د مشر نامه د رسمي پېژند لولپاره اولیول شو . او یو اس د سر و زرو د زیږه سره هم له شاهي دربار ورو بښل شو ، چې په دې ډول له سرامت تر سیمې و یا د ابا سین له شاو څخه تر حسن ا بداله او پکېلی پورې د د حکم جاري و و داڅرګند خال په ملگري یې په اوږه غرنی سیمه کې له پوښانو چې د کافرانو پاچا و غزاوې وکړې . او له یو نیره تر تنه و له کړد غرو نه

اوسمې يې له کافرانو څخه ونيو اي او يوسفز و پخپله جرگه کې سره ووېشاي نو په دې ډول باکو خان دگر دو يوسفز وپه مشري ونيل شوا و: شاهزاده داراشکوه د شاه جهان زوی په يوه فرمان کې دى «زېږه لاهېا و الايمان ، قدوة الامثال والاقران» بهاکو خان يوسفز يې و باله او وعده يې وکړه چې که دى دربار ته ورشي ، نو هرڅو نه زر چې غواړي ده ته به وښل شي . (۱) باکو خان خودسمې اوغرو د يوسفز و جاگير داري دد ارا شکو شاهزاده په مرسته له خوشحال خانه واخيسته ، نو د پښتنو د دغو دوو لویو خانانو تر منځ سیرخی ولوبېده (۲) او په واورو واورو د منځه لاهم د شهباز خان د خوشحال خټک د پلار او باکو خان تر منځ خونړي جنګونه شوي وو. او په څرنگي جنګ کې شهباز خان پر سر داسې غشى وخوړ ، چې په ه شوال ۱۰۵۰ ق مړ شو . (۳) دهمدغه کال په دوهمه خورکله چې شاه جهان د پښتنو نځواپه سيمو کې و ، نو د باکو خان زوی هم دد ارا شکوه په وسيله د تابين منصب وموند ، ارد باکو خان او خوشحال خان د سیرخی نغری په تودشو (م) د دوی وروستنى جنګ هغه و ، چې د سوابى دجلې پرميدان په رجب ۱۰۷۰ ق باکو خان ماته وکړه او خپل - خانه يې قتل شو ، او د منځه لاړ . د ورور سيد خان اړور د يې د اودو لي شوي وو (ه) د شاه جهان په پاچهي کې خپله ماته او هواره کې د باکو او خټکو د غړي سره روانې وې ، خو په حقيقت کې يو منلى حکومت هم نه وه . شاه جهان چې په

(۱) دغه دد ارا شکوه فرمان په ۲۲ ذيقعدة ۱۰۶۸ ق کې لى شوى او لور

کتاب په ۳۱۵ مخو کې عکسي چاپ شوى دى

(۲) افضل خان خټک : تاريخ مرصع ۲۲

(۳) دغه کتاب ۲۶۹-۲۷۰

(م) دغه کتاب ۲۷۹-۲۸۲

(ه) دغه کتاب ۲۷۳-۲۸۹

۱۰۵۰ ق کال دایه راغی نو خوشحال خان ددغي سیمې را پور دایې وړ کړ: « په سمد کې یو ولس زړه کوره یوسفزي اوسي چې خانان یې حبیب باکو او ظریف دي. له دوی څخه د ری نیم زړه سهاره راوړي او د سوات دیوسفزو ملکون کې ، حمید او کاجودي چې پنځه ژوندسپاره لښکر راخوړولای شي. » (۱)

له دې څخه د سوات اوسمې دیوسفزو د کابلې خپل اختیاری حال څرگند یږي خود احوال تش د شاه جهان تر بندي کېدلو ۱۰۶۸ ق پورې دغسې و، کله چې اورنگ زیب عالمگیر خپل پلارو نیو او وپور دارا شکوه یې سپر کړ د گرد هندو سغان غټ واکمن (شاهنشاه) شو، زده د پښتو سر ټکولو ته هم ملاتړ ترله. اولومړی پلا یې د باکو خان غاړې ته لاس ورواچاوه، چې هغه د خپلو پنځو زرو لښکرو سره د پکهای د چهارجل کلا نیولې و. په ۱۰۷۷ کال د کابل صوبه دار میرخان د مزرزو ولارو شوو افغانانو سره ونښت، خو چې پاچا خپل زوی شهزاده محمد اعظم د شلوی زرو سورو او ډیرو لښکرو سره راواستاته (۱۰۷۸ ق) (۲)

اوس نو باکو خان مړ شوی و او نو و پاتو ملکرو یې خپل گرده زور د غرولید کافرا نوسره پر جهاد او د هندو پر مسلمانو لو اچولې و، له کابل نه نور لښکر هم د شمشیر خان په قیادت را ورسید. په سمد کې خوځوځایه یوسفزي پر سر ټکول شول، هند او شاه یاز گې، شاهي لښکرو وړان کړل، بیا یې نو د محمد امین خان په قیادت پر باجوړ اوسوات پریدو کړ او ډیرې وړانې یې پېښې کړې. بخود پښتنو له ډیرې ژریمې او هند ته راستانه شول (۱۰۷۸ ق) (۳).

خوشحال خان په سوات نامه ۱۶۹ بیت کې یوې واقعې ته اشاره کوي چې: کوم بل چا پر خان د بغل شاهزاده شجاع نوم کېښود او یوسفزي یې پر خان راټول کړل، د اټک فوجدار کابل بیگ دی د شوال په میاشت ۱۰۷۷ ق د هند په

(۱) دغده لټه ب ۲۷۸

(۲) منشی محمد کاظم: عالمگیر نامه ۲ د ۱۰۳۰ د کالکټي چاپ ۱۸۶۸ م.

منتخب المصاب ۲ و ۳۳۰

(۳) یوسفزي افغان ۳۱۳

دلته داهم دھیر ولو وړنده ، چې سلطان محمود کډون د مجاهد بنو دېلي پاتو
ملګرو پدشمالې نړۍ کې د اسلام خپولو په نامه له کافرانو سره جهاد کاوه ، دوی
بد کلام کلام د سمې د خلکو سره په سیاسي او قبیله‌وې اړه د ورهم ننوتل . مګر د پهلې
دربار په دې خوښو ، چې دغه « نازبان » پخپله غذا په غرو کې بوخت وساتي ،
چې د سمې په سیاسي شخصو کې ګډ نشي ، اود خوشحال خان ، دربار خان ، اېمل خان
غوښي درانه پټي ددربار پر اوږو وانه چري .

کله چې د لودو او نوځنډه لادېدنه د ډله‌ایي د کلا پر سر وپېږده ، سید غازي نومی ستانه مری له هنده راغی او د یوسفزود یار حسین په کلي کې د کجوخان تر سیوري لارې اوسېده . ده ته په ۳۹۹ ق خدای یوزوی ورکړ چې نوم یې سید عبدالوهاب و ، او کله چې دده پلار غازي په ۹۸۹ ق په اټک کې مړ او ښخ شو نو عبدالوهاب په ۹۹۹ ق د پېښور لویدیځ کلي اکبر پورې ته راغی ، د شریعت او طریقت همنامو او حکم چې د اسلام د پنځو بنسټو پر عمل یې تل خلک پاملول ، نو په « اخوند پنجو » مشهور شو . مریدان یې له اټک ټر کاله خواره وو او د خان خانانۍ پر دود کونکي نظام کې یې پدې پادېشت اولو پېشت وژوند ، غر چې دغه په شهر نوي یم کال په دوشنبې ۲۷ رمضان ۱۰۴۰ ق ووات او پدا کبر پر وړه کې ښخ شو . مفتي غلام سرور لاهوي وايي چې دی د علم پلخ وژوند اوخت و ، د پېښور اولارسي او هند یي د یې خبرې کولې ، په فارسي

بې شعر وايه دځني فقه كنز الد قايق يې له عربي څخه په پښتو منظوم كړه. (۱)
اوشېخ افضل خدرزی چې په بېلوېت كې د پښتو مشر وه د عبدالوهاب سره د شو.
اودده نفوذ دوني ديرو. چې په ۹۳۹ ق كله چې اكبر پاچا دوري راغلی و، په اكبر-
پوره كې يې ليد او ته تلمی اوارادت يې ورته ښكاره كړی و (۲)

داخوند پنځو دوه وروڼه عبدالرحمن او عیسی هم پيژنو چې عیسی تالیفونه
اري او ښايي هغه شاه عیسی وي، چې د سواتنامې په ۳۵۲ بیت كې یاد شوی دی.
مگر تر اخوند وروسته دده، پر سمنده عبدالرحمن ناست و (۳) اخوند بونس چې د پېښور
په ښار كې ښخ دی، هم د پنځو سره لید او شاگرد و.

هم سجا هد او هم مؤلف

د يوسفزو د سمي او غرونو په تاريخ كې داخوند پنځو دوشتهو شاگرد اخوند خا لاک
اودده ورور اخوند سيك (عمر) سمته برخه لري، دوی په اصل توگه د ترين له قومه
وو، چې پلار يې له افغانستانه راغلی او دخټكو په نړي كې دخیر آباد شمال مغرب
ته میشته و. زامن يې يوسفزو ندولال (م) او بد جعفرزو، الامین، کابل گرام، هزاره او
بونیر كې يې د جهاد په دور دوو هله، چې پكښی، الای، نندهار او چیلان د كودستان خلك
اسلام تدر او اړوي. ځكه چې دغه خلك د دویم انومي حكمران تر ورغ لاندې د مسلمانانو
مرد جنګیدل. داخوند خا لاک سره د خوشحال خان ورور جميل بيك دخټكو له خوا او
همرخان د شيوې او باكوخان د پنځو راو اخوند شاه دند د هوتي مردان او ډارخان
د غرغښت دم ملګري وو. شيخ رحيمكار كاكا صاحب خټك يې هم مل و (۵)
داخوند خا لاک په خوله كړده د سمي او غرونو يوسفزي او نور پښتانه دشمالې لورو

(۱) خزينة الاصفياء ۱۷۹۹ م. د كنز الد قايق توضیح د ۱۹۲ بیت پدحا شيد كې واولی.

(۲) احمد شاه رضواني: تحفة الاولياء ۳۷۲ د لاهور چاپ ۱۳۲۱ ق.

(۳) دروېزه: تذكرة الابرار ۱۸۵-۱۸۸.

(۴) افضل خان: تاريخ مرصع ۵۹۲.

(۵) تذكرة ۱۳۲، تهقد ۲.

مېموانه کفارو سره په غزا بوخت وو او د سمې پر خوا د ډېهلي حکمرانانو نشد کابل لويه لاره ما تلله. د پښتنو په داخلي چارو کې اړه نه درلوده (۱) خود اور نگزيب په زمانه کې چې ددې په چارو کې لاس وهنه شروع شوه، د باکواو خالاک له پښتو سره په ۱۰۷۷-۷۸ ق هغه جنگونه وشول، چې د سخته موخې پر کړي دي.

خالاک د علم او تدريس او تاليف خاوند هم و. په حنفي فقه کې يې ټټواوې شريعت کښلې ده. او دويم کتاب يې بحرالانصاب نوسوي چې داغانا نو او تر کابل او ميدانو او د طريقه د شيعه او نوبونه پکې بيان شوي دي. دريم کتاب يې غزوه پر هغو غزاوو کښلې دی، چې دده په قيادت د يونير او هزاره او جيلاس په کړه ستا نوبه نوکې شوي دي څلورم کتاب يې د سنا قب اخوند پنجويه نامه د خپل مرشد سيد عبد الوهاب په ستاينه کې کښلې و. چې څلور سره په فارسي ژبه دي، (۲) او داسې ښکاري چې خالاک د اسلامي علومو او فارسي ژبې تکړه عالم و. چې په کشف او کرايت يې شهرت لاره، او خوشحال خان غوندي نقاد او مقتدر عالم او خان به هم دده په فتوا عمل کاوه او اخوند ملا جمال غوندي تکړه عالم دده شاگرد و (۳)

افضل خان خټک خپل تاريخ مرصع کې د پښتنو اولياوو څخه داخوند خالاک مني. قب: «قدوة محققين او زبدة علماء دين» په نامه په پنځوسو خطو کې او د پورمې کرايت مات په دوو مخو کې کښلې دي (ب)

داخوند خالاک په سره دانو کې چې هم مېا هډو. او هم شاعر او ليکوال د اسلامي علومو پوهاند، داسې ملامت زمند نومېده چې هديره يې تراوسه د شنو او په غرو کې مشهوره ده، او په پښتويي يو کتاب د «ملوک الغزات» په نامه کښلې دی، چې فقط يوه نسخه يې د کابل په خطي کتابتون کې شته.

(۱) محمد کاظم: عالمگير نامه ۱۰۳۱۲.

(۲) تحفه ۳۱.

(۳) تاريخ مرصع ۵۹۳.

(م) دغه کتاب ۵۶-۵۹۲.

د ملا مست زمند دې پټې تاريخ د ۱۱۰۰ ق ۱۶۸۸ م کال په شاوخوا کې اټکل
دولای شو. دی په پښتو نثر ليکلو کې د پيررويان د سبک پيښې کوي، پخوا و آواز و کې
د خپل عصر ډيرې پيښې او واقعي اوجها دونه بيانوي او ځينې په نظم هم سره پيژوي.
د نوښت او اوږدو مهالو دونه کوي. د پښتو پسران او جنگيالي پيښې. کله کله غزل يا
قصيده يا څلور څخه هم وايي. وېرني، ستاينې، غندنې لري، او د منظومو په پای
کې خپل نوم مست را وړي په يوه قصيده کې وايي:

اوس غازيان دي ډيرخښي، صالې، شينواري چې غزا هميش پر نيت د غنډ الله کا
اوس د اوس د دوی اخون غازي خالاک دی که په خدای عمر دراز، غزوت نکا کا
له غزا په پي انشا کې مځو پيا نه که مدد را سره حق په هره بيا کا
«مست» شا کرد دا خون جيو شا زې خالاک دی

چې هميش پر کفر غر سېا بېگا ه کا (۱)

داخوند خالاک په ملاکرو کې د شپوي عمر خان رځپ، بدو خان، اخوند بونس د نور د پري
خاوصاحب، او دهوتي مردان اخون صاحب د نورو هم شامل دی (۲)

(۷)

دهند د بابرې کورنۍ لمر لويده، او د افغانانو بيا لمر خا ته

دا تلمخي ميلادي پير۱ لو مړي کالونه وو، چې دا ور نکزيب دمې وښې سره
د دهلي د بابرې کورنۍ د پرتم پير غېر کښته کيدوو. د کندهار پښتانه دمير وېس-
خان هوتک د مشرۍ آزاد شوي وو او د کابل او اتک ترمنځ هم نش دغه اوبه لار
اوور غرمه کلي د کابل او پېښور د حکمرانانو په لاس کې و، چې دفا در شاد افشار
دېرغل هېښه پر پښتو پخوا تېره شوه، د ۱۱۵۰-۱۱۵۲ ق تر منځ يې ناصر خان
د کابل او پېښور حکمران چې د دهلي له دربار، کړ مارلی شوی و، مات کړ، د خېبر

(۱) د تفصيل لپاره وگورۍ: پښتانه شعرا ۱ و ۷۷ د کابل چاپ ۱۳۲۰ ش.

(۲) تحفه ۳۲.

پښتنو ته يې ججه وركړه (۱) خو چې بېرته له هند خراسان ته ولاړ، خو يوسفزي ترسوا ته پر خپل حال آزاد پاته وو، خپل ملكان او جرگې يې درلودې .

تاسې په تيرو مخو كې ولوستل: چې دگړو پښتنو غږ يې د بار د كورنۍ سره له با بړه تر اورنگ زيبه دوه سوه كاله پرله پسې په قوسي او ديني او كلمه كلمه تش په سياسي توگه جاري وې (۹۱۰-۱۱۸ ق) په دغو هنگامو او تودو اوسپونو كې د بلوايي عناصرو د پيدا كيدو او ودي سره يوځای د دغو سيمو پوند، او پر كليو او با نيو با ندي مېشته پښتنو برخه درلوده . او د شيتليو او پر بارو ناستو خانانو او شاهزادگانو له خوا پرسرټكول كيدل . د دې اېن ارباداري جنه يې له هراته تر اټكه پر پښتو نځوار پيدې، او د قندهار د سدوزو ابدال لير مشرانو په هرات نړاو، قندهار، ملتان كې د خاني مركزونه جوړ كړي وو، چې له دوی څخه احمدشاه ابدالي د هرات د سدوزو مشر زمان خان روى د قندهار د شير سرخ په ملي جرگه كې په پاچهي ومنل شو (شوال ۱۱۶۰ ق ۱۷۴۷ م)

د ابدالي احمدشاه سياست داو، چې ټول خراسان او افغانستان (پښتونخوا) له آمو او دامغانه تر درگمې او كشمير د سرديو كاندي، او پر هندستان هم هڅه جنه بيا وړېوي : كومه چې د بار په لاس را كوزه شوې وه، احمدشاه پرې داو:

ټوله يودي كه غلجي كه ودي ي
پښتانه دي ټوله لاس سره يو كاندې
په هغه چې يې د زړه پيښه صفاده
چې مون غزا هر لوري شاوخوا ده (۲)

احمدشاه چې يو پښتون پاچا و، د فريد (شېر شاه سوري) 'وحيه' (شيخ حميد راودي د نلامي برم په ياد، اته واره دهند پر خوا تر ااسين واوښت، دی پخپله وايي:

د «فريد» او د «حميد» دور په پياوړي
چې زه وکامدم پر هر لوري تاختونه (۳)

(۱) فريد: د افغانانو تاريخ ۶۷ د لندن چاپ ۱۸۵۸ م

(۲) د لوی احمد شاه با ويناوې ۲۹۲ د کابل چاپ ۱۳۱۹ ش.

(۳) دغه کتاب ۳۲۱.

احمد شاه به دغه فکر او لږ عزم د گردو انغانانو منل شوی او ټاکلی بشرشوا و هر کله چې به دغه به سغرد پېښور پر لار تیرید، د گردو پښتو څخه به یې لښکر د خان ملک کول او به دغو کې به دسمې او غره یوسفزي هم ووښوړه محمد کنده، پوری وایي: «امادر عهد بادشاهي احمد شاه، در دران که پادشاه افغان بود، پس همه اقوام بخوشی دل اطاعت نمودند و سرداران ایشان (یوسفزي) همه کاب (۱) پادشاه بخز و هندوستان رفتند و خدمات و غزوات شایان بعمل آوردند.....» و انگرېزي مؤرخ اوسیاست مدار الفستون چې د (۱۸۰۹م) (۱۲۲۵ق) په پسرلي د شاه شجاع دربار له پېښور څخه راغی دغه واقعیت په دې الفاظو راڅرګندوي:

«د احمد شاه ملوک اوسینه مېجت د پښتو له هرې قبیلې سره دومره زیات و چې یوې قبیلې به دغه برخلافه بغاوت هم وکړه نو هغه به همیش هغوی سره د جنگ کولونه گریز کولو چې هرې نه چې د پښتو خان و مال ته نقصان وښي یوسفزو، ترکلا نو گینګیا نو، اتمان خیلو، برهمندو، دهشتنگر محمدزو، خلیلو بهمندو، افریدو شینوارو، اورکزو، داؤدزو، خټکو، پنگینر ته به دغه (بردراني) ویل او هم دومره میقه به یې هغوی سره کوله لکه چې به یې دخپلې قبیلې سره کوله.» (۲)

یوسفزي پښتانه خو به اصل کې د سیه بن له خانکې څخه دي چې د پښتو له خلوړو برخو یو دغه خانګده او د قندهار سره بني یا اودالي (بردراني) قواء هم له دغې ځانکې څخه دي. کله چې د نهم مجري قرن کې (لکه د مېخه چې څر ګنده شوه) یوسفزي کابل ته راوختل، نو یې د کابل د سیمې د لوړوالي په سبب بر پښتانه یا «بردراني» وبلل. او بیا چې دوی له کابل څخه ورشوړه سول او د پېښور او اټک او سوات تر منځ په سیمه او غره کې میشته شول، نو دوی په هغه نامه «بردراني» یادیدل او احمد شاه هم په دغه نامه دوی خپل ورته او د پښتو د لوی اولس یو دغه پلې اودرته ځانګړه بلل، او د قندهار په سیمه بیا و کله چې

(۱) خورشید جهان ۱۹۶

(۲) ایل فستون سلطنت کابل د لندن چاپ ۱۸۳۹م د قاضی عطاء الله د پښتو تاریخ

په حواله ارم ۱۰ د پېښور چاپ ۱۹۷۷م

چې احمدشاه په ۱۱۷۴ ق (و د ا ن کړ ، یو با زار او د بشار شرقي شمالي برخه د « بردراني » په نامه دیوسفزو او نور و سر و طو اقوامو د هستو گنې لپاره وټاکله شوه ، چې تراوسه هم په دغه نامه یادېږي .

لکه چې تاسې د پغده ولوستل ، یوسفزو د هیخ پاچا د مطلق اطاعت جوغ برخپله غاړه نه وایستی . مگر کله چې احمدشاه ترخپېر را تیر شو ، گردو پیښتو تر سواته او باجوړه دی ومانه ، اوده هم د دې سیمې قومي غټان لکه فیض الله خان خلیل او عبدالصمد خان محمدزی داشنغر ، او فتح خان یوسفزی او ار سلاخان د یوسفزو او نور یې د خان ملکه کړل اوله یوسفزو څخه یې یوه پیغله چې ناطمه نومېده خپل زوی تیمورشاه ته په ۱۱۸۴ ق را واده کړه ، چې وروسته د شاه زمان دور او د افغانستان ملکه وه ، او د فرمانو په سر کې یې دا بیت لیکلی و :

سهر رشک برد از بلندی جا هم کنیز ناطمه و مادرز ما نشاهم (۱)

د تیمورشاه په دربار کې هم موږ د دغې سیمې د مشرانو یوه نمونه اړو ، چې په جنګواو سفرو کې د پاچا ملګري دي . لکه په ۱۱۸۷ ق کال چې د سکهانو په جنګ کې د زنگي خان دوانی سرد شاه ولیخان د فتح خان کمال زوی او بهادرخان د فیض طلب خان محمدزي اشنغري زوی او دیوسفزو نور و سران ملګري وو (۲) او دغه بهادرخان هغه څوک دی ، چې د د نیکه عبدالصمد خان د احمدشاه بابا د دربار غټ سړی د سرهند حکمران و . او د سرهند په جنګ کې شهید شوی و . او د حسیني په قول « امیر صاحب سخاوت بود که سخاوتش زبان زد خواص و عوام است و بانصد سوار همراه رکاب می ماند (۳)

د یوسفزو لښکرخان کمال زوی هم د پښخو سر و سورو نیزه والو مشرو او بل نغر خان د فتح خان یوسفزي زوی له حسن ابدالد تر کشمیره حکمران و (۴)

(۱) عزه زالدین و کلمی : درة الزمان ه د کابل چاپ ۳۳۷ ش .

(۲) امام الدین حسینی : تاریخ حسینی ۱۷۶ د کابل خطي نسخه .

(۳) دغه کتاب ۲۲۸ - ۳۲۵ - ۳۸۰

(۴) دغه کتاب ۳۷۰ - ۳۹۰

حسيني د شاه زمان پدار دو کي د دغو بر و پښتو د لښکرو شمير تر با جوړه
اتلس زره تنه ښيي ، چې گرده ما امله يې اوه لکه روپي ور کولمه (۱) او
يو ازي يوسفزي دوه زره دوه سوه سجاره دهند سرحد اتو پاسني او غارني ته لېول
چې د سوات او بونير جنگي زلمي به هم پکې وو . (۲)

په ۱۲۰۳ ق ۱۷۸۸ م چې آزادخان د حاجي کریم داد باميزي عرض پيگي زوی
د کشمير افغاني حکمران و . دده سره ځيني د سوات يوسفزي هم ملگري وو .
د رحوم سيد جبار شاه د سوات آخري سيد او معزول امير به د التپي ولسه ، چې
د سواتي پښتو پيوستون له افغاني حکمرانانو سره ښيي :

د سوات پر غاړه می يار بايلود اوس د آزاد ترڅنگ روان کشمير له ځمکه (۳)
د احمد شاه لمسی شاه زمان پوهالي هغه پادشاه و ، د غوښته چې گرد شمالي
هندستان بيا د احمد شاه پېر له کابل سره ونښلوي او افگريزان چې دهند له شرقي
خوا و خطه د ترخه درياب پر غاړو د سوداگرو په جوله راغلي او دخپل استعمار
او ناجائز اقتدار جال يې غور او بيرته وشپي .

د دغه مقصد لپاره دده يي د پادري شاهزادگانو سره مفاهمه وکړه ، او د پنجاب
سکهان يې وپوهول ، په لاهور کې يې د دوی مشران پيښور ته هم د خان ملگري کړ او
په ۱۲۱۳ ق (۲۵ اکتوبر ۱۷۹۸ م) د پيښور پر لور وخوځېده .

لارډ لږلي دا گريز کور تر جنرال چې په کلکته کې ناست و د شاه زمان له دغه
غورځنگ و پرېده او خپل ټول استعماري قوتونه يې دې خوا ته را و کومارل . په
خاصه توگه بيا دغه غورځنگ هغه وخت د پر نکره او ډيرې ورشو ، چې د ناپليون
استاري د شاه زمان دربار او د شرقي هند کې د تيموسلطان شهيد دربار نه را ورسېدل
او دا نگرېز د پيښور د مخ نيوي لپاره سياسي خبرې اترې روانې وې .

(۱) امام الدين حسيني : تاريخ حسيني ۱۷۶ د کابل خطي نسخه

(۲) وکيلي : درةالزمان ۸۷ - ۳۰۱

(۳) دغه لنډې ماڅخه د سيد جبار شاه له خولې په سنه ۱۹۵۱ م په پيښور کې اورېدلي وده

(حبيبي)

انگریزانو دخپلو جاسوسانو بهیر د پنجاب د مسکها نو او د پهای د پارې شاهزادگانو او د کابل د بارته راځونکي وو، او د هغه زمان د غورځنگ اطلاعاتي پرله پسې انگریزانو ته ورکول.

شاه زمان خپه د ننه هیواد کې هم دخپلو وروڼو او درباري مشرانو په اختلاف کې نښتی و. خود هند افغاني متصرفان ولایتونه یې هم هیرانه وو، دی شو واره تر پنجا ۸ ولاړ، خود داخلي شخړو به سبب بیرته راستون شو. د انگریزانو کورن جفرال نه په ۴ جون ۱۷۹۹ دا خبر ورسید: چې شاه زمان دخپل دربار دوو مشران وفادار خان او شیر محمد خان سره پخلا کړل او خپل موروثي ملک یې له اټکه تر هراته وفادار خان ته وسپاره. اوله اټکه تر پهای پورې یې شیر محمد خان وکوماره او ورته یې ویل: «د ویاوازي لاهور سبب نفاق شماها برگشته امدیم و این معنی بر مزاج ما بدوات علی ناگوار می گردد. تا وقتیکه در اینجا نرسیم، خوشی خاطر نمی شود.» (۱) انگریزانو لیدل (۸) شاه زمان د افغانستان له لښکر سره د پیښور پولار اټک ته راواړوي، دلته گرده پښتانه او هوسفزي تر سواته ورسره درېږي او د احمد شاه بابا د پاني پت داستان ایانوی کېږي. نو یې په سیاسي چل ول لاس پورې کړ او خپل سفیر جان ملکم یې ایران ته واستاوه، چې فتح علی شاه قاجار د خراسان او هرات پر خوا د افغانستان پر سیمو راوکوماري او شاه زمان له پیښور ه هرات د ساتنې لپاره بهر ته پر شا ولاړ شي. د استعماري انگریزانو دا چل کامیاب شو او په افغانستان کې ځانده-جنگي ولویده. او غلام محمد هندوستانی درویش چې د کمپنی په لاسون قندهار ته راغلی او هلته یې ډیر قبايلي سرداران د شاه زمان په مخالفت را پاڅولي وو، هم پخپله

(۱) در ماتما شرن: فارسي اخبارات و مراسلات د پهلې چاپ ۱۹۶۶. دا کتاب د هغو راپورونو مجموعه ده چې د انگریزانو د شرقی هند د کمپنی جاسوسانو به د ۱۷۷۶ تر ۱۸۰۳ م پورې د کورن جفرال دفتر ته ورکول. او دغه راپور نمبر ۲۱ د کتاب په ۸۸ مخ کې مفصلاً درج دی. او همدغه کتاب د انگریزي استعمار تشویش د افغانستان له خوا او د شاه زمان له لښکر کشۍ څخه ښکاره کوي.

دسمه کې برېا لې شو او شاه زمان هغه سرداران سره کړل. پخپله دووېش خوږ ته هند ته وتښتېد، مگر په افغانستان کې یې داسې له کوله واچوله، خو چې شاه زمان ولېول شو او وژند کړ شو (۱۲۱۵ ق. ۱۸۰۰ م)

تر دې حادثې وروسته افغانستان غلويښت کاله په ځانده جنگي گرفتار و، او دسکها نو دوي قوت او جرالت وموند، چې تر اټک را تير شول، دخيبر ترخولې پورې را ورسېدل (۱۸۱۸ م) اوس نو ددې ښځې اقتدار دسکها نو او بار کزو سردارانو په لاس کې و، خصوصاً هم يوسفزي او هم دسوات دجگوسيمو پښتانه دسيد احمد بريلوي دسجاده وسره ولاړ وو. دغه ډله هندي مجاهدين په ۱۲۴۱ ق ۱۸۲۶ م د قندهار او کابل له لارې پېښور ته راغلل او پښتانه له دې جهته ورسره ملگري شول، چې دوی د جهاد اعلان کړی و. دوی له سکها نو او د کابل سردارانو سره ډېرې ووهلې اود پښتنو د دود او رواج پر خلاف یې کاوونه شروع کړل،

غو پښتانه او د سيمې او غرو يوسفزي ځنې پيل شول لومړی خود د دوی سره د پښتانه فتح خان د کوټې سيد اسرېاها اود زېدي اشراف خان او د هېلېادي خان اود باجوړ امير محمد خان ولاړ وو. اوسيد احمد بريلوي هم په جنگو کې پرسکها نو او کابلي سردارانو برهالې و. د بولندراوسوات په پښتنو کې هم وگرزېد او هندو هم دی د اسلامي جهاد لاره په خپل اسوت ومانه (۱) اوده کاله یې په پېښور او پښتار اوها رکې تير کړل، او جو جنگونه یې د پښتنو په مرسته له سکها نو او کابلي سردارانو سره وکړل، خو چې د ضلع هزاره په بالا کوټ کې د ۱۲۶ ق په ذوالحجه (می ۱۸۳۱ م) کې دسجاده نو مشران لکه سيد احمد او مولوي اسماعيل او نور دسکها نو په جنگ کې شهيدان شول. او هغه مجاهدان چې ژوندي پاتې شوي و د هاجور په سمخ او چمرکنه کې د پښتنو سره اوسيدل او دهند او افغانستان د آزادۍ غوښتونکو غورځنگونو او ملي مشرانو سره یې پوښتون درلود، او دالمجاهد او شمله په نامه یې کله په فارسي، پښتو، او دوجرېدي هم غږولې.

پنځوس کاله پیاوړتیا او نور وېشنو په سمه او غرو کې ترسوات، پوښ او باجوړه
دېشتوالی پر دود د ستور وړ ابر آزاد ژوند کاوه، خودمقامي ځانانو او بدایا نو تر
جوغ لاندې وو. کله به یې د سکه نوظا لمانوځا کمانو او کا بلي سردارانو ته مالیات
هم ورکول، خو چې په ۱۸۳۹م انگرېزانو د سکهانو او سردارانو کمپل ورتوله
کړه، پېښور یې وليو، او د هوسنزو میمه یې هم لږ و ډېر د انگرېزي استعمار په سمه کې
راکښې وسته.

(۸)

د یوسفزی او انگریز، د سوات نوی امارت

د سوات سیمه د لومړي څلورم لسیزو کې د پښتنو دیني او سیاسي هر کاتود یو،
سهم مرکز ته توکه داسې مشهوره شوه، چې په لندن کې به انگرېزانو د هغې څارنه
کوله او سید جمال الدین افغان په خپل کتاب تتره الیمان کې هم د دغو خلکو د جها د
په یادونه اوستاينه، خپله خوښي او ویاړنه ښکاره کوله.

د اتلسم څلورم وروستۍ لسیزه کې، د سوات د هامزي ډېرې د کلي په یوې
ښځې صافي کورنۍ کې میا هېدا لغفور د هېدا لوا حد زوی وزېږېد چې لوستی یې
د خپل کاله کورواڼي کوله، بیا یې د علم او طریقت په زده کړه لاس پورې کړ خو چې
۱۸۲۸م په هاوخوا کې په پوهه اوستا نه توب داسې مشهور شو، چې ډېر خلک یې
شاگردان او مریدان ول. ده نقشبندي طریقه له پېښور څخه د حضرت جې اوقادوي طریقه
له صا حېزاد محمد معین څخه په دولس کاله زهد او تقوا کې زده کړه. بیا چې
په ۱۲۴۰ق کال د همدې مجاهدینو بهیر د کابل له لوري راوړسید، او د دوی سره په
تېلځي او عملي جها د کله شو. بیا سوات ته ولاړ، د سوات او پوښ او باجوړ او ډېره زرو
مریدان یې منظم کړل، او په ۱۸۳۵م کال دامیر دوست محمد خان سره د همدې ځان په کلي
کې د سکهانو سره په جها د کې ها مل و. کله چې امیر بهر ته کابل ته ستون شو، نو د

سوات اخوند صاحب سوات ته ولاړ او په سيد و شريف كې دهره هو . (۱)
اوس نو انگرېزانو په پېښور كې خپله چوڼۍ جوړه كړه ، استعماري چارو ته يې
لاس ورته كړ ، نو يې لارې چارې يې راوړې ، او خپل اقتدار يې په منظمه توگه خپراوي ،
د هو سفرو په سمه كې يې د ملكانو او خانانو سره خبرې اترې كولې ، او دوى يې دخپل
استعماري منظم طاقت تر جوغ لاندې را ښكل .

اخوند صاحب خو د مېر او د پښتنو په ژوند او روحيا تو روږدى رهنما و . ده د سوات
او پوښتو او باجوړ د پښتنو دوه لويه جرگه راوغوښته . دوى يې ټوله پخپله روحاني
جاذبه او اغيزه فا كه وهنا ، سره ونيولول او په ۱۸۵۰ م كال يې د ستاني او سيدونكي
سيد اكبر شاه چې د سيد احمد بر يايي ملكري او د ولسياور سړى و ، د خلكو لپاره
د « شرعي امام » په توگه وټا كه او په پخپله اخوند « شيخ الاسلام » وگڼل شو . او له
پردوهر ننگيانو سره يې د « جهاد » فتوا ور كړه ، چې دېر نكي لاس د سوات خاورې ته
را اوږد نه شي . خو له دې سره سم سيد اكبر شاه ژر په ۱۱ مې ۱۸۵۷ م كال مړ شو
اود د زوى سيد مبارك شاه يې پرخاى ودرېده ، او په خلكو كې اړودور ولويد .
خو دا اخوند صاحب په همت د خلكو جرگې راوغوښتلې شوې ، او په سمه او لوړه كې
دېر نكيانو سره د سواتيانو او گردو هو سفرو او پښتنو د غړي روالې وه . په اكثر و
غزاوو كې پخپله اخوند او سيد مبارك شاه هم شامل وو لكه : لومړى ، په ۱۸۵۷ د جولای
۱۸۵۷ م د ناوونجى اول جنګ ، چې د محمود زور حېم خان او د خدو خيل مقرب خان او
مدد خان يې د سمې مشران وو . او د سوات داخوند صاحب مريدان له دوى سره
په جهاد كې ولاړ وو . د غدر حېم خان د مير خان زوى خلكو د درزو وهو پياريه با له

- (۱) عبد الغفور قاسمي : تاريخ سوات د پېښور چاپ ۱۳۵۶ ق . نصر الله نصر :
اخوند صاحب سوات د پېښور چاپ . ۱۹۵۰ م . ولي محمد سواتي : داخوند صاحب پښتو
منظوم مناقب (خطي) .
هيوگس : د سوات اخوند د لندن چاپ ۱۸۹۵ م . محمد اسماعيل طوړوي : صاحب
سوات د پېښور چاپ ۱۹۵۳ م .

چې تردې جنگ وروسته یې په کرونه وکې د جنگ د شهیدانو له کورنیو سره
د مرستې لپاره «د شهیدانو» وټاکله (۱)

دوهم : د پنجتار جنگ : د هندو مجاهدينو په ډله د مولوي نعمت الله په مشرۍ
د يوسفزو د پنجتار په منځ کې تهاونه کې پراته وو. میر باخان د مقر ب خان
دا کارزوی ددوی ملگری و. او انگریزانو ته یې مالیه نه ورکوله. د سوات
اخوند صاحب هم خپل مجاهدين له دوی سره ملگری کړل او پر ننگیانو یې یرغلونه
کول. له پېښور بهر جنرل سلېني کاتن او میجر واکسن د ډېرو پلټنو سره
راووتل او په اپرېل ۱۸۵۸ م د دواړو خواوو د غړي سره شروع شوې. میر باخان
د جنگ په میدان شهید شو. د مجاهدينو قایم گرفتار او په د ار شو. کله یې
وسول شول. ازده نارنجی کوزه خوا یې ونړوله، په نارنجی یې د پلانو ترخوړه
لاندې سره کپه وډه کړه. (۲)

درېم : اسپله : د يوسفزو د سیمې شمالي جنگ ته د سوم هرشقي شمالي اړخ
چې یو نیر ته لار وروزي هوشیور میله ارد جنگ کوله و پروت دی، چې اسپله یې بولي
اوسون اچیتي اهمیت لري. دلته د بونیر، سوات، اوهندي مجاهدينو او يوسفزو
او گردو پښتنو لښکري سره یوځای شوې وې. مجاهدين د مولوي محمد عبدالله او
ملك عیسی خان جدون په مشرۍ راغلل، په سوابی کې یې پر توبی حمله وکړه او پر ننگیان
یې و تېغول. د سوات اخوند صاحب هم له خپلو غازیانو سره راوړسېد د ۱۷۶۳ م
د اکتوبر په دریمه لسمه کې سخت جنگونه ونښتل. د ډېر، باجوړ، سوات، بونیر
اوشاخوا غازیانو په سپړانه درې څلور هفتې پر پر ننگیانو داسې زغل کاوه، چې
انګرېزي قوماندان نیول چمبر لون یې د اوزرو مسلحو فوجیانو او توپخانې سره
داسې په غار بند وختل، چې پخپله چمبر لون ته یې شواو ۹۰۸ تنه پر ننگیان سپړي په
میدان کې پراته وو او پښتنو په وېل :

دامېلې کېد ر ماړه شول چې یې خوراک و د کوره وولېرولونه

(۱) لوسلن : د سوات راپورټ. د کلکټي چاپ ۱۹۰۰ م. هوسني : یو سفزئي

افغان ۳۹۲.

(۲) جیمس : د پېښور حکمران د لندن چاپ ۱۸۹۸ م. یو سفي : یو سفزئي

افغان ۳۹۳.

پرتګوا نو په امپېرله کې داسې تاوړين ليدو نوېې په ۱۸۶۳ نوېې ۱۸۶۳ م د وني
لهېر مېدان ته راوستل ، چې اخوند صاحب هم په خلس زړه غاږيان د دوی مخې
ته ودرول ، د دسمبر تر ۱۵ پورې داسې جنگ جاري و ، او د وني خلك ووژل شول
چې دغه خای « قتل گر » وېاله شو . (۱)

د پښتنو تاريخ لړ اېکل شوی دی . او که څه شته ، هغه هم د پردواو پېرله
پرنگيانو ليکنې دي . خو پښتنو پېرلو کلو او باندې وني عواشي شاعران درلودل ،
چې په پښتو به يې د ځينو واقعا تو په بيان کې بدلې او چار بيتې وېلې . د سواب د
جنگونو او د اخوند صاحب د غزا کانو بدلې دم پورې دي . مثلاً احمد گل د ټکري
اوسيدونکي د بونير د جنگ په پوه چار پېته کې اخوند عېد الغفور ستاېي :

غزاېې راغلي دی په گورېې الله نور که

مو لادې شرف په هر طرف هېدا لغفور که !

غزاېې يې را وستل گو جر له بېلچې نه

صاحب اړه راغلي دي خطونه له ما نېې نه

زهر شو پرتګي چې شو خبر له دې لانچې نه

مسواکېې ذوالفقار ، ملک به په وېنو باندې سور که

غزاېې ...

تريور شو دانگرېز ، د صاحب غوړه خزانه ده ؟

خوراک يې شکرانه ، جامه يې واړه زر غو نه ده

قلعه يې چارچوبې په جماعت کې يې ستا نه ده

منگل به دانگرېزه وينورنگ لکه باتور که (۲)

(۱) جېمز دارمستتر : د پښتو ليخوا د شعر هارو بهار تشرېحات ۲۲ د ټا ريس

چاپ ۱۸۸۸ م .

(۲) دغه کتاب هم د اچار بيته اوړي ، ده دلته يې تش دوه بنده وکښل شول

چارچوبې : غسل خانه اودار داسه خای ته واېي .

اکبر شاه هم داخو زند صاحب دسلاها نو خڅه و. هغه د قتل کړ معرکه په یوه

بدله کې بیان کړې ده. چې خو برخې یې دادي :

راغلي شازهان د ټرنګي په دغه کړ (۱) با ندي

اوري قتل کړ با ندي

راغلي غازيان غزاله واره لور په لوره عا لمد کله یې کړ په شور عا لمد

داهادومغي (۲) خداى ورکړي دي په کور عا لمد اخلي بد ترې پور عا لمد

توره یې نه وه ، ټز یې ورکړ په لور (۳) با ندي او ري قتل کړ با ندي

یو بند وروسته داخوند صاحب دسلاها نو شهادت داسې ښيي :

موليان مړه شول را مد دشې اېم د سوات صاحبه !

اوښې یې څاغي برسات صاحبه !

په عاجزانو با ندي شوی دی پسات صاحبه !

شو بو زهر میرات صاحبه !

لکه بلبلې چې ټريري په لکړ (م) با ندي اوري قتل کړ با ندي

په پای کې وايي :

نه حصار يري مومنان ترينه خطر نه کوي توېې ېې اثر نه کوي

خان ېې غازي کړي چې څوک دین دینمېر نه کوي بد دی چې باور نه کوي

زه اکبر شاه ملاو رحمه په ملا تر با ندي اوري قتل کړ با ندي (ه)

په دشېې بدلو کې د غزاو ځینې جزویات لاهم ښکاره کیږي. د یو نیر د جنګ

په چارېته کې چې دېکلی د ترنګی حمید گل ویلې ده ، دانګریزه لیکل کې

ګوره اوسیکان دواړه ښيي :

(۱) کړ : دلته دمقراو استوګنې د لهای معنی لري .

(۲) شاد و مغي : مراد ټرنګیان دي ، چې مېخونه یې د یزو په څېر سره دي.

(۳) لور : سوتی ، دوهلو غټ لړکی

(م) لکړ : یو ښکاری مرغه دی ، لکه دما هون .

(ه) دېشتو نخواد شهرهار و بها ر ۱۶

دانگر یز بلتني راغلي کلمکتني نه
 ورسره خيښي ميکان ، ډډل کوره وو
 دپښتنو له لښکرو سره يو نير وال ، چمله وال ، ملکا وال گر ده ملگري وو. دسوات له قبا
 شقاره هم غازيان راغلي وو. په دغه بډله کې وايي :

د باجوړ زلمي پرواز کړل تمام
 چې لښکري ور له راغلي له قاشقاره (۱)
 دنواب جان په يو چار بڼه کې د نوښر د جنگ بېلو امان لکه اخوند صاحب او د برکلي
 ناصر خان از د سلمي از سوات يوسفزي او د سوري کاوي شهر د پاشه نبي جنگونه متايل کيږي
 چې کسر يې دادی:

په سر د قتل کړ پرنگي ډېر وکه ارمان
 شوه چيغه د خطر پسې
 په سترگو يې تياره شوه چې ليدل به يې غازيان
 شم راغي سراسر پسې
 داسې شو بډاي د هارو بهار بهم ، تر ۳۰ مخونو کې دار مستر د هغه زخت د شاعرانو
 له خولي کښلي او چاب کړي دي چې د سوات او يوسفزو او تر قاشقاره د غزا کا نو او غازيانو
 او خونو رطن اروشانو نومونه او کار نامې پکې ثبت دي.
 د طالب کل له يوې چار بڼې څخه دغه پوښه د جنگريز حالت بڼه روښانه کوي :

په پرنگ باندې معامله د ولد تر ډېره
 بيوته تښتي که چا وو کړه وال لار
 توبه کيږ شوسوات ، له سمې ، له بونيره
 ډير عالم شو په کښو کې ترې مردار
 داچمله يې کړه د دوی له مرکه توره
 چې راتله به پښتانه پرې واره واره
 چې د سوات عالم وکړ و ر ته پام
 باجوړ و له پرنگي و کړه قتلونه
 (هارو بهار ۲۷)

دېرنگيا نو څوارلس لوی منصب داران هم په امپلا کې غازيانو ووېشل .
دېرنگيانو ملکا دغه خای د یوه خاين ملک زیدالله خان په ملګري وسوا. او پرلګي
قوماندان ددغه خیا نټ په مقابل کې دده خپله تفنگچه وپخپله . خو په ۱۸۶۸م
پخپله دده قومې پښتو دی په همدغه وسله وواژه : (۱)
تو هم شب را برکې سې بری ای شمع کم فرصت !

ګرځتم سوختی پر وانه آتش بجانی را
دېرنگيا نود وامل چې په نوره او توهک او توب او اور د پښتنو سره په دغو غرو کې
دغري وهل اسان کار نه دی . نوېې دېر لاس وپېښې وهل . چې په پښتنو کې بېلتون
واچوي او دوی پخپله سره وچنگوي . له بده سره خو پښتانه پخپله هم ټوله بله
دېر سرخوړي ، او اورنیو جنگو ته تیاروي د ۱۸۶۸م په فبروري کې دونه روځو
خانان دهندي بجا هدینو سره یوځای دسوات دخلکو او اخوند صاحب سره دجنگ په
نیامت راوخوځیدل چې داخوند صاحب لښکر بریا لې شول او هغه خلك وټپیدل او
داخوند اقدار پر یو اړاو چغزو با ندې لاهم ټپنګ شو . (۲)

د یونړ او غرنیو پښتنو اشوزو ، دولت زو ، نورا زو او نورو ټپیلو هرغلونه
دېرنگيا نو پر سیمو او سډوم باندې تر ۱۸۷۷م پورې هم جاري وو . چې یو مشرېې
عجب خان دمردان دچا وکلی ملک او دملایرو روښاني لمسی و . دی دېرنگيا نو جرګې
ته راوباله ، په دې چمې وټیواو په ۱۸۷۸م کال یې په داروځي او . (۳)

دسوات دغه دغو رخنګ او پاڅون دوره هغه وخت تیره شوه چې دسوات روحاني
مجاهد قاهد اخوند عبدالغفور په ۷ محرم ۱۲۹۵ ق = ۲ جنوري ۱۸۷۷م په سیدو شریف
لې وفات او هورې پېښ شو . داخوند صاحب شخصیت او درایت او روحاني نفوذ

(۱) یوسفزئی افغان . ۳۳۰

(۲) دغه کتاب ۳۳۱

(۳) دغه کتاب ۳۳۲

د سوات د تاريخ وروستنی خلافتد پانده ده . د دې پښتو هو مناجات هم منظوم کړی و او دېر مجاهد او مشهور شاگردان يې لرل ، چې له هندو څخه سلا نېم الدین د جلال آباد د دهې صاحب (متوفی ۱۳۱۹ ق) او عبد الوهاب د مانکې شريف پور د پښتو عقاید المؤمنین نانظم (متوفی ۱۳۲۲ ق) او ملا ابو بکر د غزني پښتې سلا او فیض محمد د کابل د سوسيې اخوند اود کابل د شمالی خوا د تګاو میا حمید الله اود تیمل ګړو سلا اود د هر شاه بابا او د کربوغي سلا اود کنديه سلا او کشر میا گل جان اود داشو برسوات سلا اود متر سلا (۱) او نو په زړو مريدان او مجاهد شاگردان وو. چې د ارسا د سلسلې يې تر اوسه لاهم چلېږي .

اخوند د کابل له درباره او افغاني شاهانو سره هم صمیمانه پیوستون درلود . او تل به يې خطبه دا افغاني پاچا په نامه وړلې . افغاني سکه هم هلته چاپېده او خلکو يې ځانونه په افغانستان پورې تړلي کړل . او دا ټول داخوند صاحب همت او مجاهدت و چې د سوات سیمه يې له پرتګ څخه خپلواکه ساتلې او هلته يې اسلامي احکام او اسلامي حکومت د ستور و او سر کښو قبیلو په اتفاق چلاو . اود کابل استاخي به هم ده ته ور تلل . لکه چې په ۱۸۷۶ ق چې امیر شهرعلي خان خېل سفیر احمد خان - ساکزی د جلال آباد حاکم ، سوات ته واستاوه . خواخوند دو نې عاقل سپری و ، چې دا افغانستان د شاهزادګانو په داخلي چارو او شخړو کې يې لاس نه و اوه او ګردو خلکو ته به يې د اسلامي وروړی لار ښووه . په ۱۲۹۰ ق کال امیر شهرعلي خان خېل ولیمهد عبداللہ جان په هوه فرمان کې اخوند صاحب ته معرفي کړ ، او هغه هم ومانه او د مبارکي لیک يې کابل ته راوستاود (دوشنبه ۱۳ شوال ۱۲۹۰ ق) چې دغه منل لیک د کابل په شمس النهار کې چاپ شوی دی . (۲) او ځکه چې د دغو ځایو خلکو تل ځا نو نه له افغانستان سره اړیکې کړل ، نو په ۱۲۹۲ ق کال چې د باجوړ د فیض طالب خان اود ناو ګی د غلام حیدر خان اختلاف شو ، دا امیر شهرعلي خان په توصیه

(۱) حجة البیضاء د مجتبی طبع ۱۳۱۱ ق

(۲) شمس النهار . د کابل چاپ ۷ شماره ، لومړی کال . ۱۲۹۰ ق . د اخوند صاحب ۱۳ شوال ۱۲۹۰ مکتوب د امیر شهرعلي خان په نامه .

يې دغه شخړه سره سمه کړه او روغه يې وکړه او هم په ۱۲۹۱ ق کال د چترال د
ميرزوي نظام الملك دامورشيرعلي خان دربارته راغلی و. (۱) د اخوند ژوفات
وروسته په سوات کې د جهاد نغری سوړ شو. په ۱۸۹۷ م د سالارزو او بو نور زلمو
پرمه کتله پریدو کې، خو پرنګما نواوس اخوند غونډې کلک او سخت بېل نه درلود
دولس ورځې جنګ و، پرته د انګرېز راج ټينګ شو، او په ۱۹ جنوري ۱۸۹۸ م
دا شخړه وشلېده. (۲) خو پرنګما نو هرکړدو غرونو باندې خپله قبضه ټينګوله.
ملکان، خانان او نوابان او غېږمېندان او روحانيان يې کرده په سوات، چترال
باجور، دير، بونير، کوهستان، نالاش، چيلاس، تراسه او الایي او پکلی پورې
دحان ملګري کول او دزوي په ډول به يې دخلکو ونيې زبېښلي.

(۹)

تراخوند راوړو سته سوات

په ۱۸۹۵ م کال پرنګما نو د خپل تسلط ټينګو لولهاره دمله کتله، سوات، دير،
چترال، باجور د غرنیو سيمو د پښتنو دایلولو او ټکو لونه نيمت، دمله کتله
ايجنسي دوه ټيکل ايجنټ بهجرا هج اي پښ تر مشري لاندې جوړه کړه
اوله پېچو ره يې ترچتراله پورې په پاڅه سپک جوړولو لاس پورې کړه.

د دې لارې جوړولو ضرورت او اهميت دحکومت هند په د خط ۸ سی ۸۹۵ م
نمبر ۲۴ کې څرګند شوی و. خود انګلنډ سرکزي حکومت او دلار ډروز برې کابینې
نه غوښتل چې په چترال کې مداخله وکړي او د جون ۱۸۹۵ م په دوه جواهد-
کې يې له دې کاره سره په ښکاره مخالفت کړی و. خود ډروز برې دحکومت تر سقوط
وروسته چې د لارو مالسېرې کا بهه راغله، د مردان او هوتي او مله کتله اوراني-

(۱) عبدالحي حبيبي: د افغانستان پيچليک ۲۰۱ د کابل چاپ ۱۲۵۳ ش.

(۲) پو سفزئی ۳۳۲.

زوا وچکدري او سوات اولو هاري له لاري يې ترچترال له پوځ سره لږ جوړ کړ (۱)
او ټول دغه قبائل يې دخپل تسلط او پوځي يرغلونو ترزغل لاندې راوستل او هم
دلته وچې پښتنو به ويل:

چرته لندن چرته چترال دی
پرنګي خو په خپلو استعماري چارواخه و، ده ۱۸۹۶م تر بندوبست وروسته ارتبېد کړنې
مخکې، ځينو غوڅو ځانانو او نوابانو ته ورکړې شوې او دفيو داليمزم رښې يې
په هرې ټينګې او کښې کړې. دغه زمينداران او بله اباد پرنګيا نوسلې و. و.
خو په کيو هرکڼو او خلکو کې لا هغه پرنګيانو سره ترور کلوې و. د ۱۸۹۷م
په منځي کې د سوات خلک به جنګ ته تيار شول او د پرنو اب خپلو بارانانو
پرنګيانو ته خبر ورکړ، چې د هاليم ملا صاحب دخپلو سره د جهاد تيار کوي.
د سوات په لومړي پړاو کې هوځاى لنډا کې نومېږي. دلته په ۱۸ جولايي
۱۸۹۷م ملاستان غازي چې پرنګيا فراموني ملا او خلکو سر تور فقير ياله اواصل نوم
يې سعدالله خان د بونهر له يوې درنې کورنۍ څخه و، د جهاد توغ يې ورپاوه او د شوي
يې نا بهره پر سله کتله حمله وکړه. دلته له پرنګيانو سره د پښتنو لاس په لاس
جنګ وشو. ترسهاره غازيان شهيدان شول او د پرنګي درې لوى منصب داران
مړه او درې ټپي او ۲۱ مېاھيان مړه او ۳ ټپي شول (۲) تردې وروسته د سوات
او باجوړ غازيان هم راوړسېدل په چکدريه، امان دره کې تر ۳ جولايي ۱۸۹۷م
وروسته سخت جګړه وو. اوداګست په اخري لسمه کې جنرال بلل پر د سوات
اوجنډول باندې هم يرغل وکړ. پښتنو د سهتېر تر هغه په لور د اوژ وړه کې
مقاومت کاوه. خو چې دا کتوبر په يو و لسمه څخه يې سازشکاره نوابان لکه دخارخان
د جارج نواب، د نواکي خان او نور وطن فروشان په نوي کلي کې سره راټول شول
د نواکي خان لس زره روپۍ او خارخان د ري نيم زره او د جارج خان دوه نيم زره

رو بی نه برنگیانو څخه واخیستې (۱) او خپل آزاد وطن او ښار یې
پر برنگي خرڅ کړل .

داود آزاد و او ننگیا لږ ورسفزو او سوا تیا نوانه وسنا ک انچه چې یې ننگیانو ووتل
د ښمنو خانانو څخه پر پردو باندي خرڅ کړل ؟ او دا هغه قوم و چې د سبا ښار
اکبر او اورنگ زبجي هم نه ومنلی .

د سوات او ورسفزو د آزادي رڼې ورځې تیرې شوې وې. پدې ډیر کې دملا الیاس
اخوند کړوسی غلام محمد خان داتلمې پېړۍ په منځ کې دخانۍ پر کت ناست و
تر ده وروسته قاسم خان بیا رحمت خان (د ۱۸۸۳ م) بیا نواب محمد شریف خان
(د ۱۹۰۰ م) بیا نواب باچا خان (د ۱۹۲۵ م) بیا نواب شاه جهان (هزل. ۱۹۶۶ م) د
برنگیانو دلاس کوډا گیان د خلکو په وینو زیږیدلو بوخت و. خوددې سیمې وروستۍ
پښتون اتل د باجوړ د جنډول مشر حاجي امراخان (عمر اخان) د عباس خان مستي خیل
زوی پدې ۱۸۶۹ م کال پر باجوړ او ډیر خپله خاني ټینګه کړه. هرځای یې جنگي ټینګې
او پکلي کلاوې جوړې کړې. او په لوي ډول یې لښکر مسلح او تنظیم کړل. خو چې په
۱۸۹۰ م داقتدار چېکې څو کی نه ورسیده، برنگیان یې ویرول او دشا وخوا نوابان او
خانان یې پر راولاړ کړل. ځکه چې اهر عبدالرحمن خان هم په کابل کې برنگیانو
ته لکۍ پورړله. نو یې له کابل سره مکراني ملادامراخان په مخالفت جنډول ته ورواړه و.
خو امراخان پومد پر او پوه سوې و، دغه گرده ورانې یې لمدلې او چاره یې ډولید،
او چترال یې هم وټه وه .

په ۱۳۰۰ م کال ۱۸۹۵ م برنگیا نوله پېښور خپل ډیر مسلح لښکر د جنرال سر رابرټ
او په مشرۍ د پنځو زرو عسکري قوماندانو سره د سوات له لوري دامراخان پر
ملي جنگیالو باندي راوخیژول. ډېر جنگونه وشول، او د غازیانو ډیرې وینې توی شوې.
ډېر نگیانو خو هم لښکر غښتلی او منظم او وسله وال وو، هم یې په خلکو کې نفای
اچاوه، او سازشکاره وطن فروش خانان یې راولاړول. خو چې په ۱۷ اپرېل ۱۸۹۵ م

د امراخان دا قندار ستوری را پر ووت او کابل ته ولاړ، چې دلته د افغانستان د پهلوه په ټول اوسیده. او پر نکيانو به وېل: « ټوله قبايلي مشران يا زموږ په لاس کې دي، هازو پر دملگري د افغانستان داسې په لاس کې. » (۱)

امراخان په ۱۳۲۱ ق کال په کابل کې وفات، اود کابل د چهاردهي دوسل - اباد د بالاجوی په هرهړه کې ښخ دی. اولاده يې د کوهستان هر هغو ښکرو باندې اوسي چې د افغانستان دولت هغه ته ور بېلې وې. (۲)

۱۰

د سوات لرغونې پلټنې

د سوات ښکېلې سيمه چې د قبايليو پر لار کابل، کونړ، باجوړ او باميان پرته ده، د پانې نې په آثارو کې د ۳۰۰ ق. م را پدې خوا د پانې نې پلټنې شوې، چې په پرا کړه کې اوچيا فده، اړه غاړې هم باغستان يا بوستان غونډې ځای دی. (۳)

د انوم د پښتو په ډولک ښه تحليل مومي: ادي Uddi ودي د پښتو دودې هغه رېښه لري، چې نشو زما اړوده کول او سمسورېل دي. لودي سره چې دهانه - وانده - ېن پايڅور ونه لري. نو په اديانده ودي ېن شي. يعنې وده کوونکی باغ يا سمسور ېن چې په هارسو ېې بوستان يا گلستان بولي.

(۱) دغه کتاب ۳۸۵

(۲) عبدالروف بېنوا: پښتو نستان ۳۳ د کابل چاپ. ۱۳۳۰ ش.

(۳) سموېل بيل: دسی، يو، کی پښتو ترجمه ۱۸۵ د کابل چاپ ۱۳۵۷ ش. ول په حاشیه

کې وايي: ځکه چې سوات ديوه ېن په څير دی، نو اديانده نو میده.

تاسې د مخه ووستل چې درېگوره په سندرو کې د سوات درود نوم سوتي هاسواستودی .
 ځکه چې د دغه رود او په دغرو او چينو څخه راځي ، نو دېرې وې اوسه نې او په دي .
 په لرغو نو آريايي ژبو کې دغه اوسني پښتو مهين اوهار سوسيد . لکه مهيتا - سويتا
 سويتا لوستل کيده چې په اوستا کې SPAETA او په پهلوي کې SPET = SAITA
 او په وهدي ژبه کې سويت CVET و (۱)

داسې ښکاري چې د سوات نوم دې هم داو وده مين والي له جهته له دغولرغو .
 نيو کلاما تو له وهبي څخه وي ، چې په اوم ميلادي قرن کې هم دچين زارهيون -
 څنگ دغه سوينې اورنې او په متايي ، چې دنيادار له دند ، رنې شوې دهنداري
 هوندي راوړي (۲) او هم دغه سوينې اورنې او په اوريحان يروني هم يا دوی
 دچې دحيوه سرمن JIVASARMAN اختر د کشمير څخه د دغه مياشتې په ۲۶ - ۲۷
 ورځ کوي او ما له دوی څخه پوښتنه وکړه چې دغه اخترولې کوی ؟ دوی وېل :
 دجهلم د رود دسرچينې هرکينه غاړه هودندو چې خدای شهرنوسيد ، او دغه به
 دو هساکه دمياشتې په منځ کې چې او په دهريري هيني لرکي راوړل . دغه خای په
 سوات کې و . د کيري (اوسني کړي) پر بل څنگ پروت دی او دلته د ري پتخوس
 وهالې سره کليروي . په دغو دوو ورځو کې د دغويو او په خورا سوينې وي . او
 ځکه وايي دا ځکه چې مهادهوا په همدغو ورځو دلته لمپيدلی و .» (۳)
 اوس هم د سوات د سيدوشريف په شاوخواکليو کې يوځای په دغه زار د نامه په
 پښتو «سوينې او په» يعنې «آب سويد» بولي ، او د اريايي چې د سوات نوم به له دغو
 رڼو او يو له لرغونې وهبي څخه راوتلی وي .
 سوات دارهاي اقوا سود توره لوځای او هم تازوبی شو ، بهالوی سکندر له دغې

(۱) دکتور معين : د بهان قاطع حاشيه ۹۳ . اديار تو لکه او نيورک په

حواله . د تهران چاپ ۱۳۴۲ ش

(۲) دسی - يو - کی پښتو ترجمه ۱۹۳۱

(۳) ا ليروني : کتاب الهند ۲۵۴۲ درخواوا نگرزي ترجمه د لاهور چاپ ۱۹۹۲ .

لاري هند ته ولاړ. او کله چې ترده وروسته يې يوناني جنرالان په بلخ اړه هندو کش به سمو او په شمال شرقي هند کې په جنگريز بوخت وو، نو ياد يوناني او باختري تمدن اړوند په کې ښکاريدل. چې وروسته نو د بوديزم يو همکلی او مهم مرکز هم شو خوشحال خان په سوات نامه کې وايي:

پکې لويې منارې شته، بڼه يې شته - لوی کوتونه، حويلې د زمانې شته. د نونسمې پېړۍ تر لومړيو کلونو پورې چې برنگان قريواته نه ورسيدلي. د غو لرغو نو وړانو ودانيو ته د چا پام نه وو، خود خوشحال خان شاهر نظره اولسمه پېړۍ کې لار د غو لرغو بڼه او منارو او کوتونو بازي لويېدلې او په لوړه دت کې يې ياد کړي دي.

د سوات د بودايانو زړې بڼه يې چې منگهارامه يا ستوپه (پښتو توب) بللې کيدې پخوا په درام کنډ (خدو خيل) منگور، کاتلي، دودې گرام، سوني گرام. ښځي گرام کانهجي گرام او بونير کې ليدلې کيدې، چې له ۲۰۰ ق. م او اشوکا له وخته پدې تر اتمې پېړۍ پورې يې په هندي اوودايي او يوناني او کوشاني او يفتلي شاهي کورنو پورې اړه درلوده.

وايې چې په لرغونو وختو کې د سوات درود دريمه يوه يوه پوښه کې يو غټ اژدهار (ښامار) چې اهلالة نومېده او ميده، او تا تا کا تا بودا دغه مضر ژوی سمې لاري ته راواړاوه چې دخلکو کښتو نو ته به ناواړه وسوي. او همدلته لرغونو لوړ تا تا کا تا خپله چونه پر يو لپې او اړه کړې وه. چې پر دې يې غوښت تر اوسه لاهم ښکاري. او پر بله پرضد باندې د تا تا کا تا (بودا) د پېښې منډ هم ليدل کيږي. (۱) او په ۱۸۹۵ م د سوات په دوکي، کې يو ډېر ليک په خرو شته يې خط بوندلی شوی و. تاريخ يې د شر وانه سياستې شلمه کال ۱۱۳ = ۵ جولای ۲۹ م دی، چې اوس د لاهور په موزيم کې خوندي دی. او دلته يوه سړي يوداو يو ډنډ جوړ کړی و. (۲)

(۱) سی - ۱۰ - کی از ۱۸۸۸

(۲) مټين کونو: خرو شته يې ډېر ليکونه ۲-۵۰۰ انگليسي دا کسفور د چاپ

دخړو شتهې خط د غسې ډبر ايكو نه Kharoshthi—Inscriptions چې
 كړده تر ۱۹۰۰ كاله لږ لږه دي. دسقا مي خلكو يا هندي شاهزا د گانو په نامه د
 سوات په شاوخوا كې كشف شوي دي چې د پېښور، لاهور، سوات يا لندن په
 موزيمو كې خوندي دي لكه :

(۱) د هاجور د سېاكلي مهر د دوه يوناني حكمران په نامه (۲) د امب د دېوي
 كلي ډبريك د لاهور په موزيم كې د ۱۱۶ م كال (۳) د جمال كړي ډبرليكونه ؛
 د يوه دېوي دار المساكين جوړونه په ۲۷۵ م. نور پنځه ډبرليكونه چې تاريخ
 نه لري (۴) د سهاين د قلعه سنگ ډبر ليك ۱۷ م د لاهور موزيم. (۵) د هاجاد كلي
 ډبريك د يوه غاد كېنلو تاريخ ۲۷ م د لاهور موزيم. (۶) د پنجتارو د سېلم پور
 كتبه چې په ۳۸ م كال دوه باغه وقف شوي دي. (۷) له نوري بختلي كتبي مختلفو موزيمو
 كې (۸) په كنگله كې د پنجكوري پر غاړه د يوه غره پر پرشه باندې يوه نوشته
 (۹) د سوات د يوه خاورين لويي نوشته د يوه يوناني حكمران له خوا (۱۰) د
 تخت باهي ډبر ليكونه د ۱۹۰ م حدود د پېښور په موزيم كې (۱۱) د تيرت د يوه
 پر شه د سوات په كوهستان كې د بوداد منډ تونځ لا ندي (۱۲) د سوات د
 ټكرې پر يوه مات خاورين لويي نوشته (۱۳) د كوز سوات د لوربان تنگي د پېلاسي
 كلي پنځه ډبر ليكونه د كلكتي په موزه كې. (۱)

د سوات د لرغونو آثارو د كېنلو او پلټنو كار له ۱۹۵۶ م را پدې خوا د
 يوې ايتالوي علمي ډلې په لاس شروع شوی دی چې د زر وېارو او دانيو شاهونه
 يې كېنلې او خورا ډېر آثار يې را استلي دي چې د سوات په موزيم كې
 پراته دي .

دغه علمي ډله وايي چې په دغو لرغونو آثارو كې له ۵۰۰ ق . م هغه را-
 پدې خوا شيان پېدا شوي دي . داو دېگرا له د سوندل شوو آثارو هغه ښكاري

(۱) دغه كتاب : مختلف مېخونه ، حېبې : تاريخ خطو نوشته ها ی كهن

انسانستان ۲۹-۴۹ طبع كال ۱۳۵۰ هـ .

چې دغه ځای د سکندر د حملې پروخت هم ودان و او د سلطان محمود په زمانه کې به او دان شوی و. په ځینو نورو ځایو کې د درېمې او څلورمې میلادي پېړۍ یو آثار پیدا شوي دي او منځوره هم هغه ځای دی، چې په ۵-۶ پېړۍ کې حکومت مرکز و. هنرین چيني سياح چې په ۱۸۵۰ م د تالو معبد یاد کړی دی. هغه دغه اوسنی بتکره ده، چې دوسل وشل واره معبدونه یې شاوخوا ته پراخه وو، او اوس هم بهر آثار پکې راوتلي دي او دلته د بهر پوښتیاوو او پوتانو د جوړولو فن داسې لوړې درجې ته رسېدلی و، چې د پرو فیسر توجي په قول به او مه پېړۍ کې د دې ځای استا کاران چین ته بول شوی وو چې هلمه معبدونه پخپلو هنري ټکنو او آثارو بیا پیاوړتیا کاندې. (۱)

(۱۱)

خوشحال خان اوسوات

د خټک و او دوسلو ترمنځ دود کابل رود چې دوی یې د اړپسور په اعتبار «لنډی» بولي بهیري، ښی خوا ته له ټوپاوه تر اټکه د خټک و او کین لاس ته د دوسلو سیمه ده. دوسلزي خوشال خان او ونیرد پراخه او ولوی پښتون تېردی چې د خوشحال خان په وخت کې یوازې دسمې دوسلزي یوولس زره کوره وو چې کرده پنځه زره سهاره شپې راوتل (۲)

خټک خو په شمیر کې لږ او عدد یې د دیر شو ټپو، نه نیم زرو کورو ته رسید. (۳) چې اوس یې ټوله سړی دوولکو تنو ته نږدې دي. (۴) دوی د لویو لاروسره نږدې پراته وو، او په خاصه توګه ملک اکوری (۹۵۲-۱۰۰۲ ق) د چنچوزوی د وهاپ په درېو شه کې اوسېده چې د قبايلي تر بورګلو یو له منځه راووت او د خټک په سرای

(۱) پرو فیسر توجي: د کراچی ودان ورځپاڼه د دسمبر شپږمه ۱۹۵۸ م.

(۲) تاریخ مرصع ۲۷۸.

(۳) دغه کتاب ۲۶۵.

(۴) دوست محمد کابل: خوشحال خان خټک ۱۷، د پېچور چاپ ۱۹۵۱ م.

کې د کابل رود پر غاړه مېشت شو، چې دغه خای دده په نامه ا کوره و باله شو.
(حدود ۹۸۹) .

د بهلي مغولي دولت دخپل ډله پېر خاصیت سره سم د غنچانو او گېو هوسنيزو دوهلو
او ټکولو لپاره د کابل مین پر جنوبي غاړه د انک او پېښور پر لويه لار د غنچي يوه شينلې
اوسر، نېټې د پښتو کور نې له خدا يه غوښته چې هم په قبيلوي فېوډالي ډگر کې
اوهم په ميدان کې د يوسنيزو مېخي ته ودرېږي . نو لکه چې د هر استعمار ي قوت کړن-
لاره «د نورو سره جنگول او هر دوی حکومت چلول وي» د پېښور او کابل صوبه دارانو
او منصب دارانو هم د هوسنيزو او خټکو تر منځ د جنگ اور بلاوه، او د پښتو په سره
جنگواو کې به يې خپلې گڼې پاملې . لکه په ۹۵۰۹۵۰ ق چې امير خان د مغولي دولت
حکمران نه لکه روپۍ د ملک حمزه په سيله کې د کړې دمو مندو دوهلو لپاره
خرڅې کړې وې . (۱)

د خوشحال خان د کورنۍ اود هوسنيزو دغه فېوډالي رقابت پخوانی و، کله چې
اکبر پاچا په ۸۹۹۹ ق د خپل ورور سرزاد محمد حکيم اهلواو تهرالغی په نيولاب کې يې له
خيرآباده تونوچاره سيله کړه د ملک اکوړي ته ورکړه (۲) نو د ۹۹۹۹ ق ۱۵۸۶ م په
هغه خونړی جگړه کې چې دا کبرلوی وزير بهرېل هم غځول شوی و، خټک دا کبر پاچا
په سيله کې ولاړ وو، او وروسته نو هم د پښتو خان او شهيدان په وختو کې د خټکو او
يوسنيزو دغه بدۍ وې چې افضل خان خټک يې احوال لیکلی دی (۳) اود (۱۰۵۰ ق)
کال دروزي په مياشت کې د خوشحال خان پلار شهيدان خان هم د هوسنيزو د کمال زېږه
تهه کې تېي او مړ شوی و :

س-ن د هېر زو پښو س و چې شهيد شو شهيدان خان (م)

تر دې دمخه د شهيدان پلار پښو جان (۹۹۹ - ۱۰۱۹ ق) چې د اکوړي زوی و

(۱) تاريخ مرصع ۵۰۲ .

(۲) دغه ۲۶۵ .

(۳) دغه ۲۶۸ .

(۴) دغه ۲۷۰ .

« له یوسفز وخته مسري کوټ (بانده) نیولی . او پښته سرداران د یوسفزو یې د ملک مامور وړلي وو ، او پیاچې شهباز خان پښه په و کتاب فتح کتاب کښیښوه ، خوب او آرام د یوسفزو ورک شو ، کرات و مرآت یې سندن پرې کړه . . . او په وخت د خپلې سرداری یې له سندنه له ا کوزیه نه یې خراج او باج اخست . تمام سندن یې په ضرب د توري مسخر کړي وو . » (۱)

په دې ډول د د یوسفزو و عداوت او د پښتني په میراث و خان علین مکان نه پاتو شوه . » (۲) اودغه بد مرغي تر څلورو پېر یو او خوله حال پورې را ور سیده چې د خټکو کورنی « دوات خواند » او یوسفزي « متحرد » کښلی کېدل (۳) اود دوی د قبیلوي جنکونو اوزغلو نو پښتې په تاریخ مرصع کې پورې غړ کندی شوې دي . کله چې د اور لکزیب پاچهي د پښتونخوا پر سیمو باندي له قندهاره تر اټکه را سله او خو شحال خان هم د گرد و پښتو د هوې کډې هو پښتني او غاو په خاطر د دې مای باغون او پښتني غور خلک په سر کې ودریده او داسې یې ویل :

درست پښتون تر قندهاره تر اټکه سره رود ټنګ په کار پېت واشکار

د لټه زواوس دده د مشرۍ مقام او د شاعر په څېر د خلکو د جوونکي او رهبر په بیه دا تفاضوه چې د زر و ناور و اوضر نا دو ناغېر و او پدې وخته لاس واخلي او د بهاي د پاچهانو په کټه د خپلو پښتموسره و نه جنګوري . دی پر خپل پخواني حال اود د هلي د پردي دولت پر نوکري اود دولت خواهي الفوس کوي او داسې وايي :

(۱) د غه ۲۶۸

(۲) همدغه .

(۳) همدغه ۲۷۸

د مغل نمک مې وخور ش- پېر پېرې
 رعیت مې یوسفزیه دوست خټک و و
 د مغل د پاره ما تورې و هاپې
 که ور کړه که بنګېن او که یوسف دي
 پښتا نه مې په زړ کونودي وژلي
 لا تر اوسه د سرو نوپې انبا ردی
 ما د زړو پکې روغې کړې پېرې
 په عزت او په حرمت کې مې څه شک و
 پښتنو په راته کې پېرې پښکې خلمې
 د یوه مه د ماد تیغ په تاسې دي
 په سر و نو به یې خره خوا به وولېلي
 په اټک په پښور کې مې منار دی
 (سوا تنامه قره م بیت وروسته)

دا تر یخ اعتراف چې د خپل قوم وازه او د پښتنو پښکې خلم به یې اوریدل د خوشحال -
 خان د شاعرۍ یوه خاصه پاڼه ده ، دی خود پهلې په دربار کې په «عزت او په
 حرمت» و ، یوسفزي او خټک یې کرده رعیت وو ، مگر قوسي او ملي وجدان دی
 ترا ټه پخپله وایي :

د غاړو زېست روز کار را باندې اورو
 راه غاړه د مغل منصب په زوړو
 په صحبت یې د مارنګ لکه تورسکو رو
 ته به وایې چې منصب نه و ، سوراوړو
 (سوا تنامه ۵۷-۵۸)

د خوشحال خان د اش فیوډالي ژوندانه دغه جوله خود پېر کرغېړنه اوتار پېر ده
 چې پښتنو به نور څه (یعنې ازادي) غوښته او دی به یې پښکا نڅه خودی په سره
 وړ کې ولار او د مغل منصب یې د خپلې غاړې طوق گانده نو ځکه د تلافی په هیڅ
 کې ده د ژوندانه یوه روښانه پاڼه رااوښته ، د پښتنو خان او ملک خو و ، اوس نو
 مشر او رهبر هم شو ، د وړو پښتنو په ټنگه و درید :

دا کپهان به د املاک فساد بناد شو
 د ما هم د «تلافی» کا ربه یاد شو
 نن د وړو پښتنو په ټنگ ولاریم
 دا چې هسې به هر در ، هر درنګ ولاریم
 چې پښتون شوم په داسې سینه پوره
 نور مې خدای مه کړه مغل واهم په خیره
 ده د ټنگ پښتانه شته ساعت هم دا دی
 په دا ټنگ کې سرو مال و ملک فدای
 خوشحال نواوس د پښتنو آزادی نقشه پخپل خیال کې سره را تړله ، او د خپل آزاد
 وطن پر د یې ټا که :

و مغل و ته به نن کړم اټک پو له ملک به خلاص کړم د مغل له غا له غول له

(سوا تنامه ۹۰ بیت)

د دهلې هر بار کوشن کاوه چې دی بیرته دخپل منصب ترجوع لاندې راوړي، پخپل بیاض کې داسې لیکي: «مهابت خان صوبه بهامونده د دهلې ندراروان شو، بهامی مالره بهی کښل راستول، چې زه خود تا بهملکري نازیرم، مالره بهمخد راشه چې د ملک دیند و بست مصلحت مره وکړو، ماخو هو بهزړه کې نهولې وه، د مغل دنسو کری سزی مې بهزړه کې شلواو، ورته بهی هرچه راست، درست، وکښل اودار باعی مې ورته به فارسي کې وکښله:

گفتم که مغل شوم بهشمشیر زدن افغانرا که بس پریدم گردن
آخر نشدم مغل همان افغانم حیقت ز کس کوشش بیجا گردن (۱)
دهوې ټولنې به اجتماعی جوړښت او تشکل کې محیطي او زمانې تقاضا وې دغسې به
لون هم راوړي چې بهر روښان د تصوف له خانقاهه د جگړې میدان ته راووزي
او دخټکو خان باید هوسفزو ته بهمرکه او جرگه ولاړ شي.

خوشحال خان د ۱۰۸۴ ق د دریمې خور به اومه سوات تهرې شو او بهیاشتې هلمته وگرځ
زیده (۲) د هوسفزو پته او پدې کې و لیدل بهی له سواتنامې د ده به نورو شعر و نو
کې هم د سوات او سواته نه به داوونه بهره شوي د ده او د دوی د ژوندانه ظاهري او
معنوي څنگونه بهی روښانه کې او پدې کره کتنه ورته څیر شوی دی چې د نمونې به
تو که دلته بهو غو دغه انتقادي وینا وې راوړلې شوې دي:

د عوامو د کرغېړن ژوندانه جو له داسې رابښي:

هوسفزیه بهر چرکین لري خاځو نه آلوده، کنده، بد بوی لکه مرایونه
خوسپري هومره بهی سوي به هره خونه به انگړ کې بهی چرکان کرزي مل کوته
د ر مته خو نه بهی نیولې به کفد وانو به کنده روزگار به تردی تر هند وانو

(سوا تنامه ۳۰ - ۳۱)

(۱) همدغه ۲۹۹.

(۲) کامل: خوشحال خان خټک ۱۸۳.

د ډېلي دربار خوله پښتو سره ددوی په غرنۍ سیمه کې د لښکري دغرو خوند ځمکې و
 نوڅکه یې په پوسو خرڅولواو لمسون په دوی کې بیا تون اچاوه، خوشحال خان په
 یوه قصیده کې په ۱۰۸۴ ق کال داسې ويلي و:
 خزانې د هندوستان دي راخپري شوې سره مهران دي ننوزي په کوهسار
 (کلیات ۵۹۳)

دوسفزي خو ترډېره وخته دباچها نو له دې میا مي لمسون او بله وڅخه آزادوواوله
 اکبر باچا او جهانگیر سره یې ډیرې خپرې لکولې وې، خو وروسته د مقامي سازشکار-
 و او بله وخورونکو د ایا نوبه وسیله، دوی هم د شاهنشاهانودغه جوغ نه غاړه ټیټه
 کړې وه خوشحال وایي:

د مغل په طایف ډیر یوسف مند ن دي لکه وړې مچ ډیر ډیري درنگ په درنگ
 که کومه که یې قبله ده، خو ټنگه ده په پیسه پسې به در و مي تر فرسنگ
 که پیسه د ملنګی په لباس سو سي مصلې به د کید ر کا پسې لنگ
 (کلیات ۱۰۳۵ قند هار)

په سوا تنه مه کې هم دغه خصایات ته داسې کوته نيسي:

ویش قسمت چې دولا دسرو تو یوسف زه به دا کا ر کې یې قسمت و
 پول پهسه پکې دواړو دین مذهب ده اندیشه یې خودنهم اودذهب ده
 که یوه پیسه به شدا نواع دوه کوي هم هغه کا هېڅ به بله نه پوهي ري
 (سوا تنه مه ۱۳۲-۱۴۰ بیت)

د سواتنامی (تر) ۱۱۱ وروسته پښتو نه هم پریوسفزود شې شاعرانه انتقادونه دي
 چې دغه یوازې په همدغه تېر پوري اړه ناري بلکې دا کثرو پښتونوداقتصادی او
 جغرافي حالت نتیجه ده چې پخپله خوشحال اوختکه هم کله به دغې بلا اخته و و .
 د اخود پښتو دژوندانه دچا پېر معنی دطبیعی جغرافي موقعیت اوداقتصادی
 تولیدي احوال هغه را پیدا کیدونکې اوراز پر بدلي اوضاع ده چې چا پېر یې غرنۍ و
 او ډیر وکړ نو او تولیدي یا صنعتي ودې ته مساعد نه و، ددوی ژوند او اقتصاد له
 کوچیتو به زراعتي اوکلي وایي سکون ته لا بشپړ نه واوښتی نوڅکه د که یوه پیسه به شدا

انواع دوه کیده» دوی له هغې چارې څخه مخ نه کړ ز اوه، دایې د ملک او مشر حال و:
 ملکي یې په کرم، نه ده په توره
 په د ادواړه توکه موره د باندې پوره
 سود حاصل یې یاد بلو یاد خواست وي
 په هر کلي په هر چم باندې یې ز خاست وي
 (سواتا مه ۱۸۳-۱۸۵ بیت)

خوشحال خان اوه میاشتي په سوات کې دخلکو په راپاڅولنه اوسره راټولونه لگیاو
 هلمه هم شاهي دربار لا من در لود او ملکمان او پیران یې سره را رسول. دیان نور د
 یوسفز یوهیر، چې د لښکرو کولو په چارو کې خنډ اچاوه، د خوشحال خان په تلقین یې ظاهراً
 د شاهي دربار له میلې څخه لاس واخیست خو په پټه بد دېر دود په لمسون په خپلو تیر
 ایستنو او غولو لولگیاو:

و مغلو ته کښل چې شیخ میان نور کړه
 ما وې نور د اوسې به کړ دده منظور کړه
 (خو) د لښکرو په وتلو اولس ساز شي
 بیا دده له فعله بل فعل آغا ز شي
 (سواتا مه ۳۲۵-۳۲۷ بیت)

افضل خان لیکي چې ددې سفر نتیجه د یوسفز او سمند زوجنگر ز اود پني پیر او سیکری
 ترمنځ هوه جرکه وه چې وروسته یې د شبهاز کړی څنگ نادشا هی لښکرو سره جنګ و
 نښت او داد خوشحال داووسه شتو تلقین و چې پخپله هم (۱) وایي:

لنگر کوټ مغلو ساز کړه
 زه په ننگر د اتغان شوم

که یو صف وکه مندن و
 ز د دواړو ننگه بان شوم

د مغلو مې بلا شوه
 غره څرپه کوهستان شوم

سمنه سوات په یو سفز په
 دهرچا کړه سیمان شوم

په ټولو له د یو سفز دی
 مظفر په هر میدان شوم

بیا مې سوات سمې ته شا کړه
 پخپل سره پخپل مکیان شوم

«کلیات» ۹ مه «قندهار»

خوشحال خان خوسفزي اوسوا تيان دخا مله کړل اوسيان نور هم توبه کار شو چې
د مغلو سوله به نه کوي او په سمه کې هم پښتانه هرڅنگ ورسره ودر بدل خوددې گردو
خغا ستو او زيار به نتيجه کې :

تيراه مې وليده راغلم ترسوا ه پښتون مې وليده دالوی لوی ذاته
عقل همت مې د چا ونه لیده په بيارته راغلم ناست يم ملا ماته

« کلیات ۷۲۷ »

خه مې ملي غورځنگونه داسې هم وي چې بهلوانان هې ډيو وځوند ونه ځکي اوظا هرآ بريالي
نښکاري ، خو روسته دا څرگنده شي چې هغه غورځنگ دوه بل پاڅون دامه وي ، او
روسته هم بل غورځنگ داسې را تلو نکي وي ، چې د هغه مقصد پوره کاندې ، اود بري
ستوري هې اشر و ځلوي .

د خوشحال خان دغه حرکت خود پښتون د اجتماعي ژوندانه د سرحدو پورې و، چې
د پير روښان د نهضت پانځور او د ميرويس هوتک د قندهار د آزاد پخواهانو
مقدمه الجيوش گاندهشي ، نوځکه زه دغه ملي غورځنگ نامراده نه بولم اود افضل خان
هغو ليکنو ته حواله ورکوم چې د ميرويس خان معاصرو ، اود دده ملي غورځنگ ته هې
په خورا پوره هيله او اميد کتل ، چې په پای کې هې وايي :

(ميرويس) « نرداتارېخ چې من زړسل ځلېدو پښت دی په قندهار کې ناست

خپل حکومت اوسر داري کا ، توفيق هې رفیق شه ، پښه پښتون دی » (۱)

د خوشحال خان او خوسفزو ترمنځ خود کيلې کوزارې او روغې جگړې خبرې ډيرې
دي ، پرسوات باندې پوران تقادي شعرونه هم لري ، خو په دغه بيت کې دده اوسوات
قصه تماميږي چې وايي :

يوسفز په که و ملي نه ده تور ه

په ما هو هرکت لري پلا هې دوره

(سوات نامه ۱۰۴ بیت)

(۱) تاريخ مرصع (۲۰۲ م) د افضل خان خټک د تاريخ مرصع هغه فصل وگوري چې

د ميرويس غلامجي تر عنوان لاندې هې کښلی دی (ص ۳۹۸)

دخوشحال خان خټک
سوات نامه

م-----تن

د عبدالحي حبيبي دخترگندو نو سره

سوات نامه

- (۱) په دوران د شاه جهان پادشاه خوا نې وه
میسره د زړه هسره کا مسرائي وه
- (۲) «سرای» له سواته فاصله لري دهرش کړو وه
چې ور کوزشې تر دریا د سوات تر کو وه
- (۳) درې غیزونه سې د سوات د زړه په یاد وو
نور یې هر څه په حیات و ماته با د وړ
- (۴) یو خسران ، چې په حضور د واده کار و
بل یې یوی د نرکس زار ، درهم یې شکا و

(۱) شاهزاده خرم د جهانگیر زوی د اکبر پادشاه لمسی په ۱۰۳۷ هـ ق د شهاب الدین محمد شاه جهان په نامه د هند پر تخت کیناست ، ۳۱ کاله پادشاه و . په (۱۰۶۸ هـ) دده زوی اورنگزیب خپل پلار بډایي کړ . اته کاله په زندان کې و . چې د (۱۰۷۶ هـ) درجب په ۲ ورځ مړ شو . خوشحال خان او پلار یې شهباز خان د ، معاصرین وو .

(۲) سرای د خټکو په اکوړه کې د نوښار تحصیل د لښوي سین پر غاړه له اټکه څخه دولس میله لوېدې پزې خواته پروت دی چې د خوشحال خان موله اوسمکن و . ملک اکوړي د خوشحال غور نیکه ودان کړی و .

د خټکو دغه مرکز له سواته جنوبا څخه ۷ کیلو متره غونډی د کابل سین پر جنوبی غاړه پروت دی . چې په دې بیت کې «دریا» همدغه سین دی .

(۳) د خوشحال خان یوه مایه نه یوسفزی دملو خان ولد اسماعیل خان لور وه چې په همدغه سفر کې واده شوه . صدر خان د خوشحال زوی ددې له نسله و (تاریخ مرصع - ۲۵۹) په دې بیت کې خسران د اولحرف په سکون دغه خوسران یعنې د مایې پلار - خپل دی . چې سخران هم تلفظ کیږي . او ددري له خسر سره مشتق که معنی لري .

- (۵) زه نر کر وم ، یوسفزیه رو گردان وو
 خککه ور غله تر سواته د ما گران وو
 (۶) ملو خان د واده چار دما به ز به کپه
 زه به کوود (صدر) مور به ، را واده کپه
 (۷) تماشه د نر کمس زار وه که د بکا روه
 به پیری کپه را پیر زود کرد کارود
 (۸) سوات سپه واره لگد مال کپه سر تر به به
 خبر د ا ر به شوم له هر ه هر ه خا به
 (۹) ملک د سوات د ملو کا نو د نشاط دی
 به دوران دیوسفز یو و ران ربا ط دی

(۵) ارستان: خما گران یعنی یوسفزیه و خککه زما خککه بدوره، چې زه د مغولو د حکومت نو کروم. به دوهه مصرع کې ورغله به اول زور، دوهه و دوهه سکون: یعنی سوات ته زیل ورتلل او داخلمدل گران کاروه.

(۶) ار: د واده کار. دلوخان: د خوشحال خور او صدوخان به زوی و. چې

مور به ، د ملو خان اوروه

(۹) ار: د ملو کا نو. سر: ملو کان: یعنی شاهان.

(۱۰) و همال و ته په غر بلورستان دی

شرق کشمیر غرب په کابل او بدخشان دی

(۱۱) هندوستان و ته تور غر لري بد غا شي

پري خا ته به د لښکرو په غو غا شي

(۱۰) بلورستان : د سوات شمال ته غرنی سیمه ده . چې د قراقرم تر غرو

پورې رسېږي .

بلوستان یا کوچنی تبت هم بللی شي (لرغونی هند ۱۱) چېني زاپر هیون شنګ وایي چې له داریل څخه دا باسین په اوږد سیمه کې ۸۳ میله لیرې وه - لو - لو (بلور) ۶۶ مربع میله شرقاً او غرباً پروت دی چې په واورو پټ غرونه لري او د هره طلا پکې پیدا کیږي . د کننگهم په قول دغه ځای اوسنی یا لټی یا ورو کی تبت دی ، چې اوس په هم د دې ځای ورشمه دار د خلک پلو او بولي ، اوله شگو څخه په په هرولو طلا را باسي . دانوم زور دی او ټولیمي په بیلو ی بولي . چې دا باسین پر او رو غاړو ۱۵۰ میله اوږد او پورې له دوسیمه څخه تر قراقرم ۸۰ میله دی . چې گرد د چا اهر په ۳۶ مربع میله شي (د هند پخوانی جغرافیا ۷۱) محمد حیدر دوشات په تاریخ رشیدی کې (ص ۳۸۵) د بلور شرق ته کاشغر او یا رکند ، او شمال ته بدخشان او اوید پخ ته لغمان او جنوب ته کشمیر ښي ، چې اوسنی هونزه ، گلگت ، چترال ، نورستان او لوړ کوټي قول په کې راځي . او مار کوټو پلو چې د دې سیمې سره تړل شوی دی ، هم د بلورستان یادوني کوي (سفر نامه ۱۷۲)

(۱۱) غابنی : د غره تیردڅو که په قله ، چې خټک په غا شي تلفظ کوي . په قند هار

کې غابنی او په یوسفزو کې شاخی دی . تور غر چې د سوات شرقی جنوبی خوا ته پروت دی ، له غابنو څخه په لارې د هزاره ضلع خوا ته تیرېږي . چې پخوا د هند غر په شمالي خوا وه .

(۱۲) تر کا بل نه بی هوا دا وری نه ده

د کا بل هوا تر خه د ده خوړه ده

(۱۳) په هوا کې د کشمیر په آب ورنګه دی

حیف دا چې کشمیر اوت دی، دی ټنګ دی

(۱۴) طولاني دره تر دېر شو کړو-رو-وېر

عرض بی دوه کړو-وېر، یو یا تېرو تېر

(۱۵) له مشرقه بی دریاب در وېر مغرب ته

په کج راست بی وېر له کوه کا تب ته

(۱۶) په هر کلي په هر کور کې بی وای ځي

هم بی خوړي، هم بی هر لوري ته غلې ځي

(۱۷) نه پرې لار شته، نه بل کار، نه بی بل سوددی

خو یو کنج گوښه له خلکو، غله بود دی

(۱۸) کله کله پکې مسې ارزاني شي

چې په د و و تورو د شلو مهماني شي

(۱۹) هم سړي او په چينې اري هم واورې

نه په سوات باد سموم شته، نه گرد خا وړي

(۲۰) هر هر ځای د سوات د ملک، ملو کا نه دی

بی سرداره بی حاکمه، کوه خا نه دی

(۱۴) د سوات وادي خود سوات پر سين ودانه ده چې لنډی بی بولي، او دشمال ختيځې

خواخښه لويديځ ته بهيري. لنډی له اشو کالامه راوړي او په نسته کې د کا بل سين

سره يو ځای کيږي، چې دغه وادي ۶ ميله اوږده ده.

(۱۵) په کج راست: يعنې د سوات سين ډير بي او کښې خوا ته گرزي او راگرزي.

(۱۷) غله بود: د غلې د پيداېخت او بود بدلو ځای.

(۱۸) دود تورو: مراد توره مکه (مسي) ده، په قندهار کې توري کوچنيو مسي مکو ته

وايي.

(۱۹) سموم: سين په زور، تود يا سور اېتی باد.

- (٢١) ملوکانو عیش و عشرت دی بکې کړی
 په هغه هنر کې نه دی دا وگړی
 (٢٢) بکې لوی منارې شته، پتخانې شته
 نوی کؤ تونده، هوښی د ژمانې شته
 (٢٣) د میوو دی، د گلونو د بوستان دی
 دملوک لاهق په وخت د تابلستان دی
 (٢٤) دوشیزو نه دي دسوات تحفه تر واره
 گل و خسارې بې کافري، باز دادواره
 (٢٥) دسوات ملک چې بکې روغې هوښی دي
 په هر کور کې گلزارونه، سهیل دی
 (٢٦) دسوات ملک چې درست لاهق دی د باغونو
 یو سفز یو برابر کړ، له راغونو

- (٢١) وگړي: عوام، خلک. یعنې عام خلک بې عیش و عشرت نلري.
 (٢٢) دلته اشارت دی دسوات لرغونو آثارو ته چې ما په مقدمه کې
 لیکل دي.
 (٢٣) ا ر: دستان.
 (٢٤) ا ر: گل و خسارې کافر باز دادواره؟ مگر متن صحیح دی. ځکه چې
 دگل و خسارې صفت هم باید جمع مؤنث (کافري) وي. او په دې ډول د بیت وزن
 هم سمیږي. مراد هغه د کافر و ښکېلې ښځې دي. چې په خواخوږۍ
 له زاره کارستانه راوستې او په حسن مشهورې وي.
 (٢٥) سهیل: هندي کلامه ده، یوه نجلۍ چې دېلې نجلۍ دلو بو ملگري یا
 خواهرخوانده وي. دلته مراد هکېلې پیغلې دي.

- (٢٧) به دراور کي فواري دي ، ايشارونه
 بيه بهرونه ، بيه سوايونه ، بازارونه
 هسي سلك ، هسي هوا ، هسي جويونه
 نه لايونه ، نه باغونه ، نه بويونه :
 (٢٨) كال به كال دملك به هيسك كال ندي باختونه
 بي ليشكرو پخيل خان كال ندي تاختونه
 (٣٠) يوسفز به دوزچر كين لزي لايونه
 آلوده ، كنده ، بد بوي لكه سرا يونه

(٢٨) يعني : سره ددي چې بنده هوا ، به لضا او شيكلا او باشونه لري. خوحال دي
 به ندي . او ددي به حالي علت به بل بيت كې بيبي .
 (٢٩) هيسك : بچه اچول ، قرعه اندازي. د تاريخ سر صبح به اعلی سموو نكي ليكي
 يعني : به ملك هوجي اچوي . قرعه اندازي پري كوي او دغه شان به بايلي (س. ١٢٢)
 سگر د لته اشاره ده د يو سفزي او پشته و هغه وېش (د فتر) ته ، چې ښكې او كورونه
 به به پس له معينه مېته به كورنيو با ندي دسر يو پر سر به بچه (قرعه) بيا سره وېشل .
 دا اجتماعي نظام د نهم هجري قرن به اوسني نيمه ي كې شيخ ملي د هوشن و مشر
 له خيبره تر اټكه پخو ځلكو منلي و چې د تاريخي تحول په لحاظ د لرغونو انسانانو
 د كېلوسره شريك ژوندانه يوه نمونه ده. دا نظام د شيخ ملي به (د فتر) كې بيان شوی و .
 چې اوس به نسخه نشته او ورك كتاب دي (وگوريء مقدمه)

(۳۱) که په سوات کې په پېڅردی وړې ، ماشي

د منگورو ، ږورو، ويل په چاشي ؟

(۳۲) پکې د و ه لمله تېژن په ږورو شوم

هر هر خای دا نې دا نې په غوسو ووشوم

(۳۳) خوشې هو ښه یې سپي په هره خو نه

په انگن کې یې چرگان کرزي ملگو نه

(۳۴) دره ټټه خونه یې نه وای په کند وانو

په کند روزگار ټټر دي تر هند وانو

(۳۵) باهي زبه یې روزگار کا، چې مهالان دي

خواجهوزي یې نورڅه نه دي ، بقالان دي

(۳۱) چاپي نسخې : په نظیر دي ؟ مگر نظیر د لته سمه معنی نلري . په نظیر

دي د پښتو ژبې سره سمه وینا نده . په یو خطي نسخه کې داسې دي : که په سوات کې

په ابې خیروي وړې ... چې ددې ضبط صحیح ډول (په پېڅر) دی . په پېڅرد وند هار

په پښتو کې د هر شي ډېر پښت اوږد زمانې ته وایي . یعنې په سوات کې غو ما شي

او کیږي خورا ډیر یې دي خوشحال خان پخپل دیوان کې وایي :

په پېڅر به د هر چا کره پراته وو - که دادر مې ډولې غو نډې ارزان وای (د قندهار

چاپ . . . ۵) دا کلامه په چاپي او خطي دیوانو کې پخپل شوي ده ، خو په ځینو خطي نسخو کې

پخپل هم لیکلې ده . ددې همې دسری منگورو واړه او ږورو لږڅه غټ حشرات دي . چې

د چرکانو او څارو وېه پوست کې پیدا کيږي او وینه زېښي .

(۳۲) موره : هغه ټاپو چې د اښتو ووهلو څخه ډیر ښه شي .

(۳۳) انگن یا انگې : د کور غولن .

(۳۵) باهي زي : د يوسفزو هغه پښه چې د خوشحال خان خټک خپل و و . اما خواجه هم

د باهي زي وروړ او داکو لمسی و چې د يوسف کړوسی دی (خورشید جهان ۱۹۴۰)

- (۳۶) به هر کال به دوه تیرسو بازبول شي
کافر کیه به شکل ، شامل شي
(۳۷) که بل بیکار دسوات به ملک کې به مقدار دی
به هر لوري به تل ، دل دزر کو بیکار دی
(۳۸) مرغاو به به دسیند تر سرو پاشته
د نا املود تو پکو به غوغاشته
(۳۹) هم گاوز ، بزونه ، سرزې هم کوته به به
اما ور کې کې تو بهجا لوخه به وایي
(۴۰) چې دسوات سره تړلی دی ملک به دی
دوه مردار تر سرو به به تیر دی
(۴۱) دچترال سرحد دسوات سره ور به دی
غراوسم به آبادان جر به جر به دی
(۴۲) وچترال و ته به لارد کو هستان ځي
ترچتراله به پنځه ورځې کاروان ځي
(۴۳) درې څلور میاشته دالاروي به روا نه
به آفت لري له به ، له بارانه

- (۳۶) تیرسو: درې سوه. از: کافر که به به. ښاغلی کامل لیکي: چې پرد-
فروشي هم کیږي او به شکل صورت کې به لورلی او به رودلی شي (مرصع ۱۲۲۰)
نو کافر کې یا کافر که، د کافر و د کام بیکلې نجلۍ ده.
(۳۷) دل کېدل: نه مکوب کېدل.
(۳۸) دوه نسیخه: مرغاوې به دسیند.
(۳۹) سرزه: میش کوهي، د غره وحشي به به.
(۴۲) اوس هم کو هستانی سیمه دسوات سره لگېدلې ده. چې خلک به کو هستان ځي
بلې کېږي، اوچترال دسوات شمال مغرب ته دي.

- (۳۴) تلمه را تلمه د خلا ول په دالار کم شي
مگر کسا ر په بد ر و په د ملک سم شي
(۳۵) یوه لار د هندوکوه د تر کستان ته
بله لار د اچترال د بدخشان ته
(۳۶) بله لار چې د یقن خي تر کا شفره
بله لار که پرمو و نک خي لره بره
(۳۷) داغولاري په سرحد د هندوستان دي
نوري لاري په سرحد د خراسان دي
(۳۸) يوسفز په په شماوه تر حساب تېر دي
اماواړه کا و خر و نه دي که د یر دي

(۳۴) ملک : په لوسې زور او دوه زور کي ، د کلي مشر ، چې جمع يې ملکان ده .
(۳۵) د هندوکش له دروېڅخه د ترکستان (د آموڅنډو) او بدخشان خوا و او ته
لاري اوس هم شته .

(۳۶) د ځينو نسخو کې یقن هم راغلی دی . خو یقن په شمال مشرقي سوات
د کوهستان په سيمه کې د اباسين په سيمه غاړه يو کلی دی (کامل - ص ۱۲۰)
دو ننگه خود هندوستان په کوچ بهار کې يوه غرنۍ سيمه ولد سوات ته په زرو ميله
لږې ده . چې دلته په خوشحال خان همد مورنگ نه ځي (کامل - ۱۲۰) د سوات لويه څي
خواته دارنگ برنگ سيمه شته (رواست سوات) ښايي چې مورنگ د دغو کلاما تو
يو مجرف شکل وي ، او کاتبانو به اړولې وي . دغه خای خوشحال خان اړه ننگ
په ننگ بلل دی (وکوویء کلیات . ۹۹ د قندهار چاپ)

(۳۷) خراسان : پخوا چې به کوچي پښتانه قبایل چې لاتراوید هم میشته شوي نه دي
تر خیبر پامپین غره ها د کسې غره څخه غربي خواته راتیر شول . دغه منځه چې
اوسنی افغانستان دی ، دوی خراسان باله . پونده به د دوی خراسان ته را تلل چې
د ابوتر شاه و او تر هراته او بادشپه د دوی ورشو خراسان و .

(۴۹) د بغل امك مې و خړې شېر پېرې

ما د زر و پكې روښې كړې پېرې

(۵۰) رعيت مې يوسف په ، د ربېت خټك و و

په عزت او په حرمت كې مې څه شك و

(۵۱) د بغل د پاره ، ما تورې و هلي

پېتنو به را ته كېږي، د پېرې ښكېلې

(۵۲) كه وړ كز په كېد ، ښكېش او كېد يوسف دي

د يو همه د ما د تبخ په تاسف دي

(۵۳) پېتنو نه مې په زر گوټو دي و ژلي

په سرو ټوټو پې خړه غوايه و و لږلي

(۵۴) لا تراوسه د سرو ټوټو پې انبار دی

په اټك په پوښو ر كې پې منا ر دی

(۵۵) په دوران د اورنگزيب پادشاه په بند شوم

پې تقصيره ، پې گناه د رد بند شوم

(۵۶) د ري خاور كاله په بند د اورنگزيب شوم

خداى چې خلاص كړم ، انتقام ته ناشكيب شوم

(۵۷) د لومړۍ مسرې پېرې ، نسل از پېنت نه اېي ، چې په يوه ټول كې دي

پېتنه تير پېرې . د خوشحال غور نيكه ملك ا كورې دا كېږي معاصرو . چې له ۹۰۰ هـ

د خوشحال خان تر زمانې پورې ۱۱۰۰ م ټول دوه ټوټه او شمېر پېتنه شي . د دواړو

مسرې پېرې او نېلي شوې چو كې ده .

(۵۲) د ركزي او ښكېش تيراه او كور به كې او يوسف په مردان او موات

كې د پېتنو لو پې كور مې دي . بله نسخه : كه و ركزي دي كه ښكېش دي ،
كه يوسف دي . د يوسف وى .

(۵۳) انيل : بار كېدل . انيل : بار شوي

(۵۴) ار : منقار . مراد هغه منقار وه ، چې له ككړيو څخه د اسمان او بڼه پې جوړ واه

(۵۶) ار ، او پور د بله نسخه : انتقام ناشكيب شوم . يعنې پې صبره شوم .

- (۵۷) د مغاویست روزگار را با ندي اور و
 به صحبت يې د بارنگ نکد تو رسکو رو
 (۵۸) را به غاره د بغل منصب به زور و
 ته به وايي چې منصب نه وه سور اور و
 (۵۹) ناگهان نه به د املاک اسناد بنيا د شو
 د مام د تلافي کار به يا د شو
 (۶۰) د اسناد که يو بشري و، ما اور کې
 اور يې پوري د اورنگ بادشاه به کور کې
 (۶۱) در به خان مې دخپل کوتي خلی دی
 ا بهل خان مې د پکړي شملگي دی

(۶۱) سر: خيچي . ار: خيچي = خيچه آو ته ، دلاس کوچنی کو ته . ځای د درارو
 حرفونو به زور ، کوتي ته رايي ، چې به کا بل کې يې چله بولي . شملگي د
 شملې تصغير دی .
 دريا خان د انړيدو خان و، چې د ۱۰۸۵ ه لوی اختر د مياشتې په منځ کې يې
 پر کوهاټ حمله وکړه او دخوشحال خان ملگري و . اما اهل خان مومند ارددي
 قوم بشر او خوشحال خان ملگري ، چې به (۱۸۰۳ ه) يې دخيبر به جنگو کې د
 مغاودو بدار محمد امين خان څارښت زړه لیکرور تباد کېل . خو خوشحال خان
 يو دخپلې خپل کوتي خلی ، او ه بل د پکړي زړه شمله کی بولي .
 د اندېانه داخپره به د اکدشي ، چې دا د زار ، نو و نه پښتو دي : اي + مل : لومړی
 ما بڼه دهو = خه = ښه يولهيچري تخريف دی . نو دومل = ښه = اهل د ښه مله
 (نیکو همراه) معنا لري .

اما در واچې د پښتنو د وېرو تاريخي رجال نوم دی. له اوسې درياڅخه ندى راغلى. بلکې پخپله کلامه د پښتو رېښې څخه راوتلې ده، ترېوې عامې قاعدې لاندې:

په پښتو کې هره اصلي رېښه وي، چې له هغې څخه د (بدل) په نېټولو د فعل اسم جوړ شي. که په هغې رېښې پورې يودوصف او تملک (يا) وښکارو، د پر تو- صفي نومونه له هغو اصلي رېښو څخه جوړېږي. چې د پښتنو په اعلامو کې له بدل کېږي، او په لومړي نظره يې وصفي رېښه نه ښکاري لکه:

بس (رېښه) + بدل = بس بدل (بس شدن) بس + يا = بسيا (سند)

موس (ور) + بدل = موس بدل (تبسم کردن) موس + يا = موسيا (خندان)

غور (ور) + بدل = غور بدل (لغز کردن) غور + يا = غوريا (ملتغز)

لک (ور) + بدل = لک بدل (شاکل شدن) لک + يا = لکيا (شاکل)

اور (ور) + بدل = اور بدل (باریدن) اور + يا = اوريا (بارنده و فاض)

خو (ور) + بدل = خو بدل (شيرین شدن) خو + يا = خوريا = خوړيا

(شيرين)

بر (ور) + بدل = بر بدل (پيروز شدن) بر + يا = بريا (پيروز)

ددغې قاعدې سره سم له در + بدل (قيام ، مقاومت) څخه در + يا = دد يا جوړ شو چې

يووصف دی. يعنې درېدلې او هغه څوک چې مقاومت لري، ارد قيام او در بدلې

همت لري. د انوم لکه د پښتو خوښ و، چې دوى تل مقاومت او زشم او ټينګه

در بدل خوښول. نود (دريا) معنا په اصله پښتو کې (مقاوم ، ايستنا ، مدافع ، مبارز

مستقيم) ده. نه (بهاند ، جاري ، دريا) .

- (۶۲) چې تنبيې سې دخټك دورا ندي تللې
د مغل را سره ملې وې سورې ، پلې
(۶۳) دخپل وچولي په كار د ما باور دی
خه وماوته خايش خه يې خيېردی !
(۶۴) دا اسمان چرخ فلک ودا به شوله
اورنگزيب پادشاه وهراند کړه پخپله
(۶۵) يکباره يې په لاس ونيوې ناسندې
خود په خود يې په خان کړلې د اشنې
(۶۶) داهمه واره د ما ظاهر ، باطن دي
پشتا نه چې واره خوښ له خانه نن دي
(۶۷) که مغل سره د ما د زړه اخلاص وی
خداي خبردی ، که پشته ونه مانه خلاص وی

- (۶۲) تنبيې : په اول پېښ د يوه قوم هود د اهل خلك . خوشحال خان واهي : ميل
رحمت دمه مندو په تنبيه شه (کليات . ۹۸ قندهار)
(۶۳) او : چه وما ته خه خايش خه يې خبردی ؟ سر : خه وماوته خايش
خه يې خبر دی ؟
دواړه متونونه سم نه ښکاري . خايش = خاېخ دمو مندو په سيمه کې د کيند او
لوېڅ تددخيبره و مشهور کو تل دی چې د ۱۰۸۶ هـ لومړۍ خور په مياشت
کې ابدل خان او دريا خان د لته د مغلودهر فوجونه تباه کړي وو . لکه نو
زه دخوهرخاي خيبر صحيح گنم ، اودا دواړې کلمې تصحيح کوم .
(۶۴) سر : چرخ فلک . ار : چرخ فلک . دا يو امتزا جي قر کيب دی
تراوسه يې ، هم چرخ فلک ټولي ، واوډاري .
(۶۵) شنه يې : اول حرف زور لري يعنې کيسې او کاني او شهره ادي واقعې .

- (۶۸) نن دواړو پښتنو په ننګ ولاړ يم
داچې هسې په هر در، هر درنګ ولاړ يم
(۶۹) چې پښتون شوم په داهسې سپینه ویره
نور مې خدای مکر د مغل، واهم په خیره
(۷۰) که مغل و ساق، مل وایې خبرې
همکې واره په مایې خازرې، سړې
(۷۱) دا پوهیږم چې مغل لره که وروشم
تراوله به زه لا، په چار به ترشم
(۷۲) د خامخ به پوځو ورځې به زمانه شېم
پسې شابه حرا بخور، گیلې بکا انځ شېم
(۷۳) په تعظیم چې ورته ودرم مخ وړاندي
امراگان به د مغلو خوښي کاندې
(۷۴) په ور تله به بیا خدمت راڅخه ژواړي
پښتانه چې سره وژنو، دیوېرې ویاري

- (۶۸) دلورې مسرې ولارد واوېد زور (ایستاده) او دوهم دواوېد سکون
لدولال څخه معنی تللی يم .
(۶۹) ار : وایم په خیره په خورویل : پد لور وړغ ویل ، په خبره یعنې خیره
شوې خبره او بې پردې خبره (وگورۍ عدد ۱۰ بیت پامشور)
(۷۰) ار، در : خاورې خړې؟ سره : په پښتو امپارته وایې ، جمع یې پد اړمنې
لیک دود سړې راځي پد . ۳ بیت کې هم خاورې سړې دي.
(۷۱) ار : تراول به لا په چاره کې به ترشم.
(۷۲) گیلې : دکاف اودال پد کسره ، احمق او ناپوه او نې حیا.
(۷۳) امراگان : امیران اولور ماموران . پوه نسخه : په تسلیم چې ورته ودریږم .
(۷۴) دیو : دوی .

- (۷۵) پښتانه به راته هم کازي ټکنه غلې
چې بې لافي په ناحی دنگک وهلې
(۷۶) چې په زړه کړم دا یو خوځېږي بادي
نوي وړاندې پښتني شي، راته بادي
(۷۷) ومغل ته به خبرې په وروږ کړم
سړې پر یوزه که به سرو ته بیا کوز کړم
(۷۸) نه په خپل، نه په پردي يم، خو په ننگک يم
په داننگک کې خويده، پلار مړه په جنگک يم
(۷۹) که د ننگک پښتانه شته، ساعت هم دادی
په دا ننگک کې سرو مال و ملک فدادی
(۸۰) داهم شکر چې مې و تړله توره
دما توره په جهان کې شود مشهوره
(۸۱) ورځ په ورځ فتح و نصرت، تازه تازه شي
کال په کال، د پښو غلو جتا زه شني
(۸۲) تر کابل تر اټکک، په سم په غرونو
انبارې دي د پښو د سر و نو
(۸۳) اړنگزیب پادشاه پخپله رایت راوړ
که یې زرو، که یې زور و، دی پرې چا وړ؟

- (۷۶) اړ: راته بادي.
(۷۷) وروږ: د پښو راوتلې برخه د پښې مړه. په وروږ خبرې کول: تکړه.
(۸۳) اړ: نگزیب د هندوستان د لښکرو مړه په ۲۲ دوهمې خور ۱۰۸۵ د پښتو
سقا بلې ته حسین ابدال ته راغی، چې له پېښور (۷۷) میله شرقی خوا ته دی. اړ:
پخپله رایت راوړې - ندې زړه که یې زور ډوډي پرچا وړي؟ مړ: دی پرې چا وړه؟
په دواړه دواړو سره د ایت بهیم اود توجه ډوډی. نچا وړل په پښتو نثارول = خونې -
کول دي. ښایي داسې به وي: که یې زور و، پرې نچا وړ. یعنې زړ او زړ یې دواړه
پر نثار کړل او کار یې ختم واخست (؟)

(۸۳) په غرزي له هندوستانه را ولاړ هو

حېطه خاوري په سر، په بيار تډلار شو
(۸۵) پنځه، شپږ کالو نه تېر د دې فتور دي

پښتانه په زړه خوشحال، مغل رنځور دي
(۸۶) عاقبت يې و هېچا نه سرکند نه دی

کوره شه شي؟ کار خداي دی، دسندنه دی
(۸۷) که حیات په دا دنيايم، بخت مدد کا

يوسفزيه د نفاق خوړو نه رد کا
(۸۸) اوه مياشتې يم په سوات کې گرزېدلی

همه وارو دی عظام سوکند خوړلی
(۸۹) ملکان به يې وځپل سوکند ته کوري

په لښکر نه جملگي سره وېشوري
(۹۰) ومغل واته به نن کړم ، اټک ټوله

ملک به خلاص کړم دمغل له غاښه غوله

(۸۳) غرزي د (خ) په پېښ، هغه آواز چې د غرور او خوښۍ په وخت کې لاسته راوړي،
راوړي، داسې د غورځنگ حالت. اورنگزيب يو کال اوڅلور مياشتې په حېن ابدال
کې د پښتنو د ساتولو لپاره هروقت وځړچې د شوال په ۱۵ مه ۱۰۸۶ هـ په ناکامۍ
په رته د هلي ته ولاړ.

(۸۶) منډ: دسپن په زور او دنون په بېکون، سنجش او تعقل. خوشحال واهي:

که پدر دی که پسر دی سره یل لري منډونه (کلیات ۲۵۲ ټنډه ۱۱)

(۸۸) او: همه واره دی.

(۹۰) ټوله: سرچند. ددوو ټټو ترمنځ د وېش نېټه. غالي و غول: شور او غوغا.

- (۹۱) د اټك، د پېښور، د كابل كوټ ځي
لوی هلك كوژونه واره په د ا چوټ ځي
- (۹۲) په د ا كار، كه هوسفر په بې و فاشي
الوداع ده ، چې د مامور ته شا شي
- (۹۳) نورمې ځای په خوتره ، په 'لوحاني دي
كه خوكوي ، كه نه دا كام د كرلاني دي
- (۹۴) خوژوندي يم ، وابه نه وړم ، له دې هوډه
مردكي ه په واور وار ، ورشي تر كوډه
- (۹۵) كه پيوند د اهل خان د دريا خان شته
د خورشيد خلك سيلوي تر داسيان شته

- (۹۱) چوټ : چورت او تر دد - ناوان - حمله او اعتراض - كزار كول . په دې
بيت كې دهلك (- طفل) كلمه ديوه بې مانا بڼه (كوټ) اچاره صفت ، يو
نادر استعمال دی .
- (۹۲) خوتره - د كوهاټ جنوبي خوا ته د خټكو د لرغونې سيمې جنوبي برخه
ده . اولو حاني - لوانې - لوڼ هم ډير كښته ، د مروت او كنده پور تر منځ دېږي
جنوبي څنگ ته هراته دي .
- لوحاني يا نو حاني د لوانې هالون ، هندي شوی شكل دی . چې په 'يك' بې
داخل شوی دی .
- كرلاني : د پښتو د پختيا د ځينو قبيلو هلا ردي . چې بيله غلج او پټونو اكثر
قبایل كړلاني بلل كيږي . او خټك هم له دغو كړلانو څخه دي .
- (۹۴) هوډ : راسخ عزم او ثبات . كردن كشي . هوډه كول : په كلكه اراده د
يوه كار هڅه كول . كوډ : هغه كوچنی غار چې مردكي پكې اچول كيږي او د مردكو
په بازی كې ماته كول اصطلاح شته .
- (۹۵) سيلوي : سيله كول ، طرفداري ، حمايت

(۹۶) ورځ په ورځ به کار بهتر د پښتانه وي

د نن کار به د سغلو، سبا نه وي

(۹۷) که نور واره پښتانه د سغل آښ خوري

چې د سوږه ورته شاه ده، واره شاش کا

(۹۸) خدای دې نه کا، که له سوږه یو کنډوشي

بیا به هله به چا جوړ د سغل رو شي

دا د خان کلان قصیده ده ۱۰۵۰ په احوال د جنگ و جدل چې له سغل له
مخا لفته و

.....

(۹۹) په دا کار کې چې چا ووايي توري

په سهندو بازي مه شه سيني پوري

(۹۸) اړه د سغل وشي. الهه نسجه د سغل د شي. کنډو ږخنه، کونل.

کنډو کېدل: ږخنه پکې جوړېدل. د دیو ترمنځ درز پیا کېدل.

د اعنوان په ټولونو نسجه کې شته. مگر وروسته خو کومه قصیده نه لیکلې شوې
او هغه بشپړې دی چې دام لري. زما په خیال دلته به افضل خان د خوشحال خان
د هغې او دې قصیدې لپاره ځای پرېښی و، چې خوشحال خان په ۱۰۸۶ هـ کال د درېمې-
خوړ په لومړۍ ورځ د خيبر اړامل او درېا خان د مشهورو جنگو نوښت وپار وېلې. ه
او په دې بیت پیل کېږي:

بیا له کومه راپېدا شودا بهار
چې په هر لوري یې ملک کې یو گلزار
بیا یې چې دغه قصیده به د نقول منها نسجه کې نه و د کښلې شوې، نو کا ټپا نو
خو عنوان واخست او معنون یې پرېښو.

دغه قصیده، خوشحال د کلیات د قندها چاپ په ۱۰۹۱ هـ خ او دارخان خوشحال

په ۱۷۰۰ مخ کې راغلې ده. ښاغلي لوستونکي دې هلمه ولواي.

- (۱۰۰) په شنواري، افریدی راندي رحمت شه
په صافیو په غلجیو برکت شه
- (۱۰۱) چې مغل د جگند لې تا نه نیو لد
نو غلجی ښه په پوند توره و هله
- (۱۰۲) د خټکو نه یو لک خټک د اخل دي
نور خټک واره تراوسه لا باطل دي
- (۱۰۳) په وړکزیه په ښکښ باندي نفرین دی
له د ووا ر وواسو نومې زړه شین دی
- (۱۰۴) یو ستر په که و هلي نه ده توره
په داهو شرکت لري، ښه یې دیره
- (۱۰۵) که فرصت وي تر اولد تر آخره
د دي کار به درته نظم کېم خبره
- (۱۰۶) بیل په بیل کتاب، خوجز د سره ساز کېم
حال به شرح ترانجامه تر آغاز کېم
- (۱۰۷) چې په دالتور کې شوي دي جنگو نه
تر کا بله خرا بې په فرسنگو نه

(۱۰۱) ار : غلجی په پوند توره و هله . بله نسخه : غلجی ښه په په پوند
توره و هله . چې (ی) ټکي نلري . پوند وړ کول : اراده کول دي . ښه یې چې
داسې به داسې وي : نو غلجی په پوند توره و هله ؟ جگند لې دغه جگند لک
دی د کابل شرقي خواته د غلجو سیمه .

- (۱۰۳) وړکزي او ښکښ په کوهات او کور مه کې اوسي .
- (۱۰۴) ها ، هو : د واره د ایجاب توري دي . یا جمعاً به یې معنی هیاهووي
- (۱۰۶) ار ، سر : بیل په بیل ؟ د متن سمونه حدسي ده ، یعنې جلا به یو . بیل
کتاب خوجزه و رته جوړ کېم .

- (۱۰۸) اوس له حال دسوات دملک درته بیان کړم
د دې خاتو کاروبار به در عیان کړم
- (۱۰۹) چې د ننگ په کار کې شي پیدا دا چارې
د نا کس د کس ، هم اړې نا هموارې
- (۱۱۰) پښتانه واره نادان د جهل کان دي
که یې واروې دوسفزیه به بل شان دي
- (۱۱۱) ما دسوات د عالم په ننداره وکړه
د هر هر فریق مې پته ، ښکاره وکړه
- (۱۱۲) خو به خو له کلمه لولي مسلمان دي
په وعده به عهد ، قول یې ایمان دي
- (۱۱۳) دلیر سود ، دلیر بهیود ، دلیر مقصود دي
پداندک له تاخو شنود ، هم نا خوشنود دي
- (۱۱۴) دخپل سود د پاره کړمه یاري کا ندي
چې یې سود نه وي ، بې شرمه یاري کا ندي
- (۱۱۵) خپل دار کلمه به شرم ، به کرم دي
همکې عبدا لزوجه ، عبدا لدرهم دي
- (۱۱۶) هم یې کبر ، هم یې حکم ، هم یې نازوړي
په هر څه کې دعورتو ، ساز ناساز وړي
- (۱۱۷) پامې شیخ ، ملا په مکره الفسون خوري
پامې مال پخپل پردي ، سگر خاتون خوري

- (۱۰۹) په دوهم مصراع کې لف ونشر غیر مرتب دی یعنې دنا کس له خوا
ناهمواري او ناوړې اود کس له خوا همواري اوسمې چارې .
- (۱۱۴) اړه دپاره کرم یاري کا ند - چې یې سود نه وي بې شرم یاري کا ند؟
- (۱۱۵) عبدا لزوجه . دما یې ، ربی . عبدا لدرهم : دیسو مری .
- (۱۱۷) یعنې مایه یې مال پخپل او پردي خوري .

- (۱۱۸) سواپی ، پدی داور ، چي او نه بلوري
 په داخو توکد کې غرق دي مخ توري
 (۱۱۹) په کم اصل ، په بد اصل نظر نه کا
 دټنگو په لالچ ، خور اولور واده کا
 (۱۲۰) اشنايي در سره کا ، دزړه دپاسه
 خپل ساتي ، طمع په کاندې ستاله لاسه
 (۱۲۱) زر روپی به دي نصان کا په روپی
 آواره کا ، درسته خوا ، د خوا په پی
 (۱۲۲) په تمیز کې سراسر واره مېهوت دي
 چې ډلی ور ته کو هر ، شبهه با قوت دي
 (۱۲۳) که په کور کې خزانې لري دزو
 بیاخواره خوري ، په شرمو په ډبرو
 (۱۲۴) دادب په کار کې هسې ناهم واردي
 کڅرمشر ، تور وسین ، په یوه شمار دي

- (۱۱۸) سوا: دسین په فتحه - سوا : سودا ورباچې ناروا کاودی . یعنی علاوه
 تر سودا ونورو ناورو ، دوی لونې هم خرغوي ، او پدی اوو لورونه یراخلي .
 (۱۱۹) یعنی دټنگو او پیسو اودوات په حرص خپله خورا ولور خرغوي .
 (۱۲۰) دزړه دپاسه : دزړه دکومې ضلحالت دی .
 (۱۲۱) یوه نسخه : زر روپی به دي تاوان په پوروی کا - آواره تمامه خوا ، دشوا
 په پی کا .
 (۱۲۲) ار : چې ډلی ور ته کو هر شه ها با قوت دي ؟ صحیح ډول پی هغه دمتن
 دادی . شبهه دشین اودې په زور ، دمرهودا نو ته وایي - دانه های آبگینه (غماث)
 (۱۲۳) هرهم : یو بوټی دی ، چې ژر پر گل کوي ، له دانو څخه یې تور تیل
 باسي او پانې یې پخوي .
 ډبره هم یوه غرنۍ ونه ده . چې خواران غذايي سوا دځني اخلي .

- (۱۲۵) درست عالم بی د گوارو په شماره دي
ترتا چکولا په زیست کې آوره دي
- (۱۲۶) کور په کور ، گړندی گړندی او بدنی
په وده له خانه خوش ، بی پرکته
- (۱۲۷) نصیحت به درته وایم له مازده کړه :
چې په نه بی باور کړه ، په هوښی م کړه
- (۱۲۸) مخامخ بی نور څه نشته بی اقراره
پسې شایې نور څه نشته بی انکاره
- (۱۲۹) که باور بی یا به هو ، یا به کړم کړي :
د سله سړي ، په خان باندې ستم کړي
- (۱۳۰) په درست کال بی گوټی نه خړی له کاره
يو تیماردی دا و بو په شا لیزاره
- (۱۳۱) یادسوات خاوري کنده په کار د کشت دي
یاله خا په یو ستریه به سرشت دي
- (۱۳۲) ویش قسمت چې د وفا د سر و و و
يو ستریه په داکار کې بی قسمت وو
- (۱۳۳) پول، پیسه پکې دواړو ، دهن مذ هب ده
اندیشه بی خودسیم او د ذ هب ده

(۱۲۵) ار : د گوار په شماره . گوار : د حیوانا نو کله .

(۱۳۰) یو تیمار : سپین اغ چې یو ډول کوچنی ډینک دی او د شولود کشته نو

په او پر کې کونې .

(۱۳۲) ار : به قسمت و و .

(۱۳۳) سیم او ذ هب : سپین او سره زر .

- (۱۳۴) که یوه پیسه په څه انواع دوه کیږي
هم هغه کا، هېڅ په بله نه پوهیږي
- (۱۳۵) د دنیا په کار وېار کې هېڅ غرق دي
نر او ښځې، لوی، هملک یې تا بفرق دي
- (۱۳۶) یو عالم دی، پرې میاشي، یا بیکاه شي
که پدخوب یې له بنده گي لاس کوتاه شي
- (۱۳۷) پکې نه چې یو سفري په د ا طریق دي
چې په سوات کې موندل شي، کوم فریق دي؟
- (۱۳۸) و میلمه و ته ست، پرې را شه نشته
نه د ژبي چار، نه شناخت، مهردزړه شته

(۱۳۹) ار: چې یوه پیسه .

- (۱۴۰) ار: نه دیوښځې؟ مړه نکه منن، اوصحیح هم دادی. یعنی نر او
ښځې، وړ او لوی یې تا بفرق (ترسره پورې) پکې غرق دي .
- (۱۴۱) په دې بیت کې له بدگي باوړه اول زو او دوهم او درېم سکون
وویل شي = ښه؟ یا بد دی وی یعنی داسې یو عالم دی، چې تش په خوب کې یې
لاس له بدی یا بنده، کوتاه کیږي. مېا او بیگا یې داسې په بدو یا
بنده شو نو کې تیر یږي .

(۱۴۲) پرې را شه: د هر کلي او سترې مشي څخه دی. خوشحال وایي:

پرې را پشه تورو، نه لغزوه!

- (۱۳۹) اصيلان پکې بنده غوندي خرخيري
هيڅ څوک نه وي، چې په داد يې و رسيري
(۱۴۰) که مظلوم چري ملک و ته داد خواه شي
چې يوه روڼې پلور کا، روڼ سپاه شي
(۱۴۱) که په خوله کلمه لولي، مسلمان دي
پدعمل کي يوسفزي، لکه د دان دي
(۱۴۲) تولا که تبرا، که دهن ننگه وي
په دا دواړه کي د هر يوه زړه سنگ وي
(۱۴۳) که هندو کلمه ولولي، مرتد شي
څوک به نه واپي، چې داهه دهن کي پد شي
(۱۴۴) هسې خلاص دي له ادبه، له تميزه
لکه داه عربي، هندي کنيزه
(۱۴۵) په هر کار کي ناهموار، ناهميد، دي
نادېده دي، نادېده دي، نادېده دي
(۱۴۶) پکې نشته ميوه دارې، باغي واپي
همکي دغره پلوسې دي يا، غنې
(۱۴۷) پدوعدده په عهد، قول يې ونا دي
يې ادبه، يې تميزه، ناصفا دي

- (۱۴۰) يعنې دکلي ملک په يوه روڼې رشوت، مظلوم گرموي او ظالم برميوي.
(۱۴۱) دد څاروي، چارها، چې جمع يې د دان ده.
(۱۴۲) يعنې په ذهني دوستي ها کړه کي.
(۱۴۳) يعنې که هندو يوه پلا مسلمان شي، خو بيا بيرته له اسلامه وگرزي او مرتد شي.
(۱۴۴) داه: خدایهنگا ره مړين. يوه نسخه: لکه خلاصه چې له عقلمه وي کنيزه.
(۱۴۵) نادېده: هغه څوک چې سترگې يې وړې وي يا نوي نعمت ته رسېدلی وي.
(۱۴۶) پلوسه: يوه اغزنه ونه ده چې ميوه نلري. غنې: وچ اغزن لري.

(۱۳۸) در ، شېه ، کانی ، باقوت ورتە پوشان دي

سيب ، شلغم ، انار بهي ورتە پکسان دي

(۱۳۹) نه ار د انو ژوندې موخې شهنگي کا

سوينې پيرې سره ټول شي ، مړ د کي ا

(۱۴۰) نه يې قول ، نه يې عهد ، نه يې ټول شته

خود د يور يش و نش ، د بڼو پسرول شته ،

(۱۴۱) نه پرې حکم ، نه و چاڅه و ر کو ښه

واره خان لره کتي ، په خان يې خو ر ښه

(۱۴۲) آشنا يې يې خواب و خيال غو ږي ليد ه شي

يا په مثل لکه ، يا د چې و ز يده شي

(۱۳۸) ار : در . شېه کانی باقوت ورتە پوشان دي ؟ شېه به دو و ټولو لکه

په ۱۲۲ بيت کې چې هم راغله . د پړودانو ته وايي چې په (سر) کې د غسې چاپ شوي

ده . اما که شېه وي ، نو به د شېه پوښکل وي چې صدف ته وايي و په مني سپېدی .

(۱۳۹) يوه نسخه : شينکي ؟ مگر شهنگ په اول زور او دو هم سکو ل يو ډول

قديم ټوپک و (ژنبورک) . چې په فوجي تشکيلاتو کې به شهنگ خانې يو داروغه او

مشرف سر درلود . موخې هدا او دويشتلو نښې ته وايي .

يعنې د پړو شوندي په شهنگ نښې نشي و ښتای .

(۱۴۰) په لومړۍ سري کې ټول قول او وعدي نه وايي د بلل او ټول نه

ريښې څخه . د دوهيمې سري د بڼو پسرول په ار - مردوارو چاپ شو و نسخو کې

(ټول) دی ، چې دلته هم معنا نښندي ، نو ځکه ما دغه کلمه په پسرول (زهو ر)

تصحيح کړه . يعنې د زور ډيره او شمله او د بڼو زور و نه شته .

(۱۴۱) ار : پر حکم وړنه چاڅه .

- (۱۵۳) مېټلا په خوځو ر نکه پليدي دي
 سر پدي دي غنيدي دي، ند پدي دي
 (۱۵۴) چې نيکان : پا کان پي د'وي، داپي حالوي
 له بدانو پي وايي، کوم مقال وي ؟
 (۱۵۵) دپا با دمال يوازي ميراث خوړ دي
 نه په ترور دي، نه په موړ دي، نه په خوړ دي
 (۱۵۶) چې دورور پي جنازه په گوړ کي کيښوري
 کم رضا، که بي رضا، پد وړت، او پريزي
 (۱۵۷) له قاتله خان غلط کا، په قصاص کي
 د مقتول په خاي بل وورتي په خاص کي
 (۱۵۸) هر ملا په دا صحبت رو سره مل وي
 په اثنا د يوسفزي وي، که غل وي
 (۱۵۹) دا لاسه دي، لښي نو ر قبا حتو ند
 کور په کور سره اخستد پد شد تو نه

(۱۵۳) ار : مزېدي دي، غنيدي دي، ندېدي دي . بله نسخه : مېټلا پد څير نکه
 پليدي دي - مزېدي دي، غنيدي دي، ندېدي دي . زما په خيال دوي سره عربي
 کلامي دي : مزېد دميم په زور شريرو او مستحق ز دي . غني دعين په زور له لاري
 اوښتي او ندېدون په زور سيالي کوونکي دي (المنجد)

(۱۵۴) ار : له بدانو نه پي .
 (۱۵۵) داد پښتنو دهغه بدخوي څرته ده . چې پدو ته پد ميراث حق نه ور کړي .
 (۱۵۶) ار . سر : په کور؟ داته اشاره د د پښتنو هغه بد رسم ته ، چې ورور
 پي مړ او په کور شي ، پخه پي بل ورور په زور کوي .
 (۱۵۷) يعني وژونکي او وژل شوي ، کور ته ورکوي . او پر خاي پي بل څوک
 نيول کيږي .

- (۱۶۰) هو مړه ملک ، هو مړه اولس ، برکت دیش
که یې مال ، که یې دولت ، سخاوت دیش
- (۱۶۱) که پالیز دختکیو خو ک و د ان کا
پخپد و ته یې هرې نږدې ، اوم یې وړان کا
- (۱۶۲) کوم ملک یې هو مړه زړه ، هو مړه خواره کا؟
چې خاور ور یې ، خاور سړي ما ره کا
- (۱۶۳) که سړي یې پد صو رت لکه آدم دی
په وړز کار ، په خوی ، خصالت ، له دپوه سم دی
- (۱۶۴) په غلط غلط خو یو نو مبتلا دي
په بدخوی ، په بد خصالت ، د خان بلادي
- (۱۶۵) نه سزا د د کا و ا نو پکې کوي
نه ، په خپل عقل ، په به سړي یو هیروي
- (۱۶۶) چې څوک ووايې : د'په دي ، دغه به دي
چې څوک ووايې : د'په دي ، کله به دي
- (۱۶۷) که په مکر څوک خپل خان پکې طیب کا
څوک به نه وي ، چې ینکاره دده تکذیب کا
- (۱۶۸) که په مکر څوک ملاشي ، یا درو هس شي
څوک به نه وي ، چې خبردد . په کوش شي

(۱۶۱). ار: که پالیز دختکیو څوک ؟ مر: لکه متن . چې مرا : د خکو.

(خربوزي) پالیز دی .

(۱۶۲) ار: کوم ملک ؟ مر: لکه متن .

(۱۶۳) ار: له دپوه سم ؟

(۱۶۹) هر مغل چې په سوات راشي شهزاده شي

هر سړی یې و منصب ته آماده شي

(۱۷۰) که دکلي داواس د تومن بزوک دی

و سیمه و ته یې کتر ، دگر چرک دی

(۱۶۹) ار : لومړی مسری دوهمه ، در دوهمه لومړی ده . مگر په تاریخ

مرصع (ص ۲۹۱) کې افضل خان هغه واقعہ بیانوي . چې شهزاد ، شجاع

دشاه جهان زوی دنگال په لور ورکشر . او په یوسفزو کې یو د بل سړي

دعوه وکړه . چې زه شهزاده شجاع یم . په دې بیت کې خوشحال خان د ښې

پېښې ته اشار د کوي ، او افضل خان یې په اور ډول په نارینه

مرصع کې را نقلوي .

(۱۷۰) تومن : لومړی حرف پېښ لري . په ترکی لسو زرو ته وايي .

امیر تومان داسو ورو مشرو (تاریخ مغل ۲۲۷) هغه سیمه چې سل کلي ولري

(پرهان قاطع ۵۳) دوهمه مسری په ارمنان کې داسې ده : و سیمه و ته یې

کتر مکر وچرک ؟ ښاغلی کابل د تاریخ مرصع په حاشیه کې لیکي چې «د کلمې

معنا و ضجه نده ، ممکنه د دهندي ، اردو «تقلا» سره تعلق ولري . او مکر

د کتر ابع مهمل وي . معنی یې پریکول ، قطع کول دي . زموږ سیمې ته په

پښتو کې هم وړو کي وړو کي پریکول ته کو تره کول وايي . نو کوندي

د خوشحال سراد د لوي چې سیمه راشي ، نو د پریکاره کولو د پاره د چرک

دهلو کو د پری تو ټی سا زې کړي» دا توجیه هم په زړه پورې ده ځکه چې

د کتر مهمل متر دی نه مکر . کتره په پښتو د غوښو تو ته ده . ښايي چې

کتر د دښې کلمې یو لهجوي شکل وي . او د مکر پر خای مکر د پښتو او دري

د استثنا توری وی . یا بگردگان په پښتوي ، چې بگېل او تښتیدلي ته وایي

او د چرک صفت په وي ؟

- (۱۷۱) خبر دا و کلمه په جنگ افغاني دي
کشموري او پکلي وال دي ، لغماني دي
(۱۷۲) دهنو چي زړه د چرکي په مرک وړدي
مصاحبت د سپينو ، تورو وړ ته بلير دي
(۱۷۳) خکه هسې په هر جنگ اندي بري کا
بيا له تر سه جنگ ته نه مخي خان مرزي کا ؟
(۱۷۴) د بي وار د نا سردي ده ، هيچکاره دي
خورا تي ، د جنگ په کار په ده شمار دي
(۱۷۵) آسوده په مال ، په ملک ، په زړه ، د پناړ دي
د د پناړ و زکار په نژده ، د روزگار دي
(۱۷۶) نه بي خوان ، نه دستار خوان ، نه چراغدان شته
درسته شپه په دشو نتيو په د خان شته
(۱۷۷) چي په تيل ، په دستار خوان په ده خرخوري
که زرداروي ، هم په غوښي او به کيږي

- (۱۷۱) پکلي به پکلي : دشمالی پښتونخوا د هزارې ضلعي شمالي غرنی
سيمه چي پښتانه پکي اوسي .
(۱۷۲) اړه د مرک په مرک وړدي ؟ بليردل : نفي . په چيدل . خو هال
وايي : تل طفلان دخپلو اوښکو د گريوان په اوني بليرده . دلته به مصاحبت
د سپينو او تورو (سپه د سپاه) وي ، په سپينو تورو (شمه پيرهای درخشنده) .
(۱۷۳) بري : دلته فتح مراده ده . بلکي اقدام او آغاز مراد دی
چي دوهمه مسري په هم حال بيا نوي . بيا بي چي په لومړي مسري کي
» په هر جنگ « وي
(۱۷۴) دستار خوان : چي مختلف په دستار خوان - ستر خان او هغه کالي
دي ، چي هر خوان په غوروي .
شو نتي : هغه غور لړکي چي د شپي په درنا لور ، د هراغ پر لځای بلوي
او د وړ دود (د خان) لري .

فصل

- (۱۷۸) ملکان ، خانان بی کل واره خران دی
 عالمان ، شیخان بی واره جاهلان دی
 (۱۷۹) چي «عبدل» هیدل باله شي بکي کت دی
 اوس بسا ند کوته د کلي کتوی خت دی
 (۱۸۰) د جهان عیونده واره سره تول کړه
 هغه واره د «همزه» د غارې پمول کړه
 (۱۸۱) د «تالي» که درته وایم یو کالی دی
 پکشانک دی ه اوکړي، که یا تالی دی

(۱۷۹) ملک عبدل (= اودل) دخوشحال خان په ژونداند کې دسوات دیومغزو یوخان دی چې خوشحال خان ته په ۱۰۸۴ ه کال دسوات په سفر کې راغلی و (تاریخ مرصع ۳۲۷) خوشحال وایي: اوس په درست اولس کې شه ملک عبدل دی - که یې ژر کاخدا ی شهره په مرگ بدرنگه (کلیات ۹۹۹ قندهار) په پښتو کته لوی اوجسیم نه وایي یعنی د هوسزو کته (کت) او مشردی خوسره ددې اوس لکه بسا ند (خوړی) (کوته) دی د کلي کتوې ختي (= کاسه لیس) دی . په لوړې مسری کې که (کت = گت = خت) وکنو، کت مې دهغه کته معنا لري یعنی لوی او بزرگ او مشر .
 (۱۸۰) ار: هغه واره د هنره د غار پمول؟ مر: لکه متن . یعنی د جهان تول عیونده سره راټول که او هغه کرده زما داخني حمزه د غارې زیور که . ملک حمزه د ملک ملو خان زوی او دخوشحال خان د هوسزی ما یې ورورا ودمدر خان ماماو، چې د افضل خان په قول «همزه مخ تور کړ مغلی شو» (مرصع ۳۲۷) خوشحال خان وایي: همزه خان هغه چمنندی په جلگو کې - وړا ندې ورسته وپري پرې کاله غرنګه (کلیات ۹۹۹)
 (۱۸۱) دلوسړی مسری تالی (طالی) دیوه ملک نوم دی . خوشحال خان وایي: طالی چرکه نرهغی دی په دیدن کې - لوی چارخول لکه دچرګ په هوو کړنګه (کلیات ۹۹۹) په دوهمه مسری کې تالی لوبی دی .

(۱۸۲) د «کاوچو» نمسی نه خان دی، نه ملک دی

کالکوچن ، دروغون غشی د هک دی

(۱۸۳) ملکي يې په کرم ، نه ده په توره

په داوړه توکه موروه باندي بوره

(۱۸۴) کار يې ځکه مسخره ، دحبطه ، هک دی

خو ک چې زيات دی په تبه هغه ملک دی

(۱۸۲) کاچو د سوات د خلکو پور لارون نه که وو. خوشحال وایي: نه حمید شته کچی شته نه

کاچو شته. هغه له نور ورسره سره يې له منځه (کلیات ۹۷) په دې بیت کې کالکوچن

سره پېچلي او کاچه او مکار ته وایي.

(۱۸۳) دحبطه په عربي دحبطه معنی ضایع کول دي (ضراح) مگر په دغه ډول

دحبطه وصفی شکل په عربي کې نږدې راغلی. پښتانه يې اېته وایي. اېته

شو یعنی ضایع شو او بیکاره ولاړ. وخت اېته کول ، ځان اېته کول ، اهرشی

چې يې کتې ضایع شي. هغه اېته شو. ځکه چې په عربي کې يې دغسې د صفت

په ډول استعمال دی راغلی. تر زمانه خیال ددغې کلامې رېښه پښتو ده

(۱ + اېته) لومړی ملاتړ همزه ، قدیم داریايي ژبو نافي پري فکس دی.

دوهمه برخه يې بت = بته مایه اودهو شي د کلمو لو او درولو مایه ده.

لکه بتور کول یعنی بېغ درول او بېکلی کول. نو اېته يې مایې ، ناولار

نا کلمه ازايها بسته ارضایع شوی. ددوهمې مسرې تېمېمې ته وایي چې

يوې طایفې ته خاصه وي. لکه د پېشور د داوه د زو توبه ، د مومندو توبه.

- (۱۸۵) مود حاصل یې یاد یو، یاد خواست وي
- په هر کلي، په ۸۰۰ چم باندې یې زغاست وي
- (۱۸۶) د ملک یې د « دفتر پولې » پټی وي
- نورې نورې خاورې توپې په کوټی وي:
- (۱۸۷) د ملک یې که درې نور ورونه سکه وي
- پدري پټی یې درست رېشه رېشه وي
- (۱۸۸) یوه بخره د ملک وي، درې د نورو
- په کم، زیات یې سرچنگک وي په تسکورو
- (۱۸۹) چې نیکان، پاکان یې دادي، حال یې دادی
- شیخ « میان نور » پکې تر وارو لا والادی

- (۱۸۵) چم: کوڅه. زغاست: زغل او تاخت و تاز، اسم نعل دی.
- (۱۸۶) ار: مر: په کټی وي؟ کټی په پښتوده پښې او پل چنگوټي ته وايي. چې دلته نه ور سره لگيږي. نورې خاورې پر کوټی توپې یعنې په سر توپې او د خاک سر پښتو تعب وړدی.
- وايي: چې د سوات ملک خپله منځکه او پټی ناري. نورې خاورې یې په سر وي او تش په هغه پټي گزاره کوي چې د شیخ ملي په دفتر کې پولې ورته ټاکلې شوي دي او خپل میرا ټي پټی یې د نورو سره وېشل کيږي، په دې ایت کې د پښتنو لرغوني رسم « دفتر » ته اشاره ده. چې په دوو، وروستو بیتو کې یې شرحه هم شته.
- (۱۸۸) ار: مر: لښکورو؟ د اېې معنا مهمله کلامه ده، بنایي چې صحیح یې تسکورو وي چې د پوتو د کښلو آله ده، او کله چنگک هم په کيږي.

(۱۹۰) اول حال د عالمانو در ته وایم
بیا له پسه «میان نور» نرتنه وستایم

*

(۱۹۱) عالمان همکسي واره سلهبه دي
نه عالم دېې ، نه فاضل دي ، نه فقيه دي
(۱۹۲) چې د «کنز» ، د «قدوري» شي ، خان ملاکا
هر حلال ، حرام په خان باندې روا کا

(۱۹۰) میان نور دیوسفر هو بی علمه تش به نامه ملا شو ندي پيرو. اود مغلو په تونگه
پې د پښتو آزادي غوښتونکو لارو هلمه . خوشحال خان د سوات په سفر کې د لنگر خټک
په کلي کې لده سره مناظره وکړه اړدی یې پرکړ . نو خلكو د دوی ترمنځ بوکا بن
اړوغه وکړه او خوشحال خان دغه مهان نور د مغلو له سیمې څخه را وگرز اوډه .
خو میان نور په بیکار ، د مغلو سیمه بنده کړ ، سگر په بنده به یې لمسون کاوه . خوشحال-
خان وایي .

میخزن د دروېزه ، د میان نور شیخي پوري
الثالث با الخیر ، د همزه خا نسي ، میري
دا درې نوکه ډېر عزت لري په سوات کې
و خدای و ته ښکاره دي ، وهل نشي په خوري
(کلیات ۲۹۲ قند هار)

(۱۹۱) مشیه : نا پوه ، بی عقل . لقیه : پوه ، دانشمند .
(۱۹۲) کنزالدقایق : یعنې د نړیو خبر و خزانده . د حنفی فقه مشهور درسي
کتاب دی . چې شیخ ابوالبرکات عبدالله بن احمد نسفی (مړ ۷۱۰ ق)
تألیف کړی دی (عربي) او ډیرې شرحې هم لري .
مختصر القدوري هم د حنفی فقه پر فروعو باندې یو مشهور درسي کتاب دی .
چې په عربي ژبه امام احمد بن محمد القدوري بغدادی (مړ ۸۲۸ ق) تألیف
کړی او ډیرې شرحې لري . دغه دواړه کتابونه په مسجدو او مدرسو کې
لو متل کیږي .

- (۱۹۳) نه د « کنز » د دقیقه و نه خبر شوي
- نه په مـخ د « وړي » مبصر شوي
- (۱۹۴) کتابو نه په سر کيږ دي خان ملاکا
- په هر کلي ، محلت گرهي ټکي ، غلاکا
- (۱۹۵) کښونۍ هر ع پر بکوي په ر شو تونو
- خان قا ضي کا ، په غلط روايتونو
- (۱۹۶) و هر چا ته مسئلي د سخاوت کا
- خپله خو نه د کوه ، بله غارت کا
- (۱۹۷) په مسجد راجه پيښه وخته اذان کا
- چي زکات ، رسا په نه وي ، مسجدوران کا
- (۱۹۸) د مور اث ما لونه خور د له ظا لما نو
- نوم په خان با ندي کيږده د عالما نو
- (۱۹۹) په د ا هسې علم پر نه کښيني ملا شي
- و عالم ته ميراث خور د ا نبييا شي
- (۲۰۰) نه په کښل زده ، نه لوستل زد ، تل ټکل کا
- تعويذ و نه ورکوي ، په دروغ کښل کا

- (۱۹۳) مبصر : دموم پښ او د مستوح صاد تشديد . ستر که وره پينا .
- (۱۹۶) له دې پيښه تر ۱۹۸۸ پوري د پيښو د فصاحت د انقضا ت صنعت دی
- له مخاطبه غايب ته (د کوه . واخه . خورود . کيږده)
- (۱۹۷) رسا په : د کوچني اختر صدقه .
- (۱۹۹) برنډ : نازان ، مغرور ، مسرور . برنده لخوا ني : هغو ان شيا به .
- خوشحال وايي : برنده راته کښينه چي دې به کړم ننداره .
- (۲۰۰) ار : نه په کښل زده وي ، نه لوستل تل ټکل کا ! مره لکه متن . ټکل
- پا ټاکل : انتخاب او نښه کول . داته د يوه خاص عمل نوم دی ، چي د ونځو رېدل
- په اوده کړی دوا ټاکي ، اود ادعا مو خلکو د علاج پوه ټوټکه ده .

- (۲۰۱) په ناروغ هې خوښي لا زياته تر ر و غ
خښت ، تعويذ ، دعا ، هېکل کښې په دروغ
(۲۰۲) لا رنځور غريب ، صحت نه وي موندلې
چې اخون وي ا خستو ته و ر نيو لې
(۲۰۳) که په ور کړه کې څه درنګ څه خو تعطيل وي
په غوغا په شور و شر يې قال و قيل وي :
(۲۰۴) چې د ما په خلکو ، قدر قيمت نشته
در نځور مې يې تعويذ صحت نشته :
(۲۰۵) چېر نځور له رنځه خلاص شي ، راته شا کا
نور به بيا دما تعويذ ، دچا بېلا کا ؟
(۲۰۶) د اچې زر هسې ناما زې کا آغا زې
خول مقصود ، مطلب حاصل کا په ناما زې

(۲۰۱) ار . مر : طشت تعويذ ؟ دلته طشت څه معنی نه ورکوي . اصل يې
خښت = خابت يعنې شولېست دی . چې دکاغذ پر تړتو څه لیکي او هغه بيا په اوږو کې
اچوي او په رنځور يې د علاج دپاره څښي . هېکل دلته د تعويذ پوښ اوامېل دی .
(۲۰۲) يعنې اخوند بيا د څه مال او پيسو داخستلو لپاره په دروازه کې ولاړوي .
(۲۰۳) دښه بيت او ۲۰۵ بيت دواړه په ۲۰۳ بيت پورې نښتي دي ، او داخوند
نقېره بيا لوي .

(۲۰۵) ار : نور بيا دما تعويذ دچا بېلا کا ؟ مر : نوره بيا دچا تعويذ دما بېلا
کا ؟ دمتن ډول څوره ښکاري .
(۲۰۶) ار ، مر : هسې ناما زې کا ؟ په متن کې د وزن د سمېت لپاره (ي) زياته شوه .
يعنې دخيرانې دلاس ته کولو لپاره زر ناوړې شروع کا . اوناخالې ډايي .

- (۲۰۷) وايي : موږ ته چې نظر د سترگو سپک کا :
خپل ايمان به به دا هومره چارو وړک کا
(۲۰۸) به دا عام وکړي هسې هېوت کښېر دي
چې ددوی به رضا ځي ، هرڅه به پر پردي
(۲۰۹) چې څه ترس له خدايه نه کاندې غول کا
اس به پرېر دي ، زېن به باندي به جاهل کا
(۲۱۰) چې سلا د «ميان نور» به حکم درو سي
هم هغه دسوات به ملک کې سپري مومي
(۲۱۱) «ميان نور» که دختوهر غوښي روا کا
ملايان به باندي ژر جوړه فتوا کا
(۲۱۲) د «ميان نور» ملتيمان دسوات به ملک کې دوه دي
الله داد او دوست محمد دواړه يواځه دي

(۲۰۷) داخوند دميان ادامه ده ، يعني اخوند وايي : که موږ ته څو ک به
سپک نظر وکوري.

(۲۰۸) ار ، مر : چې ددېو به رضا ؟ دېو داوسني جمع غائب ضمير قدیمه اسلاده .
چې له (دېو) سره انقباس سوسي . نوماد لته اوسنی شکل (دوی) وکښي ، چې مراد
لځنې اخوندان دي .

(۲۰۹) او : که ترس له خدايه ؟ بله نسخه : چې هېڅ ترس .
(۲۱۰) دانوم کله د (ميان) دسيم به مکنون او کله دسيم به حرکت استعمال
شوی دی . چې دلته زېرلري .

سپري : دشيخ ملي به دفتر کې هغه ميځکه چې دکلي دستانه له پاره وقف
وه . يا مطلق وقفې ميځکه چې دعامو کتو له پاره خاصه وه .

(۲۱۲) الله داد خان او دوست محمد خان دواړه دپوسفزو مشران وو (وگويي)

تاريخ مرصع ۲۷۶-۳۳۳

- (۲۱۳) لږ يې علم ، لږ يې لوسته ، ډېر تلوړ کړ
چې ميانور يې لمسوي ، هغه تلوړ کړ
(۲۱۴) اوس به واهم دميان نور له حقيقته
چې تر نورو له ، دی لادی به خصلت
(۲۱۵) راشه واوره په داهومره قباحت
چې پرمابا ندي يې جوړ کړخه تهمت ؟
(۱۶) زه چې چون په اعتقاد کې پاکسني يم
په دندن درانظي د پيغ کني يم
(۲۱۷) راضي يې په داسې اعتقاد کړم
په درست سوات يې په تکفير په رخص واد کړم
(۲۱۸) دصديق اود فاروق په عشق کې طاق يم
دعثمان او دحيدر بنده قلماق يم
(۲۱۹) آل اولاد دپاک رسول واره مننه
امامان نهيان هم قول واره مننه

- (۲۱۵) ار: جوړ کړه تهمت ؟ د بهت وزن نه سمېږي . دمتن ډول سم ښکاري.
(۲۱۶) رخص : پرېښوول ، ترک کردن . راضي هغه لښکر بولي ، چې افسر
پرېږدي . داد شيعه ډلې هغه فرقو وه چې دحضرت زید بن علي بن حسين (رض) سره
يې بيعت وکړ ، او بيا يې دی پرېښود . د دی د شيعينو تېرا کوله (غيث)
(۱۱۷) تکفير بل څوک کاږ کڼل اوکاږ کول
(۲۱۸) مراد حضرت ابو بکر صدیق (رض) لومړی خليفه او حضرت عمر فاروق (رض)
دوهم خليفه دی په دوهمه سړی کې قلماق د ترکي قېچلې نوم دی يعنې دخلفا -
ووداسې سړی يم لکه قلماني پخوا به د قلماقو تر کا نوڅخه ځيني ښکلي زلمي دسړي په
توگه پلورل کېدل.

(۲۲۰) دیزید پلېدېه کار باندې لعنت دی

چې د آل سره یې کړې شرارت دی

(۲۲۱) دېد ذات مکرېه علم کې لا بد شي

حبشي چې په مخ خال کېږي لا بد شي

*

(۲۲۲) یو کتاب دی «دروېزه» سره جوړ کړی

د سوات خلک یې له کل عامه موړ کړی

(۲۲۰) یزید د معاویه زوی د اموي کورنی دوهم پاچا و (۶۰-۶۸ ق)

(۲۲۱) یعنې د بد ذاته سړي مکر او چم، د علم او پوهې کې ضرور پېژندل کېږي.

لايد: دې په پېښ يعنې خامخا او هرو مرو.

(۲۲۲) اړ: خلق کل عالم موړ کړی؛ بد اسخه: خلق یې له کل عالم موړ کړی

د معن ډول صحيح ښکاري. اخوند دروېزه د گدای بن سعدي زوی (۹۳۰-۱۰۳۸ ق)

د پښتو قدیم لیکوال د معزن الاسلام پښتو اوارشاد الطالبین او تذکره الارار

او نورو کتابونو لیک چې د مغولو دوست او د پيروېشان سخت مخالف او یو قشري

د معصب اخوندو. مکرېه پښتو کې یې د هر عزت درلود او خلکو مانا. ځکه چې

د دروېزه د پيروانو او د خوشحال خان ترمنځ فکري او سیاسي اختلاف و. نو په سوات

نامه کې یې دروېزه غندلی او تر انتقاد لاندې کړی دی د دغه اختلاف په منځ

کې چې ځینې عقیدوي درنې خبرې هم پکې دي، زه دلته څه نه وایم مگر دا دې

پلوه یې پښتو ته کټه رسولي او په نتیجه کې یې د پيروېشان خیر البیان او داخوند.

دروېزه معزن او د خوشحال خان د دغه سوا نامه او ځینې نور انتقادي آثار را زیږ-

ولی دي. درنښ او تلغین او دامام حسن (رض) د شهادت او دیزید بن معاویه په-

باب کې دا خوند دروېزه او خوشحال خان عقیدوي اختلاف چې په دې پښتو کې

ښکاره شوی دی پخپله په دوی پورې اړه لري (که څوک غواړي د معزن پنځم مخ

دې وگوري) مگر دلته د خوشحال خان انتقاد د معزن اسلام پر ادبي ناورو باندې

د پښتو ادب د نقد په تاریخ کې ډېر دروند مقام لري، او یو کټه وراثر گڼل کېږي

او د معزن ادبي کمزوری د غور وړ دي (د خیر البیان سره).

- (۲۲۳) نامعقول، مجهول بیان هکې بې ځا په
هکې بد د سید وایه ، یزید ستا په
(۲۲۴) دا احوال په په بل فصل کې اظهار شي
په مطلب نظر لرم چې در اشکار شي
(۲۲۵) ناکهانه چې دما په نظر کېتوت
په داحرف په د اوپل سې نظر پرېوت
(۲۲۶) چې لعنت په په یزید با ندې وایي نه
چې په رفض کې غره بې حده دي نه
(۲۲۷) دحسین په مرګ یزید کله راضي و
بلکې دی د ده دخون متقاضی و
(۲۲۸) امرګان بې دحسین په مرګ قصاص کړل
زه حیران شوم دیزید په هسې خاص کړل

- (۲۲۳) په دې بیت کې هم (وايه، ستا په) التفات دی له مخاطبه غائب ته.
(۲۲۴) ار: ددواړو مسررو قافیه اشکارده ؟ مر: لکه متن .
(۲۲۶) واييمه - دینه دواړه معاونه په اخر کې د ترنم (نه) لري ، نافي نه دي .
(۲۲۸) مر: امر وګان . ار: امرګان یعنې امیران او سرداران چې دهند په مغلوبه
دربار پورې تړلي وو .
او په هېڅو کلامیک ادب کې امرایان = امرګان هم راځي دي. چې تلفظ
بد بې دالف په پېښ وي. اما قصاص دپوه وژلي دمرګ په بدله کې قاتل ورل
یادنا قصو کړو اندا مو په بدله کې هغه اندام ورنه قص وړ. ددې بیت په لومړۍ
مسرۍ کې کړل ماضي جمع غائب وددوهمې مسرۍ کړل مضدوي معنا ورکوي یعنې
کړن او کول.

- (۲۲۹) بیا هی داوېکې کښلې ده، له دېغه
چې په آل به راضي درود وايي نه
(۲۳۰) غه جاهل ملا چې د اکتاب وکښلې
ماپه دا خبرو دی و، ډېر ټکه نملې
(۲۳۱) مخامخ هی دا خبرې کړې نما هی
چې ته هم سکه راضي هی، چې دا وايي!
(۲۳۲) رد بدل ددې خبرې ډېر مذکور شو
دا مذکور په واره سواتو کې مشهور شو
(۲۳۳) هغه نیم ملا روان هو و «میان نور» ته
خس خاشاک پې سره و لوستل تنور ته

- (۲۲۹) یعنی د دین په حواله هی دا پکې کښلې و چې راضي به
هوا زېر آل محمد (صلعم) درود وايي. (نه) تر دې فعل وروسته د قرآنم لایقه ده
(۲۳۰) غه دهغه ضمیر اشاري مخفف شکل دی. دلته مراد اخوانه دروېزه
ندی بلکې یو بل ملا دی چې د مخزن کتاب په وخت کې په دغه کال (۱۰۸۶ ق)
دروېزه ژوندی نه و او نه دد روېزه په مخزن اسلام کې د شپې تصریحات شته.
ښایي په دغه نسخه کې په یوه بل متعصب سړي یادغه جاهل کتاب لاس و هلی
وي. او هغه فاسد و چې خبرې به یې پراضافه کړي وي چې خوشحال خان
د وني غندلی دی.
(۲۳۱) سکه: دین په سکون د تا کید په ډول د (خو-نو-خکه) پر خای
استعمال کړي. خوشحال وايي: که د کیدلو د دین بینه گناه ده - سکه خوشحال
خټک هرست عمر جنازه کا (کلیات به قندهار)
(۲۳۲) په واره سوات کې مشهور شو؟ په دې ډول د بیت دو ز ن یو کړ
که پري. مگر که مشهور رد (م، ش) په زور ولولو.
(۲۳۳) او: مړه ولوستل؟ دلته لوستل = لول: ټیټول او پاشل اواره
تاوول دي. یعنې هغه نیم ملا، د میان نور د قهر تنور په خس و خاشاک په پسې تود کړ.

- (۲۳۳) سرې لمبې د «میان نور» په کور شوې بلې
نه وڅوک چې یې اوبه کړې باندې تلې
(۲۳۵) ملاهان شیعان یې واره سره ټول کړه
که یې واره په داویر په دا اشول کړه
(۲۳۶) «میان نور» وې چې «اخوان» زموږ امام دی
درست مخزن پرې نازل شوی په الهام دی
(۲۳۷) په مخزن باندې چې بد وایي کافر دی
د کافر قتل ، په شرع معتبر دی
(۲۳۸) چا به داوې : چې لعنت به یزید وایي
رااضي دی ، چې دوازه امام هم ستایي
(۲۳۹) چا به داوې : نه په توره د کشتن دي
رااضي به سرو لمبو کې د سوختن دي
(۲۴۰) چا به داوې : چې د ملکه دیستو دي
چا به داوې : چې توبه ده ، د ویشو دي
(۲۴۱) یوه لویه هنگامه شوله برهانه
چې یې زړه ، هسې خبرې په ما وا

- (۲۴۲) ټول : درې توري یې زور لري : توپول بهول . معنی څوکه نه و چې اوبه
پر تو یې کړي .
(۲۴۵) ار : وهر په ډاګج کول کړه ؟ مر : لکه متن . او دا صحیح دی .
ځکه چې اشول چینه او نارو ته وایي . خوشحال وېلي دي : د خوشحال
د درد علاج په هوځځای دی — چې له درده سره تل شوري ، اشول کا .
(۲۴۹) ار : رااضي به سرو لمبو کې سوختن دي ؟ مر : لکه متن .
(۲۵۰) دیستو : ایستل ، اخراج . ویشو : ویشل ، رجم .
(۲۵۱) وایه : دلته التفات دی له بیخاطره غایب ته .

(۲۴۲) ملکان دیوسفزیو لکه خرو نه

په کښکي سره اړلي خولې ، سرو نه

(۲۴۳) نه یې علم ، نه دانش ، نه فهم ، پوه نه

خودوستي د دروېزه باندې انېوه

(۲۴۴) پوهیل د دروېزه عقیده خور سره ؟

لکه عین په آیت ، په حدیث هور سره

* * *

(۲۴۵) دروېزه چې بیان کړی خپل کتاب دی

نوم یې مخزن الاسرار (؟) کړی جناب دی

(۲۴۶) هر یوان یې ناموزون ، سهول ، بې رنگه

خالي پاتوله دانشه ، له فرهنگه

(۲۴۵) مخزن الاسرار د نظامي فارسي منظوم مشنوي دی . د دروېزه پښتو کتاب

په مخزن الاسلام یا مخزن اسلام مشهور او خو را ډېرې خطي نسخې یې شته . چې په

هند کې مکرر چاپ شوی و . او په ۱۹۹۹ م کال د پېښور اکاډمۍ د پنا علمي

تقویم الحق کا کاخیل د مقدمې سره یوځای چاپ کړ . د خوشحال خان دغه انتقادي

نظر د مخزن اسلام پر ادبي خوا دی . که نه نو د مخزن اکثر بحثونه د اسلامي

فقه او عقایدوله کتابو څخه را اخستل شوي دي مگر دا نده معلومه ، چې دغه

کتاب نووې خوشحال خان د مخزن الاسرار بللی دی ؟ مخزن الاسرار خود نظامي

کنجوي فارسي مشنوي دی چې د ۱۷۰۹ ق په شاوخوا کې نظم شوې دي .

(۲۳۷) که یوه مسره په شل ، بله په سل ده

نامر ووله ، ناموزو نه ، په ویل ده

(۲۳۸) قافیه یې لام و دال سره وهلی :

په ردیف کې یې نون و او سره پېیلی

(۲۳۹) قصیده د « بوصري » ترجمه کړې

عربي یې تر پښتو مضحک راوړې

(۲۳۷) ار ، بر: یوه مصرعه ؟ پښتو یې مسری یا مسره بولي . رښتیا هم

داده ، چې مخزن نه پوره نظم ښکاري او نه نثر . مسری یې ظاهراً فرق لري . خو په

های کې هیچ یا قافیه راوړي لکه : « امام عمر نسفي هسې و ياي مېرهن دي . چې صوفيان

د حق وستان دي دم دزر ، په پالک کردن دي » (مخزن ۵۸) که دغه دوي مسری و تلو

نولومړی (۱۶) اودوهمه هم ۱۶ سپن لري . دگر تردې ورو سته مسری کله یې وږي

سره لیکل شوي دي چې ظاهراً پېیلی نظم نه ښکاري . مگر که په دقت لکه او سني

نظمونه هره مسری جلا جلا وليکو . ځينې د موني (سهلاب) په حساب را پرېږدي . خو

خوشحال خان دخپل نصیح شعر په ټول د مخزن لیکونه هم تلل . نو ځکه هم په نظر

نه ورځل او سبقت انتقاد یې پر وکړ .

(۲۳۸) لکه با م او باد چې د پښتو په های کې راوړي . یا نون - واز په

یوه ردیف کې لکه نان - ناء ، یا پان - پاو .

(۲۳۹) بوصري : اول حرف پېښ او صا دزر لري . بوصري د مصرعه پښي -

سویف کې یو ځای دی . شرف الدین او عبد الله محمد بن سعید بن حماد

(۶۰۸ - ۶۹۴ ق) عربي شاعر دغه ځای ته منسوب و . چې شعر دیوان یې چاپ

شوی دی . دده یوه مهمه قصیده ، البرده خورا مشهوره ده . چې گرده ۱۶ بیتونه *

* کيږي اودايې هغه وخت نظم کړه، چې د کوزلې رنځ (فالج) نيولې و. او محمد (صالح) يې په خوب وليد، چې هغه خپل مبارک لاس پر سرور تېر کړ، زود د رنځ بڼه شو. دا قصيده د خداي د استاخي په مدح او سيرت او د نفس په غنده او په دعا کې ويلې شوې ده، چې لومړۍ بيت يې دادی: امن تذکر جيران يدي سلم - مزجت دمعاً جري من مقلات بدم (کشف الظنون ۱۳۳۱ - الاعلام ۱۱۷) دا قصيده په عربي او نورو شرقي ژبو ترجمه او شرحه او تفسیر شوې ده. په لسو کتابونو کې ثبت شوي دي، اوداځوند دروېزه په مخزن کې هم، دوهم بيان (ص ۹-۳۱) د دې قصيدې پښتو ترجمه ده. چې داسې شروع کيږي: گوڼدې ستاد دې سلم ياران يا د بري. حکم او ښکې دې له وينو کې وې د ياران په دودور بري (ص ۱۰) په پای کې وايي: دا کتاب سې عربي و، د نبي صفت کړی محمد بوصه ي دی - دې نقيض ځنې پښتو کړه. هر چې يادې په دعا کا، هغه کس دې هم بد دين هم په دنيا نه زهره وړی (ص ۱۳) ددې قصيدې ترجمه، د پښتو په لیکلي ادب کې د غور او پرتلې او کره کتنې وړ ده چې لومړۍ انتقاد يې هم د خوشحال خان په دغو بيتو کې دی، او بر لفظي او ادبي ښکې يې انتقاد کړی دی، له اصلي قصيدې پر موضوع او معنا.

(۲۵۰) هرهر بیت دقصیدې چې در سرجان دی

په پښتو کې تراور بشو لا اوزان دی

(۲۵۱) معما د «آذري» ترجمه کې چې

تصوف يې وعالم و ته نومېږي

(۲۵۲) ترجمه د «شاه ناصر» يو څو اشکاله

و عالم ته جوړه کړې له مقاله

(۲۵۱) نورالدين حمزه آذري بن عبدالمک طوسي د فارسي متصوف شاعر

اوشیخ دی چې څو کتابونه يې تألیف کړي او د شعر دیوان هم لري. ۸۳۰

کال لوېديځمه ۶۶۶ هـ ق کال مړ او په اسفراين کې ښخ شو (حبيب السیر

۱۱۶۶ هـ جمیع الفصحاء ۸۷۰) د آذري ځینې اشعار معما غوړلې دي، چې معنی يې

ښکاره نه ده. اخوند دروېزه په مخزن کې دده يو معما غوړلې دېوت: در ته

جلا باب عشق دست دوشه خفته اژد — دست نگردي بعين عين پلا گفته اند.

داسې ترجمه کړې دی: «د شاه تر خادر لا ندې دوه دست شاهان اوده دي

مکه مستي يې په عين مکره چې د زلفو کا ته يې يې جلاده نه دي» (مخزن. ۱۱)

ددې بیت اصل او پښتو ترجمه مبهم دي، چې هر څوک به پوراز مطلب ځنې

اخلي. خودروېزه د تصوف رنگ ورکړی دی او خود حال خان هم پردغه

باندې په دې الفاظو انتقاد کوي چې: دغه معما د تصوف په خادر کې نڅښته

شي ده! اصل و ترجمه يې دواړه مبهم دي.

(۲۵۲) شاه ناصر: مراد حکيم او ليکوال او زفا د مبلغ ناصر خسرو بلخي

(۳۹۴ — ۸۱۱ هـ ق) دی. چې د فارسي مشهور شاعر گڼل کېږي. دده فارسي

مغزنامه هم مشهوره ده، د بدخشان په ښگان کې ښخ دی. دیوان يې

څو واره چاپ شوی دی او ډیرې خطي نسخې يې هم شته. اخوند دروېزه په

مخزن کې د ناصر خسرو له يوې قصيدې څخه چې کړده ۶۶ بیته ده. دوه

بیتونه را نقلوي: *

* بالای نه سپهر دو کوهر سد و راند کز نور او دو عالم آدم منور اند؟
 هستند نیستند. اها نند و آشکار چون ذات ذوالجلال نه جسم و نه جوهر اند؟
 به دی قصیده کی ناصر خسرو (جان-خرد) دوه اسمانی عنصره متایی «جان-
 و خردرونده براین چرخ اخضرند» او اخوند درویش به داسی ترجمه کوی
 چي اصل بی خورافصیح او ترجمه بی ناوړه ده. نو خکه خوشحال هغه «و عالم
 ته جوړه کړي» گڼي از انقاد پر کوي: «به نه سپهر باند ی دوه کوهره دي
 خايري، سکه به نورد هغو دواړو، دا آدم له دواړو کونه پر تاويري - نه جسم
 نه جوهر دی او معنی به لکه خدای همې رغیري (مخزن ۱۱۱) د ناصر خسرو
 کرده قصیده به (دیوان ناصر خسرو. ص ۲۲۲ کې) راغلي ده (د تهران چاپ
 ۱۳۵۳ ش) چې هم به ادبي لحاظ هم به معنا او مفهوم کې خورا غوره گڼل شي.

- (۲۵۳) مسئلې يې نظم کړې په پښتو دي
در ته څه وايې چې څه دي؟ د بستو دي؟
- (۲۵۴) په داسې شان کتاب يې مېاها ت دي
د جامي تر «هفت اورنگ» وړ ته ناولات دي
- (۲۵۵) گنده پز، د گنده خور سره جوړه وي
خاص په خاص، او عام په عام ويل خوښه وي
- (۲۵۶) په حيرت به واړه گوټې و چې چاپې
د «اخون» په «مخزن» چاپ کوټې کښېنو لې
- (۲۵۷) هر سړی چې په مخزن باندې څه وايي
په دنيا کې تر ساعته به څوک پا يې؟

(۲۵۳) په فقهي اصطلاح مسئله دلقه يعقاقيدو يو څېر دده. په پښتو مسئله کول دقيقه هغه حالت دی چې ناستوي او ځانک پر راټول وي. او دی دېني څېرې وړ ته کوي.

د بستو دي؟ په ار، مر دواړو کې د څېرې ليکلي دي؟ بيا يې چې داسې وي: د پښتو دي يعنې د پښتو او بحث وړ، يا د بستو-يستلو وړ.

(۲۵۴) مېاها ت: فخر، سرلوري چې په ار، کې مېاها ت (?) چاپ شوي دي. ناولات: گران. نازنين، عزيز مولوي، عېدا الرحمن جامي د نظام الدين احمد دشتي زوی د هرات مشهور صوفي، شاعر، عالم او مفکر دی (۸۱۷-۸۹۸ ق) چې د ده له منظومو آثارو څخه هفتو رنگ (د نبات الغشاوه ستوري شمالي قطب ته نږدې) دد خواوو کتابونو مجموعه ده:

(۱) مله الذهب (۲) ملا دان و بسال (۳) تحفة الابرار (۴) سمحة الابرار (۵) يوسف - زليخا (۶) ليل و لجنون (۷) خردنامه اسکندري. هفتو رنگ د نظامي گنجوي او امير خسرو دهلوي د څه سر پېډول ويل شوی او اوډل شوی دی. چې شعر يې په څو څو او د ادبي ارزښت وړ شمېرل کېږي. فکري اوحياتې اړخونه يې هم ځلان دي.

(۲۵۶) گوټې کښېښول يا گوټې ايښوول: انقاد کول = د خوشحال خان بله - اصطلاح کوت منځي.

(۲۵۸) ملکان، شیخان بی واره مده ټول کړه

پخپل سحر به افسون به گيچ او گول کړه

(۲۵۹) یو «میاخان» و، بل «مانکی» و، بل «سنگر» و

یو سنگر خد خو به یو ۵۵ کې بهتر و

(۲۶۰) د لنگر خټک به کلي کې زناست وم

فراغت د توت تر سپوره لاندې ناست وم

(۲۶۱) داسکا ن رالره راغله، زه یې وین کړم

به لیده او په راتله یې به تشویش کړم

(۲۶۲) به خندا یې راته و وې دا خبره:

اوس ترو پاخه خوشحال خان زوره وړه!

(۲۶۳) به درست سوات دې غوښاکه کړه، ته خوب کړې!

نه دې غم، نه دې پروا، نه تلا توب کړې!

(۲۶۴) «میانور» درلره راغی ناست پدرو د د ی

خبر ولولره را غلودمو و دود د ی:

(۲۶۵) چې دعواد چا به منځ کې شي بنیا ده

ملکان یې سره ژغورې له نسا نه

(۲۵۹) میاخان او مانکی او سنگر درې سره د سوات دیو سفرو ملکان وو.

(۲۶۰) ار: د دواړو سر یو پای: ناست وم؟ مر: ناست وم؟ ښایي چې صحیح ټول

بې سلامت وي یعنې غځېدلی، بیده، آرام کړی.

(۲۶۲) ار، مر: تروپامه؟ مگر پاسیدل او پاڅیدل فرق لري. د لته به پاڅه

(ولرښه) صحیح وي.

(۲۶۳) ار، مر: طلا طوب؟ نه پوهیږم چې دا ولې پدعر بي (ط) لیکي تلا توب

خو پښتو کلمه ده یعنې بې قراري، نا آرامي. خوشحال وایي: به درسته ورځه

چې تلا توب کړې - د دنیا چارې به څه آشوب کړې!

(۲۶۴) یعنې د سوات درود پر غاړه ناست د ی:

- (۳۲۸) د ماروغه په رښتیا ، دده د روغه
د «میان نور» سره مې وشوه ، هسې روغه
(۳۲۹) اضیحت ، رسوا تر کوره پورې ولاړ شو
دو کړي اعتقاد ځنې ولاړ شو
(۳۳۰) چې مې وایده یوهسې کړ زبان و
چې په مکر ، په تزویر لکه شیطان و
(۳۳۱) په اهو د دې د خدای په حکم خوار کړه
د شیطان ټولې مې واره تار په تار کړه
(۳۳۲) ماوې دی په د مخزن غلطې ورکا
دی لا ناست دی د مخزن سره سرور کا
(۳۳۳) بیا په غورنگې تعظیم د مخزن کاندې
غلطې مې تړې ونکښه لاندې باندې
(۳۳۴) مدعي سره دخدای د پاره بدیم
آوده نه په غرض نه په حسد یم

- (۳۲۹) ار: لکه متن . مر: پورې لار شه ... اعتقاد ورځنې لار شه . د متن
د لومړي ولاړ اول توری ساکن دی . د دهم ولاړ ، واو زور لري . یعنې د کړ و
اعتقاد له میان نور د خڅه ولاړ شو (برخاست) او کم شو .
(۳۳۰) ار: کڅ زبان = کچ زبان . د متن کړ زبان د کور ژبې مفرد شکل دی .
(۳۳۱) یعنې په اهو بالله (پناه غواړم په خدای ، د تر ټولې شیطان له لاسه) مې
د میان نور له پره کړه . مر: خوار کړو ... په تار کړو .
(۳۳۳) یعنې د غلطې نخښه مې لاندې باندې نه پرو کښله یا مې لاندې باندې
غلطې نه ځنې و هښله
(۳۳۴) ار: نه په غرض او نه په حسد یم ؟

(۳۳۵) که په داطور ادرې په درست سوات شي

مگر هاله دوا ميله مکافات شي

(۳۳۶) بېخ بنیادي په جهان کې دوکودی

په جهان کې باقو کلمه دېر یبودی

(۳۳۷) چې داسې غا امان دسې شېخان شته

په جهان کې بدان دېر دي لړنيکان شته،

(۳۳۸) د دنیا حرام، حلال وېله، ونغاړي

هغو اړه مدعي دي چې خدای غواړي

(۳۳۹) پدروغ په بې شرم عمر نیر کړی

په روش دکدا یی یې مال دېر کړی

(۳۴۰) دهنو په هغه طاعت، شه تیادت وي؟

هغه کوم به یې دلم پرکت وي؟

(۳۴۱) نمونخ، روژ، چې دریا دپاره کړي

له اسمانه به لعنت باندې وړېږي

(۳۴۲) چې دخالق قبولیت یې په غرض وي

دهنه راعت، طاعت د ري، مرض وي

(۳۴۳) چې په صدق، په اخلاص سره اد شي

په یوه مسجد، جنت باندې رواشي

(۳۴۴) که هزار ساله مسجد کړي یې اخلاصه

په داسې زمانه نه وي غاړه خلاصه

(۳۴۵) میل بطرف غواړي حمايت ورسته.

(۳۴۸) وېله: یوله بله.

(۳۴۹) او: دکدا یی مال.

(۳۴۱) ار: سونخ.

(۳۴۵) شيخ «ميان نور» چي خجل وړغي تر كوره

په داخل وېل پېچمان شو، رانده كوره

(۳۴۶) هر ملك سره خواب ددې مكاردي

په كمي په قصد د ماد كارو بار دي

(۳۴۷) د لښكرو په وتلو، اولس ساز شي

بيا دده له امله، بل اهل آواز شي

(۳۴۸) دانا قص چي نېرهميش وېي په كار كې

كوره خهش، د لښكرو په كارو بار كې؟

(۳۴۹) پو سفزيه خود ننگك دنا موس نه دي

خوك چي نه كا، دهغه سړي په خوله دي

(۳۵۰) كه په خواهه «ميان نور» ند كا لښكري

مكه په سړي د لښكرو خاورې سړي

(۳۴۸) او: چي بهش؟ مر: نېش. بهش دلته معنا نه ور كوي، نېش لسه پادنگ

وېل په كار كې خرابي پيدا كوله. مخالفت او دېمني كول دي (كامل: مرصع ۱۲۲۶)

(۳۵۰) مكه: نو. بيا. پس. خاورې سړي: خلكو كو. وگورئ: ۷۰.

فصل

(٣٥١) هغه وخت چې پير روښان نسا د بڼا د کړ

پښتو ورسره ټينګ کړ د نسا د کړ

(٣٥٢) پښتانه په هغه د ورور پرست و و

څوک مريد د شاه عيسى ، څوک د سرپرست وو

(٣٥١) بايزيد (پير روښان) د عبداللہ زوی په قوم او رس د پښتو مفکر ليکوال مبارز لار هوونکی

(٩٣١ - ٩٨٠ ق) د پښتو خيرالجهان اوعربي مقصود المؤمنین اوصراط التوحيد

او تورو آثارو مؤلف ، چې دهند د مغوليې پادشاهانو سره د اودده کورنۍ د ازادۍ

خواهۍ اودده مبارزه وکړه . اود مغولو گوډاګرۍ نو دی تکفير کړ . اودده هرکت

پي نسا د وړاله . دلته خوشحال خان هم تر دغه ناوړه تاقين لاندې ، دی په نسا

غندلی دی ، خو د پښتو د آزادۍ جنگ ترخو خوشحال د پښتو دغه پير روښان نيلولی و .

نودی موږ له نورو خلکو تېرايستونکو پيرانو له دې بيلو و .

(٣٥٢) شاه عيسى : ميان عيسى د سندن د بکېر له ساداتو څخه پوزا ه د و . چې په اټک

کې اوسېده . اودده يادونه داخوند دروېزه په کتابو کې شوې ده . در ٩٨٠ ه حدود

(وګورۍ : تذکرة الابرار والاشرار ٢٤١ - ٢٤٧) يوبل سيد عيسى هم پير نو چې

د عبدالوهاب اخوند پنجو ورور و ، شاهي چې دغه دواړه پوسې وي .

سرپرست : په دې نامه څوک نه پير نم . خو پرملاست زمين د پښتو ملوک الغزات

مؤلف او د اعدا خوند خالاک توغي مريد او شاګرد پير نو چې د . ٩٥ ه شاهو خوا

کې په زوکړی وي . او ترخوشحال خان لړ څه د پښتو ژوندی و . بيا پي د لته دغه

مست مراد وي (وګورۍ : پښتانه شعرا ٧٧١)

(۳۵۳) دروېان بخږه وړ کړه ، افرېدي شول

هغه خوښ به رهنه به غټېدي شول

(۳۵۴) د قاسم به بخږه واره شو ربه خپل و و

ډنگر پور ته د بنو شېک ایل و و

(۳۵۵) خټک واره بوکري ، پير منصور ي و و

له بد عتله فساد به دور ي و و

(۳۵۳) درکزي او افرېدي دېشته دوه لوی قومونه به تېر او کوهات کې او سي چې دروېان پير مرغان وو. غټېدي : غناگري . تر پور کلي .

(۳۵۴) شاهې چې ، رادشېخ قاسم ن شېخ قدم ستي زی خليل غور به خپل وي

(۹۵۶ - ۱۰۱۶ ق) چې د پېښور به دواوه کې د قادري طريقې سره دود او د تڼ کړه -

اوليا ی افغان مؤلف دی (تذکرۃ الابرار ۲۵۵) يابه مراد اخوند قاسم د عبد الله

پا بهن خپل هنوار زوی وي . چې دېشته ووايد الشريعت مؤلف او داخوند دروېز ،

داد بي مکتب غړی دی . او تر خوشحال خان لېشېد دمخه و . اما ډنگر پير (پراغر)

زه نه پېژنم : دونه ښکاري چې دخوشحال تر عصر دمخه دېنو د شېککو په قوم کې

د خلکو پير و .

شېک د ککي زوی او د کرلاني لمسی و . چې خټک او افرېدي او زدران هم د ککي

او کرلاني لمسیان گڼل کيږي (خورشيد جهان ۲۳۹ . مخزن افغاني ۲ ۹۵۵)

ایل : سطح ، فرما نېر دار . دېه قدیم ادب کې ابلاهي د اطاعت او فرما نېر داری

په معنا وه .

(۳۵۵) ابو بکراو پير منصور دواړه تر خوشحال خان دمخ (د . ۹۵۵ هـ - حدود)

د خټک پيران تېر شوي دي . چې دخوشحال خان له دغه بيتد يې موږ پېژنو .

خودا چې خوشحال خان غولېدې نقاد سړی دد وي پيروان « له بدعتد او فساد لهرې »

گڼي ، د ښکاري چې دوی به ښه خلک و و . داخوند دروېز به تڼ کړه کې و و

« ابو بکر قندهاري پير خټک » ياد شوی دی . چې اصلا ستي زی خليل او د شېخ

گټه له کې وسيا نو مخه و با بکر خپل ستي زي ده ته منسوب دي . بيا يې چې دلته

به دغه سړی مراد وي اما پير منصور د پير عمر با پير زوی او دېنو او پېښور ترمنځ

د خټکو پير و .

(۳۵۶) په مذهب کې درست خټک مني مذهب دی

اما پورته له جهلمه لکه رېدی

(۳۵۷) که په داسې کافر وي، کونې وي

که نه واره په مذهب کې مني دینه

(۳۵۸) یو سفزه مذهب واره: عیسایي وو

ملکانو سره کله په سوايي وو

(۳۵۹) قاسمي، شاه عیسایي سره په جنگ و و

روڼاني پیر متصوري سره دارنگ و و

(۳۶۰) دروېزه له یوه لورېه را پیدا شو

په لړ عام په داملك کې، لوی ملا شو

(۳۵۷) مړه کومه واره؟ تر کومه د لته «که نه» سم ښکاري. چې په (از) کې

چاپ شوی دی. په وینه (وی + نه) دینه (دی + نه) کې (له) د ترنم او وزن
لپاره ښلولی شوی دی.

(۳۵۸) عیسایي: یعنې دهغه شاه عیسی پیروان دی چې د سڅ، یې نوم په ۳۵۲
بیت کې راغی:

عسایي (د حضرت عیسی (ع) امت - نصرا نی) ندی. سوايي: سود خوايي

(وگورۍ ۱۱۸ بیت)

(۳۵۹) د شیخ قاسم سلیمانې غورې خیل یادونه د سڅد په ۳۵۴ بیت کې

تیره شوه.

(۳۶۰) له دې بېته ښکاري چې دروېزه پخپله په پښتو کې نه وروزل شوی

او له یوه بل (لوري) را پیدا شوی و (یعنې دهند له خوا را ستول شوی و) او

دلته یې په پښتو کې د (حال تر شا هدی) وروسته دمخزن په کتاب لاس پورې کړ و

- (۳۶۱) چې ېې حال د دې عالم مشاهده کړ
خول کتا ب ېې په کاغذ مسوده کړ
(۳۶۲) د زبېدان خیرا لېیان ېې و لیدلې
هغه هم مجهول بیان و نا پېندلې
(۳۶۳) ده چې خوشې میدان بیا موندنې شو
په ویل کې ېې چې زړه و، هسې توی شو
(۳۶۴) هغه وخت په پښتو کې علم نه و
د ویزه تر مجتهد وړ ته لا پته و
(۳۶۵) په مذهب منې مذهب و، خارجې شو
د یزید په ستایش کې مار جی شو

(۳۶۲) تفصاحت و بیان په لحاظ او د پښتو ژبې دنثر او نظم په معیار، په رښتیا

خیرالېیان مېلمې او نا پېندلې خو وې لري

(۳۶۵) خارجې: په ۳۷ هجري قمري کال (۶۵۷) حضرت علي (رض) او
معاهده بن اوسفان تر منځ په صفین کې جنګ و چې گرځه او په زړه تنه پکې
شول. تر یو سل اولسو ورځو وړسته دواړې خواې په روځه راضي شوې او
د حضرت علی له خوا ابرو موسی اشعري او معاویه له پلوه عمرو بن عباس د حکمیت
(منځ کې وېرې) لپاره وېاکل شول. دې د یو منځګړي داسره ومنله، چې علی
او معاویه د یوه ځای څخه خلاص شي او مسلمانان دې په کې وېرې خلاصه وټاکي
په دې واقعه کې ځینې مسلمانان د حضرت علی پرخوا باقیه شول چې «شعیه» وو.
د شام خلکو د معاویه سره بیعت وکړه. یوه بله نوره مسلمانان وو چې وېرې
«لاحکم الا الله» دوی پر حضرت علی باقیه خړوچ وکړه نو یې دوی «خوارج» بلل. *

ټټچې مفر د: کلمه يې «خارجی» ده او وروسته دنورو اسلامي هیوادو (او افغانستان)
په تاریخ کې غږه برخه لري. اردوی عقیده یې هم خاصه بڼه درلوده (و کوری و
افغانستان بعد از اسلام (۸۷۷) په دوهمه مسری کې مازجی معنی دا وروړ، یا
شیطانې. خوشحال اخوند دروېزه څکه خارجی بولي، چې دروېزه: هسې ویلي و:
«اوس دې هیڅوک پرېزه لمنت نه وايي، مگر له کم- اهانو چې پر رخص غره دینه
بې حده - دوی وايي دی دهمین په مرګ راض شو، دی کافر شو. دلمېره بهوده
د. ولې صحیح خبردغه دی چې زه اهل قبله و مصلی و دو لس امراء یې پر
قصاص کړه. دامیر حسین (وش) په مرګ ناراض و... (میخزنه).

- (۳۶۶) ملنگانو به یزید ته کچه پیکه خلی
درویزه به یزید دوزي بللي
(۳۶۷) خودنفس او د هوا به کارې مخ شو
ملنگان چې ور کېدل به ده به مخ شو
(۳۶۸) ملنگان یې واره ووستل له سواته
دم یې وواکه له کشف وکراماته
(۳۶۹) به دالن یې د درست سوات عالم مطیع کړ
و عالم و ته یې خپل کتاب بدیع کړ
(۳۷۰) هېڅ یې نه کا ته د بدرو فساد ته
نقش یې کښینه وه به مکر خپل اولاد ته
(۳۷۱) «درویزه» د درويزي او کره خوړلې
به د مکر یې حالوا سره لږ لږ
(۳۷۲) چې یې توره وښخه هم نه وه دوراندي
قچی قچی یوسفز یې شوي تر لاندې

(۳۶۶) دوزي : خوشې او پېژوده خبره دوزي بلل : ناوړه خبره کول .
(۳۶۷) مخ : خونې . بخت . خوشحال وایي : مخ د انې دی چې دې مخ و ته تل کوري
یعنې چې ملنگان د علی از حسین (رض) سقا یو نکی به له منځه و تل دده به خوښي
زیا ته ده .

- (۳۶۸) یعنې د کشف او کراماتو دعوا یې وکړه .
(۳۶۹) دلته به دوزي ضرورت د سوات سین ساکن وېل کيږي . بدیع :
نوی او عجیب (غیاث) .
(۳۷۰) یعنې خپل زامن یې هم د پیری او سرمدی په فکر وروزل . لکه
کریمداد چې هم بدرو .
(۳۷۲) د قاف په زړه یعنې دلې دلې ، ټولې ټولې (ظفر المقات) .

(۳۷۳) یوسفزیه په دا کار کې بد کوشي کا

چې د هر یوه کم ذات سره خوشي کا

(۳۷۴) په هغه آوان اکبر پادشاه ، پادشاه و

وار و خلاق د پادشاه سره گمراه و

(۳۷۵) شاه عيسى ته په یې وړې د زړو بدري

و بلو پتاره و و تلې د خلقو بدري

(۳۷۶) سر پلي یې په کلا د پد شجره ده

که پيري مريدي داده ، مسخره ده

(۳۷۳) له دې بکاري چې خوشحال خان ، اخوند درويزه پښتون نه باله .

(۳۷۴) جلال الدين محمد اکبر د همدېون زوی د پادشاه لاسی (۳۹۴-۱۵۵۵)

۱۳۰۱ (ق) د هندوستان لوی پادشاه چې یونوی غونډې کله « دین الهی »

په خپل وروسته . او اسلامي علماء و نه مانه . درويزه وايي : لارڅه د دین و ،

پاتې چې پادشاه زموږ اکبر و دی د نفس په لاره تللی ، او له دین نه یې خبر و

(مخزن ۱۵۷)

(۳۷۵) پدړه : په اول زور او دوهم ساکن د زرو کڅوړه (رهان) بلوت :

په پدړه اسماعیل خان ضلع کې د یوه کلي نوم دی . چې ښايي دغه مری به په

ډنگر پیر پورې (د ښود شیتکو) اړه لري ، او پدړه : هغه شکرانه ده چې

پیر یا بل چا ته یې کاله کال ورکوي . په مری تلل : د دغې کالنی

شکرانې لپاره په کور وگرزیدل دي .

(۳۷۶) پیر چې به خوک به مریدي نیوه ، نو به یې خولی او دخپلې طریقې

د تېرو پیرانو یوه شجره ورکوله ، چې چا له چا څخه دغه طریقه زده کړې

اورا نقل کړې ده ؟ دغه نومونه به دوتې (شجرې) په توګه کښل کېده .

(۳۷۷) د روښان مريد به وړان شو په يقين کې

سل فتنې به يې همدا کړلې په دين کې

(۳۷۸) دروېزه د ناکشيسينو(؟) دين پرهای کړو

خارجي يې يوسفزده، خای په خای کړو.

(۳۷۷) ار : دروېشان مريد به وړان شه به تعين کې ؟ مر : دروېشان مريد

به وړان شه په يقين کې ؟ په دواړو دواړو دته دروېشان ددروېش جمع سمه

معنا نلري، ځکه چې ددروېزه اورويان او نور وېر اتو بيان دی، زه دروېشان

(دروېشان) گڼم او سمونه يې کوم .

(۳۷۸) ناکشيسينو(؟) دا کلامه به (ار، مر) او خطي نسخو کې کتبه د نسي

د : چې هيڅ معنا نلري. په دې بيتو کې دخوشحال خان شکوه داده : چې اخو زه دروېزه

په لړ عالم، خان غيت او پيشوا جوړ کړی دی. اولکه خارجيان د اهل بيت طرفداري

نه کوي، او پر يزید لعنت زوایي تاسې دخارجي مذهب لاندې قصد د ۳۴۰ بیت په

پاڅور کې واوښته. په لرغوني افغانستان (خراسان) کې چې حمزه بن آذرک خارجي

په ۱۷۹ ق کال خروج وکړ نو له دې سره ځينې خارجيان د جنگو پرېکړه ولاړو و. او

ځينې خارجيان پر کلمو او انځورونو خلك وو، چې دوی ته يې «خارجي قعدي» وایل

(وگورۍ د گردېزي زين الاخره ۱۳۱) دغه خلك خو په نقيده کې خارجي وو .

مگر تش لاسي يې رسولې خواړي کښان او هقا نان وو. چې راولاړشوي او يا څي خلك نه

وو. زه پدې خيال په داته دغه نولوستاې کلمه پښتو(نا + کښېنستو) وي. چې د هغه

عربي قعدي = کښېنستو څخه بد يو پښتو تعبير وي، د کښې ناستل يعنې قعز د نه

رېښې څخه. ځکه چې دغه ناست او قعدي کلامي وال خلك د سني او شيعي حکومتو

مطیع او اهل رعيت وو. نو دوی به دخارجي توب عقايد نه ښکاره کول او به غوڅ ول:

به يې لکه نور پرميدان ولاړ خارجيان، خپل عقايد به توره اوزور پر نورو نه ور *

ښو کورسول. د لټه خوښ حال اخوند دروېزه لکه یو ولاړ خا وځی معنی «نا کښېنستی» معرفي کوي. چې لکه ناست او قاعدې خارجي غوندې نرم او خاموش نه دی. ددې نالوستي کلمې لپاره زما توجه د تاریخ په وړاندې داسې ده. که څوک تردې بله مثلي توجه لري اود مذاق او سباق سره تردې سمه وي، د اروپایي اووې به وي د لټه د اهم مدبروۍ، چې د قاعد (ناست = کښېنستی) کلمه په قرآن عظیم کې د مجاهد په مقابل کې څو څو واره راغلې ده (سوره النساء) چې دطبر د تفسیر په فارسي ترجمه (۳۱۲۲ د تهران چاپ) اود کابل چاپ د شیخ الهندي دارد و تفسیر په فارسي ترجمه (۱۳۳۵ ه) کې یې معنا نشته گان یا نشته گان ده. هریدان ولاړ و جنګي خا رجوانو به په دغه آیت و فضل الله المجاهدین علی القاعدین اجر اعظم (النساء) تمسک کاوه او ناست کلمې ال به یې «قاعدین یا قعای» گڼل چې د مجاهدینو سره سم نه وو. لایستوي القاعدین بن المؤمنین غیر اولی الضرر و المجاهدون فی سبیل الله (النساء - ۹۰). له دې ځایه به له عربي «قاعد» څخه په پښتو کې هم د کښېنستی او ناست کښېنستی اصطلاح را پیدا شوې وي.

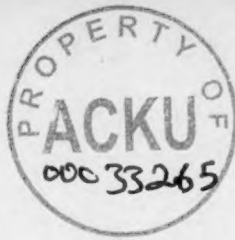

- (۳۷۹) عام عالم قرآن حديث په سترگو وېني
- لا په زور وکو خو کرزي خاوري پېني
- (۳۸۰) عام وکړي په معنا لکه دواب دي
- په دوابو کې د کړو په حساب دي
- (۳۸۱) چې پوه کړه روانه شي د وړا ندې
- هغه نورې کېدلې تله ور پسي کاندې
- (۳۸۲) حقيقت دهر امله ، دنادان نه دی
- چې د خداي باندې پورې دی ، دهغه دی
- (۳۸۳) څوک په پړاو په مرشد، څه لږ وياړي؟
- خپل مراد دې همگي له علمه غواړي
- (۳۸۳) شکر داچې په داوقت ، عالمان دېر دي
- مدعي شيخان که هم ترشماره تېر دي
- (۳۸۵) خداي دې ما، دمدعي شيئا نو ژغوري
- تل دما وي عالمان دسترگو توري
- (۳۸۶) هر عالم چې ربايي دی ، ترې څارېم
- نفسا ني و ته غليم غوندې ښکارېم

- (۳۷۹) پېتل کړه کول ، مېده شي په پوه پلا خولې ته اچول اوا پېل .
- (۳۸۰) کله ؟ دکاک په زوره کي . ترپسه ، مؤنث پي کړه . (جمع) کړي .
- (۳۸۲) يعني حقيقت دهر لاهو په نصيب نه وي . پرچا چې د خداي پېرزو وي .
- دهغه په برخه وي .
- (۳۸۵) دسترگو توري - دسترگو تور . دجمع موه نث په ډول راوړل به
- دشعري ضرورت له پلوه وي .

- (۳۸۷) چې په علم ، عمل جوړ دي رانې دي
- بې عمله علم ، وار شیطاني دي
- (۳۸۸) نیم ملا ، بلا د دین او دایمان دی
- نیم طایب خطر د تن دی ، هم د خان دی
- (۳۸۹) مدعي ملا که ډېر علم حاصل کا
- دی چې علم په دنیا پلوري ، باطل کا
- (۳۹۰) چې په زر هکې بې ذره د دنیا عشق دی
- د درویش درویشي نشته ، وار ه فسق دی
- (۳۹۱) یوسفز په بې سار ه کړه لږ میده
- ملانگان بې وشړل وار ه لږ ضده
- (۳۹۲) (های)

- (۳۸۹) باطل کا : یعنی باطل کا راوناوړه چاره کوي.
- (۳۹۱) دلته لږ میده مراد هغه شاه عیسی دی. چې د مده بې نوم یس
- ۳۵۲-۳۵۸ پته وکړیاد شو .
- دسوات ناسې سمو نه اوسېر نه اوڅرکند ونه (تصحیح ، تحقیق ، تحشیه) د کا بل
- په جمال سېته کې د ۳۵۸ هـ د ثور په لومړۍ ورځ د افغانستان د علویو د اکاډمۍ
- لپاره پای ته ورسېده (چاپی)

دمتن سمون لیک

زموږ د هڅوسره سره د کتاب په چاپ کې دغه تیر وټنې شوي دي .
گران او مهربان لوستونکي دې مخکې تر لوستلو لطفاً هغه سمې کړي .

نوم	سم	لیکه	مخ
۱ کله	گل	له وروستی نه مخکې	۶
۲ پښتنه	پښتنه	د څرگندونو دریمه	۱۰
۳ یلا	بلا	۱۰ نیم بیټی	۱۸
۴ د پڼ	دین	۷ » »	۲۴
۵ ز د	زده	۱۵ »»	۳۴
۶ لمبر	لمبو	۲۰ کرښه	۴۰
۷ یوهه	پوهه	دویم نیم بیټی	۴۸
۸ عضو	غصو	د پایڅوړ پنځمه کرښه	۵۰

SWAT NAMA

by

Khushal Khan Khatak

**Published by Z e r a y Weekly
Academy of Sciences of Afghanistan**

۱۰۰۰ ټوکه

د چاپ شمېر:

د ولتي مطبعه